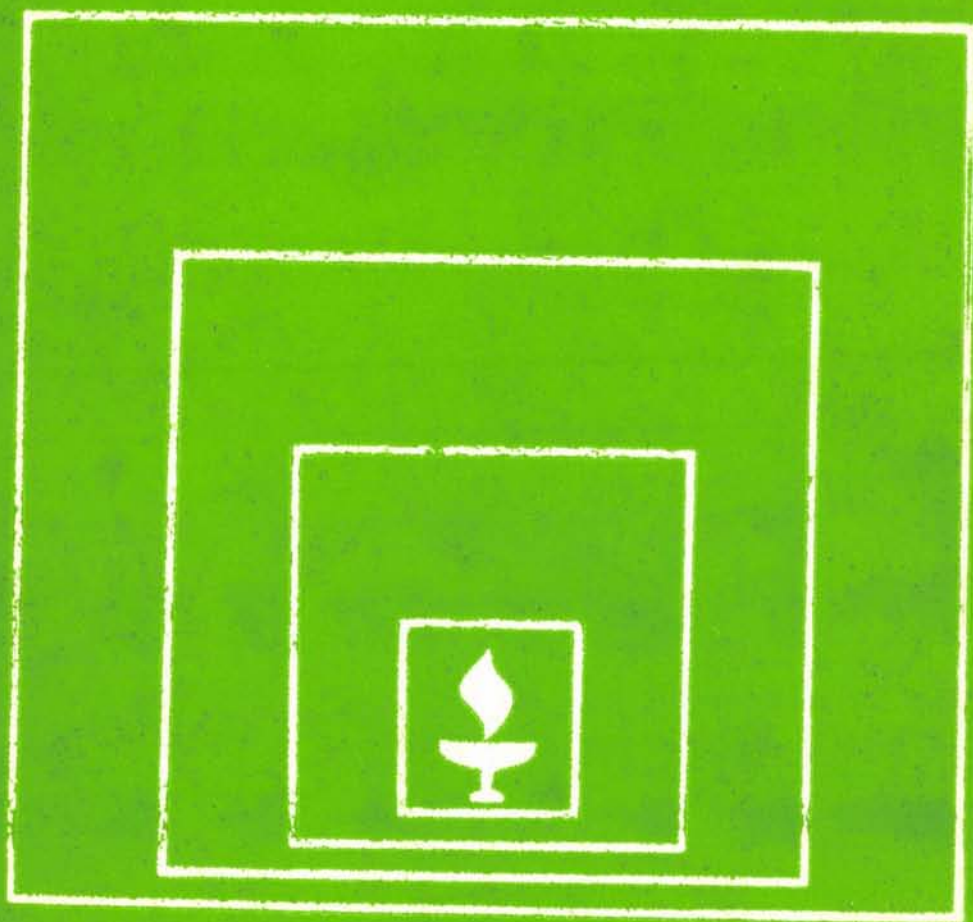

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

92. ÉVFOLYAM ● 1986

4

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

92. évfolyam • 1986 • 4. szám

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

A köztársaság évfordulója	193
Dr. Kovács Lajos: Isten és ember szolgálatában. Püspöki jelentés az 1985. november 15.—1986. november 20. közötti időszakról . . .	195

TANULMÁNYOK

Balázs Ferenc: Az én hitvallásom	208
Benczédi Ferenc: Családvédelem	209
Adorjáni Rudolf: Temetési szokások a maros-küküllői unitárius egyházkörben	214

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Török Aron: „Kövessétek hitüket“	231
Példázat az adós szolgáról	235
Jakab Dénes: Aki nem gyűjt velem, az tékozol	238
Hatalom, dicsőség	240
Nyitrai Mózes: Szívátültetés	243
Székely Miklós: A megtért tékozló	245
Dr. Cseke Péter: Berde Mózes emléke	247
Bibliai fogalmak	248
Eszmék, gondolatok	250

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	252
--------------------------------	-----

KÖNYVSZEMLE	258
-----------------------	-----

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrásfi György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9 — telefon: 1 52 71

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9.

A KÖZTÁRSASÁG ÉVFORDULÓJA

December 30-án a királyság megdöntéséről és a Népköztársaság kikiáltásáról emlékezünk meg. A 39 évvel ezelőtt lezajlott történelmi esemény győzelmesen lezárta az 1944. augusztusi antifasiszta és antiimperialista társadalmi és nemzeti felszabadító forradalom után végbement mélyreható átalakulások sorát, és ugyanakkor hazánk fejlődésében a szocialista korszakot nyitotta meg.

A köztársaság kikiáltása 1947. december 30-án „sorsdöntő mozzanat volt hazánk történetében, előrehaladásában a fejlődés és civilizáció, a szabadság és nemzeti függetlenség útján” — állapította meg Nicolae Ceaușescu, köztársaságunk elnöke. 1947 és 1948 fordulóján országunk elindult az új korszak, az új élet felé. Az iparban, mezőgazdaságban, kultúrában jelentős átalakulások mentek végbe. Nem egészen félévvel a köztársaság kikiáltása után került sor a legfontosabb termelőeszközök államosítására. Ennek következtében felszámolódtak a nemzetgazdaságban a tőkés tulajdonviszonyok, s attól kezdve a nép tulajdonosként és dolgozóként is magának termel. Az államosítás új lendületet adott minden irányú munkának. A mezőgazdaságban a köztulajdonba került termelőeszközökkel megalakultak az első állami egységek, melyek jelentősen emelték a termelést, hozzájárulva az ország kenyérének biztosításához.

1949-től megkezdődött a nemzetgazdaság távlati, tervszerű fejlesztése az ötéves tervek alapján. Viszonylag rövid idő alatt felszámolták az egyoldalú agrárország elmaradottságát, s az ipar túlsúlyba jutott a nemzetgazdaság keretén belül.

A mezőgazdaság is gyökeresen átalakult. 1949-től kezdődően megalakultak az első szövetkezetek és 1962-ben befejeződött a mezőgazdaság átalakítása. Nagy szövetkezeti egységekben a modern technika segítségével, a tudomány útmutatásai alapján korszerű gazdálkodás folyik. Az új agrárforradalom következtében állandóan növekedik a termés-hozam, és ebben az évben rekord termést ért el az ország, mire nem volt példa Románia történetében.

Az ország arculata is lényegesen átalakult. A hatalmas építkezések nyomán többször újra kellett rajzolni hazánk térképét. Vízi erőművek, völgyzáró gátak és tároló tavak épültek; az utóbbi évtizedben pedig egyes folyók átfogó szabályozására került sor a vízi energiakészlet hasznosítására. Gyárak, üzemek, városok épültek, melyek az ország fejlődésének határkövei.

Az utóbbi húsz évben alakultak ki a szocialista demokrácia új szervei, olyan fórumok és szervezetek, amelyek révén és amelyek keretében a dolgozók cselekvőleg veszik ki részüket az ország bel- és külpolitikájának alakításából. Az alkotó munka, a köztársaság építő tevékenysége lankadatlanul tart, újabb és újabb megvalósításokat ér el, és egyre igényesebb célokat tűz ki maga elé.

Nicolae Ceaușescu, köztársaságunk elnöke jogosan állapította meg, hogy „a köztársaság kikiáltása kivételes forradalmi esemény volt népünk történetében, hiszen lényegében fémjelzte Románia rátérését a szocialista társadalom felépítésére. E korszakalkotó eseménytől eltelt évtizedekben népünk kiemelkedő sikereket ért el a szocializmus építésében, anyagi és szellemi jólétének gyarapításában, a haza függetlenségének és szuverenitásának szilárdításában, Románia Szocialista Köztársaság általános erősítésében“.

Az Unitárius Egyház, hívei és vezetői, nem kívülállóként tekintenek és tekintik azt a hatalmas országépítő tevékenységet, mely a köztársaság évtizedeiben végbement. Nem passzív haszonélvezői az elért eredményeknek és sikereknek. Mint állampolgárok együtt élnek és dolgoznak a köztársaság dolgozó népével, és minden erővel támogatják azt a nemes törekvést, mely az ország anyagi és szellemi jólétének további kiteljesedéséhez vezet.

Dr. KOVÁCS LAJOS

ISTEN ÉS EMBER SZOLGÁLATÁBAN

Püspöki jelentés az 1985. november 15—1986. november 20. közötti időszakról.

1. Személyi változások

a) Legutóbbi Főtanácsunk óta az egyházi központ személyzetében két változás történt. Sándor Lászlóné Bartha Mária irodafőnök 14 évi hűséges szolgálat után, 60 éves korában nyugdíjba vonult. A Vallásügyi Hivatal hozzájárulásával szervezett egyházi titkári állást az Elnökség 1986. július 1-től kezdődően Szabó Zoltán sinfalvi lelkésszel töltötte be.

Szekeres Árpádné Halmágyi Enikő tisztviselő 1985. augusztus 1-én állásáról lemondott. Helyébe 1986. április 1-től Rezi Elekné Kálmán Éva nyert alkalmazást.

b) 1986. január 1-től kezdődően a következő lelkészi kinevezéseket ill. áthelyezéseket eszközöltem.

Nagy László marosvásárhelyi segédlelkészt január 1-től kineveztem rendes lelkésznek a szőkefalva-küküllőszéplaki egyházközségbe;

Bartha Alpár gyakorló segédlelkészt március 1-től Gyepesbe;

Kovács Istvánt gyakorló segédlelkészi minőségben április 1-től Marosvásárhelyre;

Benedek Jakab iklandi gyakorló segédlelkészt június 1-től áthelyeztem Csokfalvára;

Pálfi Dénes brassói gyakorló segédlelkészt augusztus 1-től Bethlenszentmiklóstra.

Rezi Elek bágyoni lelkész, doktorjelölt, aki 1985-ben a Manchester-i unitárius teológiai főiskolán folytatta tanulmányait és az Intézet vezetőinek teljes elismerését érdemelte ki, szeptember 1-től a Protestáns Teológiai Intézet unitárius rendszeres teológia tanszékére tanársegédi minőségben kinevezést nyert. Tanítói és nevelői munkájára Isten áldását kérjük.

Pap László bőződkőrisspataki gyakorló segédlelkészt szeptember 1-től áthelyeztem Bágyonba.

Buzogány Sándor vadadi segédlelkészt november 1-től rendes lelkésznek Sinfalvára neveztem ki.

c) *Nyugalomba vonultak:*

Adorjáni Rudolf Károly, aki 1 évig Szentivánlaborfalván, 1 évig

Zsákodon, 8 évig Pipén és 30 évig Szőkefalva-Küküllőszéplakon szolgált, betegségére való tekintettel 64 éves korában püspöki engedéllyel, 40 évi szolgálat után, 1986. január 1-től nyugalomba vonult.

Halmágyi Pál, aki rövid brassói segédlelkészi működése után 45 évig a bethlenszentmiklósi egyházközség lelkésze volt, 71 éves korában, április 1-től vonult vissza. Külön kiemelem Halmágyi Pál áldásos tevékenységét, aki kiváló énekkart szervezett, amellyel versenyeken és egyházi ünnepélyeinken is nagy sikerrel szerepelt, és az utóbbi években az egyházi központnak is önzetlenül áll rendelkezésére gazdag zenei ismereteivel.

Dr. Izsák Vilmos 2 évig Kolozsváron hitoktató segédlelkész, 5 évig a volt kolozsvári unitárius főgimnázium vallástanára, 17 évig a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karának titkára, 7 évig a Protestáns Teológiai Intézet főtitkára, majd 13 évig mint az unitárius gyakorlati teológia előadójaként szolgált. 45 évi működés után szeptember 1-én vonult nyugdíjba.

Mindkét lelkész és teológiai tanár afia egyházunkat hűséggel s eredményesen szolgált. Ezt az öntudatos, buzgó tevékenységet Isten iránti hálaadással köszönjük meg. Nyugdíjas éveikre Isten további áldását kérjük.

2. Püspöki szolgálatom

Püspöki tevékenységemről röviden az alábbiakban számolok be.

a) 1985 utolsó estéjén a kolozsvári belvárosi templomban szószéki szolgálatot végeztem.

1986 első reggelén, az újévi istentisztelet után, a hagyományos fogadás a püspöki lakásban, nagy számú gyülekezeti vezető és egyháztag jelenlétében, ünnepi hangulatban ment végbe. Dr. Erdő János egyházi főjegyző színes, tartalmas köszöntő beszédében a letűnt év fontosabb egyházi eseményeit ismertette, méltatva egyházunk öntudatos béketevékenységét, a püspöki vizitáció jelentőségét, és vázolta egyházunk ez évi feladatait. Válaszomban kértem az egyház vezetőinek és híveinek buzgó támogatását az új évre, az eredményes egyházi élet megvalósításához.

Január 5-én istentiszteletet tartottam a kolozsvári 2. számú egyházközség templomában.

Február 10. és 11. napjain részt vettem a Protestáns Teológiai Intézet ún. „csendes-napjain”.

Február 19—20-án Bartha Alpár szakvizsgáján elnököltem.

Március 12. és 13. napjain részt vettem az Unitárius Világszövetség (IARF) Vezető Tanácsának Frankfurtban tartott évi rendes ülésén, amely Diether Gehrman főtitkár beszámolójának és az egyes tagcsoportok jelentéseinek megtárgyalása után, az 1987. július 31. és augusztus 7. között rendezendő kongresszus megszervezésének fő kérdéseivel foglalkozott. A gyűlés színhelye az észak-amerikai San Francisco városától délre fekvő Stanford egyetem helyiségében lesz, melynek fő témája: „World Religions Face the 21th Century” (A világ vallásai a 21. század felé fordulnak). Tekintettel arra, hogy a nagy távolság és a magas

utazási költségek miatt Európa tagegyházainak a Világszövetség nagyon korlátolt számban tud anyagi támogatást nyújtani, a Vezető Tanács kifejezte azt a határozott álláspontját, hogy a kongresszuson a tagegyházaknak csak azok a képviselői vegyenek részt, akik valamelyik nyugati nyelv megfelelő ismeretével rendelkeznek, és így a kongresszus munkálataiban tevélegesen is részt tudnak venni.

b) Püspöki vizitáció

Az 1985-ben megkezdett püspöki vizsgálatot ebben az esztendőben tovább folytattam. Négy szakaszban a maros-küküllői egyházkör további 29 anya- és leányegyházközségét látogattam meg. A vizsgálatnak ez alkalommal is tagjai voltak rajtam kívül feleségem, András György előadótanácsos, Tana Ferenc főszámvevő, Kolcsár Sándor esperes, valamint 10 alkalommal dr. Barabássy László főgondnok, 5 alkalommal Inczeffy Károly és 4 alkalommal dr. Murvay Sámuel körüli felügyelőgondnokok.

Első állomásunk április 2-án *Sáros* volt. A gyülekezet fiatal lelkésze, Nagy Endre és felesége mint énekvezér az elmúlt évben foglalták el állásaikat. Az utóbbi években egy kis csoport áldatlan állapotot teremtett a gyülekezetben. A lelkészi állás betöltésével az ellentétek elsimultak és helyreállott az egység. A templomot és haranglábat nem régen nagy áldozattal megújították és a vizitációra a hívek lelkes közmunkájával a lelkészi lakáson lényeges javítást végeztek. A gyülekezet lelkes gondnoka Tóth József. Az egyházközség egyik nagy támogatója a község szülőtte, Bandi Dezső iparművész; a templom bejáratához felállított faragott kapu is az ő munkája. A nagy kiterjedésű és szép rendben tartott temetőt bekerítették. Az új énekvezér énekkart szervezett. A templomlátogatás jó. Általában megállapítottuk, hogy az egyházközségben kiegyensúlyozott és megnyugtató az egyházi élet.

Április 3-án *Nagyernye*, Ikländ leányegyházközsége következett. Beszolgáló lelkésze Benedek Jakab, gondnoka György Árpád, aki otthonában látott szívesen. Az országút mentén fekvő templomot a gyülekezet szépen rendbe hozta és a havonként egyszer, valamint a sátoros ünnepeken tartott istentiszteleteket buzgón látogatja. Az istentiszteleten jelen voltak Kántor Attila református és Keresztes András katolikus lelkészek, akik köszöntötték a püspöki vizitációt.

Április 4-én a *vadadi egyházközsége*t látogattam meg. Ez a gyülekezet két évtizeddel ezelőtt építette fel a második világháborúban megsemmisült templomát, Nyitrai Mózes, azóta nyugdíjba ment lelkész idejében. Távozása után, a rövid ideig ott működő Varga Sándor lelkész és Kiss Ákos gondnok irányítása mellett, megkezdték a lelkészi lakás újraépítését, melyet a gyülekezet buzgó áldozatával és az egyházi központ támogatásával Buzogány Sándor segédlelkész idejében befejezték. A lakás most már minden igényt kielégítő otthonná vált.

Az *iszlói egyházközségbe* április 5-én érkeztünk. A havonta egyszeri beszolgálást a vadadi lelkész végzi. Templom és a lelkészi lakás gyenge állapotban van. A gondnoki teendőket Kodok Kálmán végzi. Püspöki vizitáció meghagyta a templom megjavítását és a lelkészi telek kerítéssel való ellátását. A hívek a püspöki vizitáció tagjait nagy szeretettel fogadták.

Nyárádszentmártonba április 6-án, vasárnap érkeztünk. Nagy gyü-

lekezet fogadott az új lelkész, Varga Sándor vezetésével. A püspöki vizitáció egyházunk egyik legrégibb műemléktemplomát szép rendben találta. Az év folyamán nagy javításokat végeztek a lelkészi lakáson és gyülekezeti termet is létesítettek. Az erőteljes gyülekezetnek az utóbbi évtizedekben olyan lelkészei voltak, mint Máthé Zsigmond és Simó Attila, akiknek a jobbágyfalvi egyházközség önállósulásáig négy helyen kellett rendszeres istentiszteletet és valláserkölcsi nevelési órákat tartaniok. A vizitáció tiszteletére a gyülekezet tagjai szép templomi ünnepélyt rendeztek, amelyet a buzaházi filiában is megismételtek. Varga Sándor lelkészt felhívtam a pontosabb ügyviteli tevékenység lelkiismeretes végzésére és a szeretetvendégség megszervezésére.

Április 7-én *Buzaházára* mentünk át, Nyárádszentmárton leányegyházközségébe, ahol minden második vasárnap tartanak istentiszteletet. A hívek templomlátogatása és az egyházhoz való ragaszkodása példaadó. Sajnos a fiatal családok városokba való távozásával a gyülekezetben alig van gyermekek.

Április 8-án *Jobbágyfalvára* érkeztünk; ebben a nem régen önállósult egyházközségben buzgó gyülekezeti élettel találkoztunk, bár a hívek jelentős része az utóbbi időben Nyárádszeredába költözött. A gyülekezet ifjú lelkészeivel, Szén Sándorral és lelkes gondnokával, Fazakas Mártonnal az élen néhány év leforgása alatt nagyszerű munkát végzett. A templomot kívül-belül lemeszelték, a lelkészi lakást megújították, gyülekezeti teremmel bővítették, járdát, kerítéseket készítettek. A lelkész vezetésével énekkar működik. A templomlátogatás jó, az adakozás évről évre emelkedik, az ügyvitel pontos.

Nyárádszeredát, Jobbágyfalva leányegyházközségét, április 9-én látogattuk meg. Lélekszáma fokozatosan erősödik. Szén Sándor lelkész minden vasárnap tart istentiszteletet. Öntudatos, lelkes gyülekezet, amely a katolikus egyházközség régi kápolnáját megvásárolta; a padokat újrifestették, szószekeket és szószekekronát állítottak fel, varrottásokat készítettek és a helyiséget unitárius istentisztelet tartására alkalmassá tették. Az ünnepi istentiszteleten jelen voltak és megleghangú köszöntőket mondtak Török Ernő református és Fekete József katolikus esperek, valamint Florea Augustin ortodox pap. A gyülekezet törekvése, hogy mielőbb beszerezzen egy harangot.

Április 10-én az *iklandi* egyházközséget látogattuk meg. A gyülekezeti élet gyenge, templomának állapota aggasztó, mivel az egyházközség önerejéből képtelen megjavítani. Az eddig meglátogatott több mint 100 egyházközség templomai közül ennek a helyzete a legkedvezőtlenebb, mert megjavítása túl nagy összeget igényelne. A látogatás óta a gyülekezet lelkésze, Benedek Jakab eltávozott és az állás betöltése egyelőre lehetetlen, a lelkészi lakás rendbetételére nincs sok remény.

c) Április 11. és 12. napjain nyugat-európai parlamenti képviselők egy csoportja tett látogatást városunkban. A kolozsvár-napocai különböző felekezetek vezetőivel való találkozásuk az Ortodox Érsekségen folyt le. A küldöttséget mindegyik egyház püspöke tájékoztatta saját felekezete életéről és tevékenységéről.

A *püspöki vizsgálatot* május 19-én, pünkösd másodnapján folytattuk *Medgyesen*. Ennek a fokozatosan erősödő, most már közel 1000 lelket számláló egyházközségnek hosszú időn át eredményesen működő lelkésze, Miklós István, nyugdíjba vonult. A helyébe lépett Kiss Károly lelkész, Csiki Albert gondnok, a buzgó keblitanács és a hívek támogatásával a lelkészi lakást korszerűsítette és az alagsori lakás megüresedésével ebben az esztendőben gyűlések és szeretetvendégségek célját szolgáló gyülekezeti terem létesített, amelynek felavatása a vizsgálat alkalmával történt meg. A gyülekezetnek gondozott, saját tulajdonú temetője van. A torony megépítése és a templom kibővítése az eredeti, de meg nem valósított terv alapján, amelyre a gyülekezet régóta anyagi tekintetben is készül, még mindig késik, de minden remény megvan arra, hogy közelebbről kedvező módon megoldódjék. Az ünnepi istentiszteleten jelen voltak és üdvözlét mondtak Soós József református, Haray Pál katolikus, Dietmar Blaier német evangélikus és Ioan Găban ortodox lelkészek.

Pünkösd harmadnapján, május 20-án a *székelykáli* egyházközségbe érkezünk. Kotecz József volt lelkész és Mihály Mátyás gondnok vezetésével a gyülekezet az utóbbi években páratlan lelkesedéssel és példaadó egyházszeretettel új lelkészi lakást épített és gyenge állapotban levő templomát megújította. Balázs Sándor lelkészsége idején pedig a lelkészi lakást belülről megjavította. A gyülekezet nagy problémája volt éveken keresztül a nagy mértékben megnövekedett egyházközségi tartozás, amelynek túlnyomó része a marosvásárhelyi egyházközség és az egyházi központ támogatásával végre kiegyenlítődt. A püspöki vizsgálat nyomatékosan felhívta a gyülekezet és elsősorban a lelkész figyelmét arra, hogy a jövőben anyagi kötelezettségeiknek hiánytalanul tegyen eleget; egyben utasította Balázs Sándor lelkészt ügyviteli köteleseégeinek az eddiginél pontosabb teljesítésére. Az ünnepi istentiszteleten Lukácsi Mihály Szilamér református beszolgáló lelkész köszöntötte a püspöki vizitációt.

Május 21-én a *nyomáti* egyházközséget látogattuk meg. Kis lélekszámú, de kifogástalan lelkületű gyülekezet, lelkésze Máthé Ödön, gondnoka Adorjáni Mihály. Példamutató közmunkával a püspöki vizsgálat tiszteletére a gyülekezet ősi templomát megjavította és a lelkészi lakást is teljesen megújította. A hívek templomlátogatása jó.

Május 22-én került sor a *szentgericei* egyházközség meglátogatására. Szép ősi templommal rendelkező gyülekezet, lelkésze Csongvai Attila, köri jegyző, gondnoka Kovács Jenő és énekvezére Gál Jenő. Az egyházközség lakását eladva, annak árával és a hívek áldozatkészségével korszerűsítették a lelkészi lakást, melyben helyet kapott a gyülekezeti terem és irodahelyiség. 1980-ban a vihar a tornyot és a templomot megrongálta. A torony és a templom megjavítása egyházi központunk és egyes egyházközségek anyagi támogatásával, valamint a hívek áldozatkészségével 1981-ben ment végbe.

Május 23-án érkezünk *Nyárádszentlászlóra*. Az egyházközség ősi műemlék temploma a legutóbbi évekig az egyházkör egyik legnagyobb gondját képezte, mert a kis létszámú gyülekezet annak megjavítására képtelen volt. A marosvásárhelyi gyülekezet, Kolcsár Sándor esperes,

dr. Barabássy László főgondnok és az egyházi központ anyagi támogatása és ügybuzgósága eredményeképpen ez az értékes templom ma már teljesen megújult. Az orgonát megjavították; a harang villamosítása is megtörtént. A lelkész, Kiss Mihály és a gondnok Tóth Pál. Püspöki vizitáció felhívta lelkész és gyülekezet figyelmét egyfelől a lelkészi telek rendben tartására, és a használaton kívüli melléképületek anyagának felhasználásával gyülekezeti terem építésére. Ugyanakkor utasította a lelkészt ügyviteli munkájának pontosabb végzésére.

Május 24-én meglátogattuk *Süketdemeterfalvát*, Nyárádszentlászló leányegyházközségét. Id. Szász Istvánnal, a gyülekezet lelkes gondnokával és a hívekkel élményszerű órákat töltöttünk. A félreeső településen, ahol püspök talán sohasem járt, a vizitáció megjelenése különleges ünnepet jelentett. A leányegyházközségnek közös temploma és harangja van a reformátusokkal. A beszolgáló lelkész havonta egyszer és ünnepnapokon végez istentiszteletet, akinek a részére a gyülekezet palástot készítettet, amelyet a gondnok őriz.

Május 25-én, vasárnap érkezünk *Nyárádgálfalvára*, ahol nagy gyülekezet fogadott. A kölcsönös üdvözlések után felavattam a lelkészi lakást és gyülekezeti termet, amely Török Elek lelkész és Csíki Sándor gondnok, főtanácsi tag fáradhatatlan buzgalmával, a keblitanács és az egész gyülekezet önzetlen, lelkes közmunkájával és anyagi áldozatával épült fel. A püspöki vizsgálatra készülő egyházközség 1985-ben templomát kívül-belül, az orgonával együtt megjavította és a lelkészi lakás körül kerítést készített. A gyülekezetnek van férfi énekkara is Kiss Zoltán volt kövendi ny. lelkész vezetésével, amely a püspöki vizsgálat alkalmával tartott istentiszteleten sikerrel mutatkozott be.

Május 26-án a *szentháromsági* egyházközségbe érkezésünkkor az egyházközség gondnoka, Nagy Zoltán üdvözölt. Az egyházközség addigi életét nagy mértékben megzavarta Balácsi László lelkész indokolatlan lemondása f. év április 30-ával. Az utóbbi két hónapban a megüresedett egyházközségben a beszolgálat Mátthé Ödön nyomati lelkész végezte nagy körültekintéssel, aki igyekezett a gyülekezet lelki egységét helyreállítani. A gyülekezet 12 évvel ezelőtt, Török Elek nyárádgálfalvi beszolgáló lelkész irányítása mellett szép templomot és lelkészi lakást épített. Hisszük, hogy az új lelkész öntudatos, lelkiismeretes munkájával az egyházközség teljes lelki egységét meg fogja teremteni. Az ünnepi istentiszteleten Csont Tamás református beszolgáló lelkész és Braun Jenő plébános mondtak köszöntőket.

Május 27-én a *kisadorjáni* társegyházközséget látogattuk meg. Egy séges, buzgó kis gyülekezet, gondnoka Tökés Sándor. Minden második vasárnap van istentisztelet. Temploma jó állapotban van. A hívek egy része Nyárádszeredára költözött.

d) Az *oxfordi Manchester College*, az angol unitárius egyház teológiai főiskolája, amelyben egyházunkból az utóbbi félévszázadban sok lelkészjelölt tanult egy vagy három esztendeig, 1986. június 30. és július 6. között tartotta megalapítása 200 éves évfordulóját. Erre a nagyszabású ünnepségre, mint volt hallgatót meghívott az Intézet engem is. Június 30. és július 3. között egy sor előadás hangzott el, főképpen az Intézet történetével kapcsolatban. Maga az ünnepség július 5. és 6-án

folyt le. A hivatalos üdvözetek során, mint az egyik legidősebb élő vendiák, köszöntőt mondtam, visszaemlékezve az 1932—34. években ott töltött kétéves időszakra, és megköszönve az angol unitárius egyház és az Intézet vezetőségének azt a nagyszerű lehetőséget, hogy fiatal lelkészeink évtizedeken át elsőrangú feltételek mellett megfelelő ösztöndíjban részesülhettek és magukat képezhették. Azok közül, akik két-két évet az Intézetben töltöttek, egyházunkból rajtam kívül már csak dr. Erdő János egyházi főjegyző és dr. Bodor András ny. egyetemi tanár vannak életben.

Az Intézet vezetőségével való megbeszélésen kilátásba helyezték, hogy az egykori alapítványok értékének nagy arányú lecsökkenése ellenére, amennyiben megfelelő lelkészjelölt jelentkezik ottani továbbtanulásra, kérésünk teljesítésére minden lehető el fognak követni.

e) Július 24-én a Protestáns Teológiai Intézetben a 10 évvel ezelőtt végzett lelkészek találkozózt tartottak, amelyen unitárius részről Fülöp Dezső tarcsafalvi és Pálfi Árpád verespataki lelkészek vettek részt és tették tiszteletüket a püspöki irodában; az Intézet közebedjén egyházunkat képviseltem.

f) Július 31-én, 77 éves korában elhunyt dr. Justin Moiescu, a Román Ortodox Egyház pátriárkája. Temetésén részt vettem és kifejeztem Egyházunk őszinte részvétét.

g) Augusztus 16—17. napjain részt vettem a kolozs-tordai egyházkör Bágyonban tartott közgyűlésén és Rezi Elek bágyoni lelkész kibúcsúzó ünnepélyén. Ez alkalommal felavattam az új lelkészi lakást és a közgyűlési istentiszteleten szószéki szolgálatot végeztem.

h) Augusztus 18-án temetési szolgálatot végeztem Nagy Gáborné Hintz Éva, dr. Boros György püspök unokájának ravatalánál.

i) Augusztus 30-án egyházi központunkban rövid látogatást tett Kelly Clifton, észak-amerikai orvosprofesszor, a madisoni unitárius gyülekezet tagja, aki előzőleg a budapesti onkológiai kongresszuson vett részt.

j) Szeptember 1—12. napjain az Egyházi Képviselő Tanács megrendezte új tematikával a folytatólagos lelkésztovábbképző tanfolyamot, amelyen 21 lelkész vett részt. A kiértékelés alkalmával megállapítást nyert, hogy a tanfolyam eredményes volt. A lelkészek fegyelemről, komolyságról és a felmerült elméleti és gyakorlati kérdések iránti élénk érdeklődésről tettek tanúbizonyságot. Mind az előadások, mind a megbeszélések végig pozitív jellegűek voltak és lelkészeink továbbképzését megfelelően szolgálták.

k) Szeptember 9-án a 30 évvel ezelőtt végzett lelkészek tartottak baráti találkozózt a Teológiai Intézetben. Az egykori évfolyam 8 unitárius végzettje közül Benedek Sándor kolozsvári, Fazakas Ferenc tordai, Lakatos Gyula homoródkarácsonyfalvi és Bíró József kadácsi lelkészek jelentek meg és számoltak be az eltelt három évtized élményeiről.

l) Szeptember 14-én részt vettem a Protestáns Teológiai Intézet évnyitó ünnepélyén.

Szeptember 21-én folytattuk a püspöki vizitációt. Első állomás helyünk a *szabédi* egyházközség volt, melynek lelkésze Kecskés Lajos,

felesége az énekvezér. Ez az erőteljes, öntudatos mezősi gyülekezet nagy számú hívekkel köszöntött vasárnap reggelén. A templom szép rendben van. A gyülekezet nem régen épített a hívek áldozatkészségével és buzgó közmunkájával egy minden igényt kielégítő, modern lelkészi lakást. A temető szépen gondozott; a hívek templomlátogatása jó. Jó érzések között állapítottuk meg, hogy az egyházközségi élet lendületes és kiegyensúlyozott.

Szeptember 22-én tartottuk meg a vizsgálatot *Pipén*. Az egyházközség ősi hagyománya az egyházhoz való ragaszkodás. A hívek fokozott áldozatvállalására van szükség ahhoz, hogy a gyülekezet önállósága megmaradjon, mert annak nagyobb része beköltözött a közeli Szásznádasra. A hívek nagy szeretettel veszik körül a szolgálatát hivatásszerűen végző lelkészüket, Fóris Gézát és hitvestársát, aki a gyülekezet tagjainak gondját szíven viseli és az énekvezéri teendőket végzi. 1985-ben nagy áldozattal megjavították templomukat és az új temető területét bekerítették. A templomlátogatás jó. Sajnos, csupán egy gyermek van a faluban.

Szeptember 23-án érkeztünk *Szásznádasra*, a pipei egyházközség filiájába. A leánygyházközség hívei tovább ápolják elődeik egyházszeretetét. Vásároltak egy telket és az istentiszteletet a lelkész tulajdonát képező épületben tartják. Kiváló gondnokuk, Gergely János, nagszerű eredménnyel őrzi a gyülekezet egységét. Az istentiszteletet minden második vasárnap tartják. Az ünnepi istentiszteleten és az azt követő közebeden a német evangélikus egyház lelkésze és a néptanács titkára is jelen voltak.

A *ravai* egyházközséget szeptember 24-én látogattuk meg. Ez az egykor nagy létszámú, erőteljes egyházközség félreeső helye miatt létszámában megcsappant. A gyülekezet a püspöki vizitáció látogatását már régen várta és arra a templom kívülről-belülről való megjavításával, a villanynak a templomba való bevezetésével, a lelkészi telken elkészített járdával, de mindenekelőtt nagy lelki várakozással készült. Gyermek, sajnos, nagyon kevés van. A lelkész Adorjáni Levente, az énekvezér András Dénes. A templomlátogatás jó. Püspöki vizsgálószék meghagyta lelkésznek a hívek rendszeresebb látogatását.

Szeptember 25-én látogattuk meg a *bözödi* egyházközséget. Nagy meglepéssel állapítottuk meg, hogy a gyülekezetben a lelki élet Andorkó Ferenc ifjú lelkész és Fülöp József gondnok buzgó tevékenysége, valamint a keblitanács és a hívek támogatása eredményeképpen, a sok évi közöny és érdektelenség után teljesen megújult. A lelkész fáradhatatlan tevékenysége felrázta a gyülekezetet, amely templomát és a lelkészi lakást megjavította. Tervük a volt kántori lakásnak gyülekezeti teremmé való átalakítása. A temető bővítésére új területet kaptak. Az ünnepi istentiszteleten Kiss Tibor református lelkész részt vett és köszöntőt mondott.

A *bözödújfalvi* gyülekezet látogatására szeptember 26-án került sor. A gát építés miatt a falu lakóinak át kell költözniök Erdőszentgyörgyre. A tervet a templomnak Erdőszentgyörgyön való újra megépítéséhez már elkészítették. Az egyházközség beszolgáló lelkésze Andorkó

Ferenc, gondnoka Szombatfalvi József, akinek otthonában élveztük a házigazda és a hívek vendégszeretetét.

m) Október 5-én a Protestáns Teológiai Intézet unitárius hallgatóinak évnvítő istentiszteletén a lelkészi szolgálatot végeztem.

n) Október 15. és november 4. közötti időszakban feleségemmel együtt hivatalos látogatást tettem a magyarországi Unitárius Egyháznál. Október 18-án Kriza János püspök születésének 175. évfordulóján, a Hőgyes Endre utcai gyülekezeti teremben Kriza-émlékünnepélyen vettem részt. Október 19-én a testvéregyház főtanácsi gyűlésének ünnepi istentiszteletén, a pestlőrinci megújított templomban, szószéki szolgálatot végeztem. November 1-én, halottak napján este, a Nagy Ignác utcai templomban tartott istentiszteleten a lelkészi szolgálat egyik részét végeztem.

o) November 5-én elnököltem a lelkészképesítő vizsgán.

November 10—14. napjain folytattam a maros-küküllői egyházkörben a püspöki vizsgálatot. November 10-én első utunk a *zsákodi* egyházközségbe vezetett. Érkezésünkkor a „Tebenned bízunk“ kezdetű zsoltár éneklésével nagyszámú gyülekezet köszöntött. Az egykor tekintélyes gyülekezet lélekszáma sajnos leapadt. A hívek egy része Segesvárra költözött. A szép rendben tartott ősi templom a magaslaton van, ahová hosszú lépcsősor vezet fel. Meghagytuk az újabban elkészült lépcső mellé korlát építését. Az új lelkészi lakás most már teljesen rendben van. A gyülekezet buzgó lelkésze Kovács Sándor, gondnoka Orbán András. A hívek templomlátogatása jó. A lelkésznek a néptanáccsal és a helyi vallásfelekezetek lelkészeivel való kapcsolata bensőséges. Az ünnepi istentiszteleten részt vettek Adorjáni Gábor helybeli, Bem Gábor véckei és Sándor Dénes bordosi plébánosok.

November 11-én a *bordosi* egyházközséget látogattuk meg, mely egykor rövid időre püspöki székhely is volt. Lélekszáma kicsi. Szép templomának tervezője Pákey Lajos volt. A lelkészi lakás nagyon gyenge állapotban van. A torony is javításra szorul. A kis gyülekezet gondnoka és önkéntes énekvezére, a közösség önzetlen gondozója Bernád András főtanácsi tag. Az ünnepi istentiszteleten Csalóka Zoltán beszolgáló református lelkész és Sándor Dénes plébános mondtak üdvözetet. Utóbbit otthonában is meglátogattuk. A hívek egyházukhoz való ragaszkodása példaadó. Az ünnepi közebeden a gondnok bensőséges vendégszeretetét élveztük.

November 12-én a *csokfalvi* egyházközségbe érkeztünk. A gyülekezet új lelkésze Benedek Jakab gyakorló segédlelkész, gondnoka Faluvégi József, aki Kiss Mihály volt lelkésszel együtt nagy buzgalommal irányította az újjáépített szép lelkészi lakás elkészítését. Gondnokafia 800 lej értékű közmunkát végzett. Az országút mentén álló gyönyörű tornyú templom az egy Isten dicsőségét hirdeti. Az ünnepi istentiszteleten Fülöp Ernő hármásfalusi református lelkész köszöntött. Csokfalvához két leányegyházközség tartozik: Erdőszentgyörgy és Szováta.

November 13-án mentünk át *Erdőszentgyörgyre*. A filia lélekszáma növekedőben van. Az istentiszteletet évtizedeken át Miklósi Győző otthonában tartották. Jelenleg a katolikus kápolnában gyűlnek össze hí-

veink. Erdőszentgyörgyön közelebről megoldódik a bőzödújfalusi templom itteni újjáépítése. A püspöki vizitációt és az istentisztelet utáni közös vacsorát id. Török Elek ny. lelkész és felesége nagy gonddal készítették el. Az istentiszteleten Muica Teodor ortodox és Geczó András református lelkészek mondtak üdvözlést.

November 14-én a *szovátai* leányegyházközséget látogattuk meg. A gyülekezet nevében Kuti László gondnok mondott köszöntőt, aki ott-honában is szívesen látott. A lélekszám fokozatosan emelkedik. Minden hónap első vasárnapján van istentisztelet a református templomban, amelyet Antal Sándor lelkész szeretettel bocsát az unitárius hívek rendelkezésére. Az ünnepi istentiszteleten jelen volt és üdvözlést mondott a református lelkészen kívül Roşda Mircea ortodox lelkész és Oláh Domokos plébános. A gyülekezet önálló istentiszteleti hely megteremtését tervezi. A püspöki vizsgálószerkesztő biztositotta a gyülekezet tagjait legmesszebbmenő támogatásáról, ha a vásárlás időszerűvé válik.

A püspöki vizsgálat mindegyik egyházközségen szeretetvendégséggel ért véget, melyen a helyi vallásfelekezetek lelkészei és nagyszámú gyülekezeti tag vettek részt.

A 29 maros-küküllőköri anya- és leányegyházközségben ebben az évben végzett látogatás után is megállapíthatjuk, hogy érdemes volt híveinkkel találkozunk, velük kezet fogunk és velük együtt imádkozunk. Meggyőződésünk szerint a látogatások segítettek híveinket az egyházunkhoz való ragaszkodás erősítésében, mely templomok és lelkészi lakások megújításában ill. új lelkészi lakások és gyülekezeti termek építésében, valamint a temetőkertek rendezésében külsőleg is kifejezésre jutott. E helyről is hálás köszönetünket nyilvánítjuk gyülekezeteink egyházi és világi vezetőinek, valamint buzgó híveinek, hogy az ünnepi találkozások alkalmával hithűségükről és igaz emberségükről újra meg újra tanúbizonyságot tettek. Köszönjük az állami szerveknek, a néptanácsok vezetőinek jóindulatú támogatását, valamint a testvéregyházak, az ortodox, református, katolikus és evangélikus gyülekezetek vezetőinek az ünnepi alkalmakon való testvéri részvételét és evangéliumi lelkületből fakadó együttérzését.

p) November 16-án részt vettem azon az ünnepeken, amelynek keretében mintegy 50 külföldi egyházi delegátus és hazánk összes vallásfelekezeteki képviselőinek jelenlétében a Román Ortodox Egyház beiktatta Teoctist Arăpaşu új pátriárkát. Életére és munkásságára Isten áldását kérjük.

3. Lelkésznevelés

Dr. Szabó Árpád professzor hallgatóink lelki neveléséről szóló évi jelentése szerint a hallgatók az előadásokon, a bibliaórákon és a reggeli áhítatokon pontosan részt vettek. A précesekre imákat előre elkészítették és azokat a felelős professzorok ellenőrizték. Az orgonakíséret nélküli éneklés határozottan a hallgatók énekkészségének fejlődésére szolgál. Hallgatóink a három nagy ünnepen légációs szolgál-

latokat végeztek. Köszönjük, hogy legátust fogadó egyházközségek lelkeszei hallgatóinknak ebben az évben is lehetőséget adtak a szolgálatok végzésére, és őket anyagilag is megfelelő módon támogatták.

A bentlakásban nem merültek fel komolyabb problémák. Fegyelmi vétség nem fordult elő. A félévi és év végi vizsgai eredmények általában megfelelőek voltak. Az ún. „csendes-napokon“ unitárius hallgatóink előtt az alábbi előadások hangzottak el, amelyeket megbeszélések követtek: Bálint B. Ferenc désfalvi lelkész: „A lelkészi hivatás szépsége és nehézségei“; Fekete Dezső árkosi lelkész: „A lelkész munkatársai a gyülekezet építésében“; Dimény András vargyasi lelkész: „A lelkészi család szerepe a gyülekezet életében“. Az intézet összes hallgatói előtt Kolcsár Sándor marosvásárhelyi esperes-lelkész „Hagyomány és modernség, különös tekintettel a teológiai hallgatók, mint lelkészek jövődjé szolgálatára a szekularizálódó világban“ címen tartott előadást.

4. *A béke ügyében való részvételünk*

Az Egyesült Nemzetek Szövetsége az 1986. évet a Béke Évének nyilvánította. Az ENSZ célkitűzéseit teljes mértékben magunkévá téve, valljuk a Szentírással, hogy „A jövődjé a békesség emberéé“. Ezen a szilárd alapon állva, a béke szent ügye és az azért való nemes küzdelem legfőbb célunk és törekvésünk marad ezután is.

5. *Külföldi kapcsolataink*

Az elmúlt időszakban külföldről hivatalos látogatás nem volt, de a testvéregyházakkal és az Unitárius Világszövetséggel (IARF) való kapcsolatunk állandó. Az ősz folyamán rövid ideig vendégünk volt a Világszövetség főtitkára, Diether Gehrman, aki egy 1988-ban egyházunk által megrendezendő nemzetközi teológiai konferencia kérdésében kívánt tájékozódni. A jövő év első felére, a Vallásügyi Hivatallal való megállapodás alapján, meghívót küldtünk dr. Roy Smith-nek az Unitárius Világszövetség és dr. William Schulz-nak az Észak-Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház Elnökségének, hogy régóta tervezett hivatalos látogatást tegyenek egyházunkban és hazánkban.

A nyár folyamán (július 7—11) az Unitárius Világszövetség meghívására dr. Erdő János egyházi főjegyző és dr. Szabó Árpád teológiai tanár részt vettek a szervezet által rendezett nemzetközi teológiai konferencián, a dél-franciaországi Montpellier-ben. Ugyancsak a nyáron Jeruzsálemben az Öszövetség szakprofesszorai gyűltek össze az időszere kérdések megtárgyalására. Ezen a konferencián, bibliaszakos hazai ortodox, református és evangélikus szakprofesszorokkal együtt, dr. Szabó Árpád képviselte egyházunkat.

6. *Kiadványok*

Az év folyamán nyomtatásban megjelent dr. Erdő János egyházi főjegyző tanulmánykötete „Teológiai tanulmányok“ címen 322 oldal ter-

jedelemmel. E könyv kiadása egyházi életünk kiemelkedő fontosságú eseménye. Állandó kiadványaink közül a Keresztény Magvető és az Unitárius Falinaptár jelent meg rendszeresen.

7. *Kapcsolatunk a Vallásügyi Hivatallal*

A Vallásügyi Hivatal vezetőivel és szerveivel való együttműködésünk bensőséges és eredményes. Mi is minden erőnkkel arra törekszünk, hogy állampolgári kötelességeink hűséges teljesítése és országunk érdekében folytatott minden nemes mozgalomban való lelkes részvételünk által továbbra is odaadással szolgáljuk embertársainkat és hazánkat.

8. *Halottaink*

Özv. Szabó Rezsóné Fazakas Olga, egyházi központunk évtizedeken át hűséges tisztviselője, 1985. november 24-én, 87 éves korában Kolozsváron elhunyt. Sírjánál a szolgálatot Szabó Dezső lelkész végezte.

Kozma Béla ny. lelkész, aki Bözödön, Bethlenszentmiklóson és Pipén összesen 30 évig szolgált, 1985. december 31-én 91 éves korában Marosvásárhelyen eltávozott az élők sorából. Sírjánál a szolgálatot Kolcsár Sándor esperes-lelkész végezte.

Filep Andor volt iklandi ny. lelkész, 43 évi szolgálat után, 1986. március 28-án, 79 éves korában elhunyt Marosvásárhelyt. Mély részvét mellett Kolcsár Sándor esperes-lelkész búcsúztatta.

Sigmond Józsefné Mátyás Piroska, az 1976-ban elhunyt volt székelyudvarhelyi lelkész özvegye, április 5-én, 86 éves korában, Kolozsváron tért örök nyugovóra. Szabó Dezső lelkész búcsúztatta.

Máthé Zsigmondné Bucsi Mária, nyugdíjban levő esperes-lelkész hitvestársa, 40 évi házasság után, május 3-án 81 éves korában hunyt el Székelyudvarhelyen. Nagy részvét mellett dr. Szász Dénes lelkész szolgálatával temették.

Forró Tamás volt lelkész május 10-én, 38 éves korában hunyt el Kolozsváron. A temetési szolgálatot Szász Ferenc segédlelkész végezte.

Nyitrai Mózesné Deák Berta, az Unitárius Teológiai Akadémia végzettje, aki rövid ideig mint segédlelkész szolgált, Nyitrai Mózes ny. lelkész hitvestársa, 46 évi házasság után augusztus 27-én, 74 éves korában adta vissza lelkét teremtőjének Dicsőszentmártonban, ahol Fazakas Endre helybeli lelkész és Kolcsár Sándor esperes-lelkész búcsúztatták. Homoródkarácsonyfalván, a családi sírban talált végső nyughelyet, Lakatos Gyula helybeli lelkész szolgálatával.

Kisgyörgy Imre, a Főtanács tagja, a bukaresti leányegyházközség hűséges gondnoka, május 15-én hunyt el. Hamvait Bölönben helyezték örök nyugalomra Májay Endre brassói lelkész szolgálatával. A temetési szertartáson egyházunk részvétét Mikó Lőrinc előadótanácsos tolmácsolta.

Pihenésük legyen csendes; emléküket szívünk mélyén őrizzük!

Jelentésem végén még szeretném elmondani az alábbiakat:

Mindenekelőtt áhítatos lélekkel mondunk hálát és köszönetet Istenünknek, édes jó Atyánknak gondviseléséért, amelyet egész történelmünk folyamán mind a mai napig éreztünk. Két szörnyű világháború sok nyomorúságát átvészelve, jó érzések között gondolunk arra, hogy hazánkban rend és békesség van, s az Alkotmány által biztosított vallási és lelkiismereti szabadság lehetővé teszi, hogy Egyházunk az evangélium szellemében zavartalanul élje életét.

Több mint 400 éves viszontagságos, de dicsőséges múltra visszatekintő Egyházunknak minden korszakban megvoltak a nagy problémái, de azokat mindig sikerült megoldania és fennmaradását biztosítania.

A nagy történelmi változás, amely a szocialista rendszer megvalósulásával következett be, Egyházunk életében is sok vonatkozásban új helyzetet teremtett. Amiképpen azt a püspöki vizsgálatok rendjén újra meg újra megnyugvással állapítottuk meg, istenhitünkben megerősödünk, és megingathatatlan bizalommal tekintünk a jövőbe, amely meggyőződésünk szerint igazságos, becsületes, békés, áldott életet biztosít hazánk, egyházunk és mindnyájunk részére. Ennek a számtalanszor megálmodott, minden idegszálunkkal sóvárgott jobb világnak a megvalósításában mi is kivesszük részünket. Hisszük, hogy az összes többi egyházak mellett az Unitárius Egyháznak is, miképpen a múltban volt, van ma, és lesz a jövőben is hivatása, mely a mindig időszerű evangéliumi életprogramban, a kettős evangéliumi szeretetparancs hirdetésében és cselekvésében jut kifejezésre. Ezen az alapon állva minden erőnkkel azon kívánunk lenni a jövőben is, hogy az új társadalmi rend hasznos tényezőivé váljunk és a belénk helyezett bizalmat teljes mértékben kiérdemeljük.

Megköszönve egyetemes egyházunk egyházi és világi vezetőinek, egyházköreibek és gyülekezeteinek egyházi és világi irányítóinak, minden hívő, becsülettel dolgozó és áhítatos lélekkel imádkozó hívünknek egyházszeretetét és feltétlen hűségét, minden Istennek tetsző gondolatunkra és cselekedetünkre az ő áldását kérem.

BALÁZS FERENC

AZ ÉN HITVALLÁSOM*

Hiszem, hogy e világ nem a véletlenségek láncolata. Hiszem, hogy minden valamiért van. Hiszem, hogy a világnak az a természete, elrendeltetése, végzete, eltökéltsége, megmásíthatatlan akarata, hogy olyan személyiségeket alakítson ki, akik nagy valóságossággal egynek tudják, érzik magukat az egész világgal s a szerint cselekszenek. Hiszem, hogy a világcél megvalósítása sok apró szándék, embernői akarat kiteljesedésén keresztül munkálkodik, hogy minden nemzetségnek, minden egyénnek a végtelen lánc egy szemének kikovácsolása jutott osztályrészül. Hiszek ebben a feladatban, az én külön kis célomban. Legelőször is az egyéniségemet, a világot tükröző harmatcseppet akarom tisztává és teljessé tenni. Nem fojtom el az én sokrétű személyiségem egyik megnyilatkozását sem; a „testemnek“ éppen annyira élek, mint a „lelkemnek“ — de igyekszem minden kívánságomat, vágyamat, ösztönömet, rángásomat összhangba hozni az én eddigelé kifejlődött legmagasabb, legértékesebb tulajdonságommal. Ezenkívül arra törekszem, hogy másokkal, testvéreimmel a közös társaságban, kiépítsem a szeretet kapcsolatait. A békességet mindvégig megőrizni kívánom, s azokkal akikhez ölelős, forró szeretet köt, közös érdekeink közös szolgálására szövetkezem. Hiszem, hogy ha az én kicsi célomat az én rövid életemben megvalósítom, valamit tettem, aminek magában is értéke van, s aminek értelmét a halál nem tudja elvenni.

Hiszek az ember méltóságában; s ha magát a világcéllal azonosítja: az akarata szabadságában. Hiszem, hogy az én igazi énem akarata az az akarat, amelyik a világcélban jut kifejezésre, s hogyha a világcélt követem, a saját akaratomat követem. És hiszem az Istent: óh, e világ gyönyörűsége, hatalmas, csodálatos, boldog végzetű, megdöbbentő és titokzatos; s amikor csordulásig megtelek vele, amikor elnyom a végtelensége, fölemel a közvetlensége, megujjongtat az öröme, akkor az bugygyan ki belőlem: Isten. Ne kérdezzétek, hogy mit jelent nekem ez a szó. Nekem olyan ez, mint a *jaj* a szenvedőnek, az *oh* a meglepettnek, a kacagás az örvendezőnek: mindent kifejez, mert semmit sem mond. Én

---

* Részlet *Bejáróm a kerek világot* (1923—1928) c. művéből (Cluj-Kolozsvár, 1929. 221—222. l.)

nem szállok vitába, nem állítok, nem bizonyítok; következetes nem vagyok, okokat nem hozok föl: én csak sóhajtok, sírok, ujjongok, lelkesedem: Isten.

A vallás megadja az én életem célját; a tudomány hozzásegít az eléréséhez; a művészet alkalmat ad, hogy benne gyönyörrel elmerüljek. Az én imigyen teljessé váló életemben várom Istent, hogy kinyilatkoztassa magát.

BENCZÉDI FERENC

CSALÁDVÉDELEM

A megváltozott gazdasági és társadalmi rend maga utána vonta a családi élet átformálódását. Már a háború utáni években megindul ez az átalakulás nemcsak a városokban, de falvakon is. A család, mely egykor fontos tényezője volt a személyiség kialakulásának, a megváltozott körülmények folytán már csak rövid időre, a pihenésre és erőgyűjtésre vagy ünnepnapokon fogja össze szétszóródott tagjait. Az anyagilag független családtag érzelmi és szellemi síkon is távolodóban van. Ez megmutatkozik nem egyszer az erkölcsi élet egyik nagy veszedelmében, a durvaságban, a szellemi szennyeződésben, a hatalmaskodásban, a leki-csinylésben. Ugyanakkor a családi életben súrlódások, feszültségek keletkeznek, melyek nehezítik a mindennapi együttélést. A hagyományos értékrend átalakult, az emberi közösség összetartozásának tudata pedig gyengül. Mindez egyfelől a védtelenség érzését, másfelől a felelősség nélküli élet felfogását alakítja ki az emberben, mely válságba sodorja a családot is. A válság oka sokrétű: anyagi, erkölcsi, szellemi, s ezek együtthatója az elidegelés szülő és gyermekek, ember és ember között.

A család válsága kihatással van az egyén vallásos életére, erkölcsére, egész élet magatartására. Az Unitárius Egyház a lelkész hivatalos teendői közé sorolja a család védelmét: a viszálykodó házastársak kibékítését, a házasság könnyelmű felbontásának megakadályozását, a családok, betegek meglátogatását; a lelkész igyekezzék híveinek bizalmát, szeretetét és tiszteletét megnyerni; vegyen részt azok örömeiben és fájdalmában, legyen a szerencsétlenek vigasztalója, a tanácstalanok tanácsadója, az egész gyülekezetnek barátja, atyja.* A lelkész szolgálatának jelentősége fokozódik, ha lelkiismeretesen, felelőségérzettel akar eleget tenni e sokrétű, a család épségét veszélyeztető hatások leküzdésében. Feladata

* Az Unitárius Egyház Szervezeti Szabályzata. Cluj 1949. 13, 14, 16:

nem lehet más, mint az, hogy vigyázzon az emberre, őrizze őt hittel, hűséggel, szeretettel, elismerést nem várva szolgálatáért.

Ahhoz, hogy a lelkész eredményes munkát végezhesen, fontos a munkamező és az ember ismerete — ahol dolgozik és akiért szolgálatát végzi. És nem utolsó sorban ismernie kell a bajok kiváltó okait. Keresnie kell fáradhatatlanul a jó szó és megértés minden elzárkozást feloldó, bizalmatlanságot eloszlató erejével a családhoz vezető utakat. Falvakon könnyebb a helyzet, de a nagyvárosok százezres tömegében nagyon nehéz szolgálatát a családvédelem terén betölteni. Éppen ezért keresnie kell a hatékony módszereket és lehetőségeket, mellyel munkáját eredményesen végezheti.

A családvédelem munkáját megnehezíti, hogy nem állanak rendelkezésünkre látványos eszközök, csak az élő szó, a személyes találkozás, a közvetlen kapcsolatteremtés. De ez egyben előnyünk is, ha jól használjuk fel, hiszen mint a mindennapi kenyérre, úgy vágyik a jó szóra, a megértő szeretetre a ma embere. De ahhoz, hogy megnyíljon a lélek, kell valaki, aki közel jön hozzánk, felnyitja a zárat s mi megnyílhatunk előtte. Ehhez megértő szívre és együttérző lélekre van szükség. Ebben van a lelkész családvédelmi szolgálatának a nehézsége, de egyben sikerének és eredményességének titka is.

A család válságának anyagi, idegi és érzelmi meghatározói mellett sok esetben a gondozatlan lélek, a gondozatlan érzelmi és értelmi állapot az oka. Mert „az életet végső elemzésében az irányítja, aki az emberek gondolatait és képzeletét alakítja“. Ebből következik, hogy a lelkész szolgálata nem merülhet ki a prédikációban, szertartások és adminisztráció végzésében, ezeknél meghatározóbb a családra és a gyülekezeti életre vonatkozóan a közvetlen kapcsolat, a személyes ráhatás általi gondolat- és tudatformálás. A jézusi eszmék sem hódították volna meg a világot, ha néhány tanítvány szívébe zárva, hűséggel őrizi azokat, és nem lépnek ki a tettek mezejére, az apostolság útjára.

A családvédelem nemcsak híveinek öntudatosítása, lelki egyensúlyban tartása szempontjából szükséges, de a család erősítése és megtartása szempontjából is. Mert a családi élet virágzásának egyik feltétele az egymás iránti szeretet és megbecsülés lelki melegének a védelme is.

Hisszük, hogy a család védelme igaz ügy, Isten akarata. A családi élet veszedelmeinek, bomlasztó erőinek megismerése, feltárása és azok kiküszöbölése legfőbb feladata a rendszeresen végzett családgondozásnak. Bebizonyosodott nem egyszer, hogy tagadni, valamire „nemet“ mondani mindig könnyebb, mint hitből fakadóan jót cselekedni, „igen“-nel válaszolni. A „nem“-hez csak passzív, télen magatartás kell, az „igen“-hez ezzel szemben akarat, munka, kitartás. Ennek a jóra indító léleknek felemelő, megnyugtató erejét kell erősítenünk a családban. Az alvó hitet ébreszteni, a meglévőt erősíteni kell, mert a hit megtartó erő a család életében. Az együvé tartozás, az egymás mellett békességben, megértésben való élés melegágya.

Sok kísértésnek van kitéve a család. Gyakran időszerűvé válik az apostol megállapítása, hogy „az igazságtól elfordítják az ő fülüket, de a mesékhez oda fordulnak“ (2Tim 4,4). A kísértések sokakat megtévesztenek. A valóságos helyzetismeret hiánya sokszor hozzájárul a „mesék“

elfogadásához. A másik ok a vallási ismeret hiánya. A gyülekezeti tagok nagy részének bibliai ismerete, vallásos öntudata elégtelen, és a vakbuzgó hívők önkényes bibliai szövegidézésével szemben alulmaradnak.

A családvédelem megkívánja, hogy a lelkész a mai lelki igények hangján beszéljen. A konzervatív magatartás, hangvétel ma már idejét múlt. A kereső lelkületű embereket többé nem elégíti ki a hagyományos vallásosság módszere és gyakorlata, megnyilatkozásuknak, vallásos érzésüknek helyet és hangot követelnek. A „felszínes vállalkozású“ hívek számára a minden mindegy elve érvényesül; ha a közösségből nem szakadnak ki, akkor a szokás és a hagyomány megtarthatja őket, de ha eltávoznak a családból és a gyülekezetből, akkor gyökértelessé válnak. A harmadik csoportba tartoznak a „negatív érzületűek“, a született ellentmondók, akik a vallásra nem sokat adnak. E három csoportba sorolhatjuk általában a gyülekezet tagjait, s e három típus egy családban, annak keretein belül egyszerre, együtt is megtalálható generációk és lelkületek szerint. Mindenik típushoz más és más formában, más hullámhosszon kell közeledni és keresni a kapcsolatteremtés módját és hangját.

A kapcsolatteremtés sok előítéletet eloszlat, sok ellentétet lecsiszol, sok idegenkedést megszüntet. A dialógusok korát éljük, nem szabad ezt sem figyelmen kívül hagynunk, mert a találkozások, beszélgetések útja vezet egymás jobb megismeréséhez, s a lelki egység keresése oszlatja el a közömbösséget, az elidegenülést, s hozzá közelebb a családban és az egyházban az egymástól eltávolodókat.

A család gondozás gyakorlati tennivalói közül kettőt emelünk ki: a találkozási alkalmak teremtése és a lelki igények kielégítése.

Az ima- és hitelesítő hét istentiszteletei arról tanúskodnak, hogy a különböző lelki beállítottságú, gondolkodású és hitfelfogású emberek jól érzik maukat együtt és közel tudnak kerülni egymáshoz. Ezek a lelket nyugtató, hitet erősítő alkalmak a belmisszió fontosságára, a családok életére kisugárzó áldásaira utalnak. Nagy mulasztást kell pótolnunk a missziós lelkület felébresztésével. Mert családgondozást csak vallásos lelkülettel és példamutató étellel, a lélek megtartó és megelevenítő hitével s az értelem világosságával lehet eredményesen végezni; ha ezek hiányoznak, akkor a lelkészi szolgálat értéke csak „zengő érc vagy pengő cimbalom“. A személyes jó példát semmi sem pótolhatja. Amennyiben munkánkat teljes lelki és szellemi erőbedobással végezzük, ezzel társadalmi kötelességet is teljesítünk. Hiszen a családok erősítése, védelme nemcsak a hitnek, de a társadalomnak és a kultúrának a védelme is. Mikor a családot védjük, ezzel nemcsak egyházunkat szolgáljuk, de a társadalmi élet alapját is erősítjük.

A családvédelemben hajtóerő a teljesség igénye. Vannak pontosan adminisztráló, jó szervező, szószéki szolgálataikat igényesen végző lelkészek; ezek azonban csak egy-egy részét képezik a lelkész munkájának. A teljességhez tartozik a lelki közelségbe jutás a gyülekezeti tagokhoz. Ebből önként következik, hogy nyomon kell követnünk a szüntelen mozgásban levő híveinket. Tudnunk kell róluk, bajokról és örömeikről, családi életük kiemelkedő, boldog vagy szomorú eseményeiről. Figyelemmel kell kísérenünk az új tagok érkezését, de az eltávozókat is. A családból való kilépéskor, az új otthon alapításakor és az egyházköz-

ségből való eltávozáskor különösen fontos ez a nyomomonkövetés, hogy átsegítsük őket a lelki zökkenőkön és válságokon. Ha ezek nem történnek meg idejében, akkor az egyházközségekből való eltávozás egyúttal az egyháztól való eltávolódást is eredményezheti.

Az egyházközségekből tevékenykedő bibliakörök, énekkarok, temetkezési társulatok egészséges összefogó erőt jelentenek a családok lelki és anyagi összekapcsolásának; megsegítésének melegágyai, a lelkeszi szolgálat értékmérői.

A családvédelem sokrétű, szerteágazó szolgálatát a lelkész nem tudja egyedül végezni. Munkamegosztásra, munkatársakra, segítségre van szüksége. Értelmes és buzgó gyülekezeti tagok bekapcsolása ebbe a munkába nemcsak szükséges, de jó hatású is. A hagyományos gyülekezetet a munka és a felelősség megosztása által válik cselekvő, élő közösséggé. A lelkész legyen szellemi és lelki irányítója gyülekezetének, de adjon lehetőséget az arra hivatottaknak a megnyilatkozásra, a közösségi életben való aktív részvételre is. Ez az a terület és munka, amely gyümölcsöző gondokat és feladatokat jelent, amelyet vállalni és végezni nemcsak kötelesség, de hivatás is.

A családvédelemhez tartozik a gondolati vagy értelmi ráhatás. Mert amit értelmünk elfogad, amit értelmünkkel megszeretünk és vonzódunk hozzá, azt védjük, arra jobban vigyázunk. Értelmileg világos, érzelmileg gazdag híveink, családban és más közösségekben egyaránt, szilárd alapot jelentenek, melyre építeni lehet.

A családi élet és szellemi légköre kihatással van a gyülekezet életére is. Szabad és tiszta légkörre, szellemi levegőre van szükség ahhoz, hogy az egyén ne elkíváncozzék onnan, hanem jól érezze magát, ragaszkodjék hozzá, legyen az család vagy vallási közösség.

Minden találkozás, alkalmi beszélgetés központjában a család és a közösség feladatai is kell, hogy szerepeljenek. Tudatosítani kell azt, hogy az épülés és gyógyulás folyamatának mindig belülről kell elindulnia, s ebben a munkában mindnyájunknak ki kell vennünk részünket. Le kell győznünk a bennünk és környezetünkben kialakuló élet- és világtagadó felfogást, a minden hiábavalóság sötét gondolatát, amely kezd teret hódítani a családok körében, különösen fiatal tagjai gondolkozásában. Hogy ez sikerüljön, ahhoz erős hitre, szeretetre és céltudatos munkára van szükség, mely nem enged elcsüggedni, hanem szüntelenül azt súgja lelkünk mélyén: „minden lehetséges a hívőnek”. „Mert amiképpen holt a test lélek nélkül, aképpen holt a hit is cselekedetek nélkül” (Jak 2,26). „A tudás erkölcsi értékek nélkül haszontalan”, alapítja meg Szentgyörgyi Albert. „Minden folyamat kettősen értelmezhető: egyszer a látható világban, mint időben lejátszódó folyamat, másodszer, mint idő nélküli aktus, mely Istentől rendeltetett el a láthatatlan világban” (Rohrbach).

A felvilágosultságot sokan úgy értelmezik, hogy semmi külső jélet nem kell adni annak, hogy vallásos, Istenben bízó emberek vagyunk. Olvadjunk bele észrevétlenül e világba, anélkül, hogy valaki is tudná, észrevenné hovatartozandóságunkat. Amennyire visszatetsző a vallási rajongók vakbuzgalma, éppen olyan hiba hitünk, valláserkölcsei felfogásunk elhallgatása. Belső világunk megvallásának egyik formája az

imádkozás. Ahhoz azonban, hogy imádkozni tanítsunk, hogy a gyülekezeti tagokban fel tudjuk fakasztani a hit, a vigasztalás, az öröm és a hálaadás lelki forrásait, ahhoz elsősorban nekünk kell megtanulnunk imádkozni. Az imádkozásra minden léleknek szüksége van, s különösen fontos ennek gyakorlása a családban. Amennyiben érzés- és gondolatvilágunk kifejezéséhez, az emberekkel való kapcsolatteremtéshez nélkülözhetetlen eszköz a beszéd, éppen így a vallásos érzület és gondolatvilág közös nyelve az imádkozás. És amint a nyelvet egymásnak adják a nemzedékek, úgy az imádkozás tudását is át kell adnunk az utánunk jövőeknek.

A gyermekért, testi-lelki fejlődéséért, és annak jövőjéért elsősorban a család, a szülők a felelősek. A család az imádság otthona, s egyben teremtője és megtartója is. Ezt érzik azok a szülők, akik az első imádságra megtanítják gyermekeiket. Az imádság hitből fakad, tehát aki imádkozni tanít, az hinni tanít, lelket gazdagít, véd és erősít; az imádkozás élet és éltet. Az ima a családvédelemnél is erőforrás, a lelki betegségek gyógyítója, egymás ellen feszülő erők lefékezője, a lélek gőrcseinek feloldója.

Az imádkozás mellett az ének is erőssége a családnak. Benne fény, melegség és vigasz van, mintegy szerves része, kiegészítője az imádságnak; az érzelmi, szellemi tisztaság árasztója és őrizője. Egyik egyházi írónk „szárnyas imának“ nevezi az éneket. Az ima és az ének a családi közösség összetartó, összefogó kapcsa. Ahhoz, hogy egy gyülekezetben az énekkultúra fennmaradjon, első követelmény az ének megszerettetése a családban. Ahol a családok énekelni tudnak és szeretnek, ott a közösséghez való kapcsolódás is erős és tettekben megmutató eredménye nem marad el.

Egyházközségünk, Küküllődombó, 144 éves múltra visszatekintő énekkultúrával rendelkezik. 1842-ben indította el egy lelkes fiatal tanító, Kisgyörgy József. Az elindulás nehéz volt, de az ének szeretete, a közös éneklés szépsége és művelésének vágya összefűzte őket. Az ők kitartásának és énekszeretetének köszönhető, hogy annyi év múltán ma is él ez a testület, mely csaknem másfélszázados múltban és a jelenben is a „jó mag“ szerepét töltötte és tölti be az egyházközség s nem utolsó sorban a családok életében. A szabad estéiket feláldozó nőket és férfiakat nem az anyagiak fogják össze, hanem az a lélek és szellem, mely századok során a családi közösségekben előbb mint érzés, vágy, gondolat, később pedig mint közösségi tudat és szeretet élt s szállt nemzedékről-nemzedékre.

Ahhoz, hogy szolgálatusunk teljes legyen szükséges a papné munkája. A megváltozott életkörülmények között ma nem azt várják a papnétól mint régen, de hiábavaló mentegetőzés, ha azt mondjuk, hogy ma nincs szerepe, nem várnak tőle semmit, mert ő is dolgozó s nem ér rá. Ezt jól tudják híveink, de azt is tudják, hogy a szeretethez, a sokszor bomló családi élet gyógyításához elegendő egy jó szó, egy együttérző könnycsepp is. Ha ilyen lelkületű, a gyülekezet tagjait szerető, megértő, együttérző a papné, „a tiszteletes asszony“, akkor mindennapi elfoglaltságai, gondjai ellenére is egészséges kiegészítője a lelkész csal-

ládvédő munkájában. Így lesz egész a lelkeszi szolgálat, az együttműködés nyomán pedig épül és erősödik a család.

A családvédelem fontos része a lelki gondozás. A városok rohamos fejlődése, a falvak elöregedése új feladatok elé állítja a lelkeszt. Kiszélesedik a munkamező, megszorodnak a teendők, a megoldásra váró feladatok, több, odaadóbb munkára van szükség. A módszer és a segédeszközök is változnak. Nincs és nem is lehet egy egységesen kidolgozott és elfogadott módszer, mellyel a kiszélesedett munkamezőn szolgálatunkat végezni tudjuk. De általános elvként és feladatként elfogadhatjuk azt, hogy a kor színvonalán, az apostoli meghagyás szellemében, mint „jó pásztorok“ kell a szolgálatot végezni, alkalmas és alkalmatlan időben egyaránt.

A családvédelem szolgálata szellemi tartalékaink állandó gyarapítását kívánja. Adni csak az tud, akinek van miből. Védni is csak az képes, akinek van hozzá ereje; erőt adni is csak az erős tud. Magunkat kell tehát elsősorban erősíteni, hogy a családvédelem ügyét jól és eredményesen szolgálhassuk, hogy meglegyenek hozzá a szükséges lelki és szellemi eszközeink. Ezek az apostol szerint az igazság, az istenfélelem, a hit, a szeretet, a békességtűrés, a szelídség (1Tim 6,11). Ezekkel lehet és kell küzdeni a testi-lelki bajok ellen, az egészségesek és betegek, a születők és haldoklók, az örvendezők és szenvedők között, minden időben.

A lelkesz szolgálatának meghatározója: változó világunk kérdéseinek tisztánlátása, megértése és megértetése által gondozni és védeni a család életét. A költő ezt a szolgálatot így fejezi ki: „aki megért s megértet, egy népet megéltet“ (Kányádi Sándor). A lelkesz családvédelme, család-szolgálata is ezért van, hogy legyenek a családok ezután is azok a források, ahonnan egészséges életszemléletű, közösségi tudatukban erős, bízó hitű emberek indulnak nap mint nap az élet különböző munkamezőire. Jézus példája és tanítása erőt ad munkánkban, amikor gyengéknek érezzük magunkat a feladatokhoz. „Mert aki akarja tartani az ő életét, elveszti azt. Aki pedig elveszíti az ő életét énértem, megtalálja azt“ (Mt 16,25).

ADORJANI RUDOLF

TEMETÉSI SZOKÁSOK A MAROS-KÜKÜLLŐI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖRBE

A halált és a temetést különös szokások és hiedelmek veszik körül, melyeket részben a félelem, részben az összetartozók egymás iránti tisztelete és szeretete teremtett meg. Szellemi hátterük az, hogy „a halott a másvilágon tovább folytatja életét. Ezért mindenre szüksége

van. Nem lehet semmivel megrövidíteni, ha nem akarják, hogy visszatérjen és kárt okozzon, bajt, betegséget zúdítsa a hozzátartozókra“.¹ Ebből a felfogásból erednek egyházunk keretén belül a ma is létező temetési szokások. Minden tájegység, terület az egységes világtérből más és más jellegzetességet őrzött meg. Ami az egyik helyen megmaradt, az a másik helyen feledésbe merült.

A maros-küküllői egyházkör egyházközségei a következő tájegységekbe tartoznak: Mezőség: Szabéd; Maros-Nyárádköze: Ikland, Iszló, Székelykál, Marosvásárhely; Felső-Nyárádmente: Nyárádszentmárton—Csikfalva, Vadad, Jobbágyfalva; Középső-Nyárádmente: Nyárádgálfalva, Nyárádszentlászló, Szentháromság-Kisadorján, Nyomát, Szentgerice; Felső-Kisküküllőmente: Csokfalva, Kis- és Nagyküküllő köze: Bözödújfalva, Bözöd, Rava, Bordos, Zsákod, Pipe; Középső-Kisküküllőmente: Küküllőszéplak, Désfalva, Harangláb, Szőkefalva, Dicsőszentmárton, Sáros, Küküllődombó, Ádámos; Nagy-Küküllőmente: Küküllősárd, Segesvár, Medgyes.

A halállal és temetéssel kapcsolatos szokásokat lényeges mozzanatai szerint csoportosítva mutatjuk be, ahogy az egyházkörünkben kialakult.

Haláljósítás

A halálnak számtalan előjelt tulajdonítanak, melyek közül egyházkörünk hívei között az alábbiak ismeretesek.

A *kutya* halált megérző és jósló állat. Ha a küszöb mellett kapar és vonít, meghal valaki; ezt jelenti Nyárádszentmártonban, Szentgericén, Csokfalván, Ravában, Désfalván, Küküllődombón, Ádámoson.

A *bagoly* huhogása halált jelent Nyárádszentmártonban, Szentháromságon, Csokfalván, Ravában, Küküllőszéplakon, Szőkefalván, Dicsőszentmártonban, Ádámoson, Küküllődombón.

A *tyúkot*, ha kakas módra kukorékolni kezd, Nyárádszentmártonban levágják, mert halált jelez; Nyárádszentlászlón házhoz hívogatja a halált; Szentgericén, ha szemben áll a küszöbvel, ahányat kukorékol, annyi napon belül meghal valaki. Dicsőszentmártonban is az ilyen tyúkot levágják, hogy ezzel is megakadályozzák a szerencsétlenséget.

Egyéb haláljelek: Nyárádszentmártonban az ablak titokzatos megkopogtatása; Küküllődombón álomban való foghúzás, árokba esés, falomlás; Szentgericén, ha valaki búzával álmodik.

A halál maga is rossz jelnek számít: Küküllőszéplakon, ha esküvő alkalmával meghal valaki, az új párnak nem lesz szerencséje. Ravában azt tartják, hogy amerre a halott feje áll a ravatalon, a következő halott arról felől lesz. Ha a nyújtópád takarót nem jól és nem hamar hajtják fel, még meghalhat valaki a családból. Nyárádgálfalván, Szentgericén, Ravában, ha temetéskor a harangok „visszasírnak“, újra meghal valaki.

A haldoklás megkönnyítése

Ismeretes az a felfogás, hogy a halált egy rossz szellem okozza, ezt kell eltávolítani, ellenkező esetben az élőt is megronthatja. Eltávolítását ráolvasással lehet elérni, mert a szónak mágikus ereje van.

Ezt a cselekményt olyan személy végezheti el, aki a szellemekkel érintkezni tud. Ezt a hiedelmet részben a keresztény egyház is átvette a maga temetési szertartásába. Itt a ráolvasást az imádkozás váltotta fel, mint az utolsó útra való felkészítést.

A haldoklás megkönnyítésének a következő mozzanatait ismerjük.

Az *úrvacsora*, melyet híveink általában a beteg részére igényelnek. Marosvásárhelyen, Nyárádgálfalván, Nyárádszentlászlón, Böződújfaluban, Pipén, Ádámoson rendszeresen adnak úrvacsorát a halálos betegeknek; Szabédon, Vadadon, Jobbágyfalván, Szentgericén, Csokfalván, Küküllődombón csak ritkán. Nyárádszentmártonban az úrvacsorai kenyérből egy morzsát a beteg részére félretesznek. Böződújfaluban a beteg az úrvacsorai kenyérből egy darabot a párnája alá rejt. Küküllőszéplakon, Szőkefalván a beteg részére az úrasztaláról zsebkendőbe téve egy darab kenyeret és egy kis üvegben bort visznek haza.

Szokásban van egyes helyeken, hogy a *betegért imádkoztatnak*. Lelkész nélkül imádkoznak Küküllődombón. Öregasszonnyal imádkoztatnak Nyárádszentmártonban, Nyárádszentlászlón. Küküllőszéplakon a haldoklóhoz régen öregasszonyt hívtak, aki a Bibliából olvasott fel. Nyárádszentmártonban a lelkész a haldoklónak úrvacsorát oszt és az utána következő istentiszteleten imádkozik érte.

Az istentisztelet keretében rendszeresen imádkoznak a halálos betegért Nyárádszentmártonban, Szentháromságon, Szabédon, Böződön, Dicsőszentmártonban; szórványosan Vadadon, Szentgericén, Csokfalván, Küküllődombón. A lelkész szolgálatát eszerint inkább a Nyárádmentén veszik igénybe. A Kisküküllőmentén más vallású lelkészeket is felkérnek szolgálattételre.

A halott előkészítése a temetésre

Egyházkörünkben a következő erre vonatkozó szokások maradtak fenn:

Földre tevés. Nyárádszentmártonban, az első házban, ahonnan minden bútort kihordtak, pokrocot terítenek a földre, erre tiszta alsólepedő kerül, amire a már megmosott halottat helyezik, lábbal a kijárat felé. Dicsőszentmártonban deszkapadlóra teszik, hogy egyenesen me-revedjék meg; Ádámoson a puszta földre, lábbal a küszöb felé; Vadadon rendszerint az előszobába viszik a megmosott halottat.

All-felkötés. Nyárádszentmártonban a halott állát női fejkendővel kötik fel; Csokfalván fekete fejkendővel, majd fekete szalaggal cserélik ki és a koporsóba teszik.

Szemlezárás. Ravában a halott arcára fekete kendőt terítenek. Nyárádszentmártonban az öregek emlékezete szerint, amikor a szemüreg igen mélynek tűnt, a szemgolyóra fémpénzt helyeztek. Szentháromságon, ha a szem nem akar lecsukódni, pénzt tesznek rá. Száját, fülét fonalból sodort golyócskával vagy vattával dugják be, hogy ne vérezzen. Csokfalván a halott szemét az egyik rokon zárja le; a szemére pénzt tesznek, ami a koporsóban marad, szájába és fülébe vattát helyeznek. Ádámoson a halott szemét a testet lemosó személyek zárják le.

Tűzkioltás. Ravában a halál bekövetkezése után a tüzet kioltják. A család tagjainak nem szabad ételhez nyúlni. Segítők terítenek asztalt és osztják ki az ételt. Küküllőszéplakon a halál beálltakor a tüzet abban a szobában kioltják. Amíg a halott a házban van, a családtagoknak nem szabad ételhez nyúlni, főzéssel foglalkozni, mert esetleg kézzel megérintették a holttestet; számukra is idegenek főznek. Vadadon a tüzet szintén kioltják; az asztalt az elhunyt részére is megterítik, helye a temetés napjáig üresen áll.

Öltöztetés. Dicsőszentmártonban és Küküllőszéplakon a „haló gúnya“ (halotti ruha) régebben fehér alsónemű volt. Nyárádszentmártonban csak a szegényeket öltöztették így. Fialat leányt ma is fehérbe öltöztetnek Szabédon, Nyárádszentmártonban, Jobbágyfalván, Ravában, Szőkefalván, fejére menyasszonyi fátyolt is tesznek Szőkefalván. A halott lábait fekete szalaggal kötik össze Szőkefalván, Dicsőszentmártonban, Szentháromságon, Szentgericén, Csokfalván, Ravában.

Ravatalozás. Régebben a felöltöztetett halottat nyújtópadra helyezték s onnan tették a koporsóba. Ma a két eljárást összevonták és az ágyról vagy a földről egyenesen a ravatalra helyezett koporsóba teszik. Nyárádszentmártonban 1947 előtt az ágyból kiemelt halottat az első házban elhelyezett nyújtópadra tették át, új kézimunkált terítők segítségével. A nők menyasszonyi kelengyékük legszebb kendőit teszik félre és őrzik egy egész életen át, s magukkal viszik a sírba is.² Küküllődombón régebb „fehér ravatal“ volt. Szokásban van Szabédon, Nyárádszentmártonban, Szentháromságon, Szentgericén, Csokfalván, Szőkefalván, Désfalván, hogy a halott hasára keresztbe tett sarlót helyeznek, mely a felfúvódás ellen szolgálna, de a sarlót nem temetik el a halottal. A ravatalnál használt tárgyak között Szentgericén, Csokfalván, Ravában, Küküllőszéplakon, Szőkefalván, a halott, ill. a ravatal alá tett vizes edény, cseber vagy veder szerepel a felfúvódás ellen.

A ravatalra vagy a koporsóba helyezés a férfiak dolga, és legtöbb helyen erre a célra szőtt házi kendővel történik. Így van ez ma is Nyárádszentmártonban, Szabédon, Csokfalván, Ravában, Pipén. A kendőt a koporsóban hagyják, úgy, hogy az két oldalon kilátszik belőle. A koporósbatétel Szabédon, Nyárádszentmártonban, Nyárádgálfalván harangszó mellett történik.

A haláleset hírüladása. Csokfalván a halottas ház kapuja köré fekete kendőt tesznek; Dicsőszentmártonban régen a kapura fekete lobogót tettek; Désfalván a templomi gyászlobogót helyezik a kapura. Egyes helyeken a haláleset közlése nemcsak harangszóval történik, hanem az ún. halotti társulat által is. Ilyen van Küküllődombón, Ádámoson, Segesváron, Sároson. Segesváron a temetési segélyalap és a szomszédságok tagjait körzetenként írásban értesítik a halálesetről.

Halottlátás. A régi felfogás szerint a halottlátás, ami ajándékozással párosul, a halottnak szólt, aki új életre indulva elbúcsúzik övéitől, akik ellátják útravalóval. A halottat addig nem temették el míg az egész rokonság össze nem gyűlt. A halottlátás napjainkban újabb értelművé vált. Nyárádszentmártonban, ahogy a halált jelző ha-

rangszó megkondul, a halottas ház felé megindul a vándorlás. „Adjon az Isten csendes nyugodalmat eltávozott kedvesüknek, a hátramaradottaknak vigasztalást“ — mondással köszönek. Kezet fognak a gyászolókkal, felajánlják segítségüket, átadják ajándékaikat. Általában lisztet, tojást, szalonnát, tyúkot, burgonyát, zöldséget visznek ajándékba. Ez a szokás ismeretes a Nyárádmentén, továbbá Vadadon, Jobbágyfalván, és a Kisküküllőmente valamennyi egyházközségében. Mindenütt az asszonyok viszik a rokonok részéről az ételmet, melyet a halotti torra használnak fel. Szőkefalván az ajándékozók nevét és tárgyát jegyzékbe foglalják, hogy adott esetben tudják, hogyan viszo-
nozzák.

A *sírató*. A halottkultusz legmeggrázóbb kísérője. Az Ószövetség is említi: „Hívjátok a sírató asszonyokat“ (Jer 9,17). Kodály Zoltán szerint a sírató az őskorba nyúlik vissza: „Az egész világon, ahol megvan, az asszonyok dolga, [...] a nép élénken figyel rá s utána megbeszéli; [...] egyetlen példája a prózai recitáló éneknek és szinte egyedüli színtere a rögtönzésnek“³. Az általunk gyűjtött síratókban az élő beszél a halottal. A halott érdemeit emlegeti, de leginkább a sírató asszony a maga panaszát mondja el, gyakran magát sajnáltatja. Üzen a halottól a korábban elhaltak. Lejegyzése nehéz, temetés alatt profanizálásnak vennék, temetés után a halott zavarásának tekintik. Horváth István szülőfalujában, Ózdon, csak rejtve tudta rögzíteni.⁴

Az édesanyát síratva, a rímek is megcsendülnek: „Halál, halál, mérges halál, / Kifurtad e háznak falát, / Elvitted a jó Édesanyát / Hét árvának gondozóját“⁵.

Testvér panaszolja testvérének élete sorát: „Mondd meg lelkem, jó testvérem, / Édes anyámnak, édes apámnak / Mondd meg lelkem az én nyomorúságim, / Hogy ne feledkezzenek el rólam / Keressenek fel, vigyenek ingem is oda, / Mert én oda szívesen megyek“⁶.

Édesanya leányára emlékezve magát síratja: „Ilonka, lelkem, Ilonka, édesanyámé, / Métt hattál itt ingemet. / Kihez jűjjek még Ilonka lelkem, / Hogy kipanaszoljam magamat“⁷.

A halottnak szól az üzenet a küküllődombói síratóban is: „Édes anyám lelkem, ha igaz, hogy a lelkek találkoznak, mondja meg, hogy elrendezem a leánykákat“. Adámoson is üzennek: „Mondd meg Jánosomnak, amíg élek síratom“. A sírató szokásban van Nyárádszentmártonban, Vadadon, Szentgericén, Pipén az öregek még emlékeznek rá: síró, elnyújtott hangon, félig éneklő formában hangzottak el. A halott tetteit dicsérték. Dicsőszentmártonban már kiveszett, de itt id. Bartha Sándor, 1977-ben így emlékezett: „A legközelebbi hozzátartozók síratóztak. Anya mellett leánya, anyós mellett menyé, leányt nővére vagy húga. Férfi nem síratózhatott. A halál beálltával azonnal megkezdtek, ahogy jöttek a halottnézők. Minden érkezőnél külön felhangzott. Koldusének módjára, jajszóval való mondogatásból állott. A halott érdemét emlegették, szépitették is. Üzentek a régebben elhaltaknak. A koporsó lezárásakor, a házból való kivitelkor és a temetőben is síratóztak.“

A Kisküküllőmentén ma mindenütt szokás. Désfalváról idézzük: „Halott nézéskor szülő, főleg asszony siratja gyermekét, férjét, leánygyermek szüleit. Virrasztáskor csak az siratózik, aki nagyon ki akarja mutatni fájdalmát. Temetés napján a lelkész odaérkeztekor van a legnagyobb siratózás. 1949 előtt a szertartás alatt is siratóztak. [...] Temetőben a sírbatétel alatt és a korábban elhaltak sírjánál is elhangzik. Mindegy rögtönzött szövege van.“⁸

Virrasztás. Általános felfogás volt, hogy amíg a halott a házban van, virrasztani kell, nem szabad elaludni, mert az alvó ember lelke kiszáll a testből, az üres testet pedig elfoglalja a halott lelke. K. Kovács László feltételezi, hogy a virrasztásnak közjogi és örökösdési oka is lehetett. A rokonok azért gyűlhettek össze, hogy a halál beálltáról meggyőződjenek s az örökséget átvegyék. Erre emlékeztet, hogy virrasztás alkalmával állítják össze a nemzetség levelet, vagyis a búcsúztatót⁹. Egyházkörünkben a virrasztás mindenütt élő szokás. Nyárádszentmártonban és Nyárádgálfalván túlnötte a családi ház keretét, a művelődési otthont is igénybe veszik erre a célra.

A virrasztás régen Ravában úgy történt, hogy a falu népe néhány jó énekes vezetésével beült a halottas házba, ahol egyházi éneket énekeltek a ravatal körül. Azután a férfiak kivonultak egy másik szobába és ott kártyázással és meséléssel töltötték az időt. Ügyeltek arra is, hogy senki el ne aludjék, ha mégis megtörtént, hogy valaki elszenderült, azonnal felköltötték. Ezalatt az asszonyok a hozzátartozókkal együtt a ravatalt ülték körül és csendesen beszélgettek a meghalt érdeméről, életéről. Éjfél után az idegenek hazamentek. A hozzátartozók a halott fölött őrködtek, nem hagyván egy pillanatra sem magára.¹⁰ 1962-től a virrasztásban már nem énekelnek, nem is mesélnek, csak kártyáznak. Éjféltkor a jelenlevőket pálinkával és kenyérral kínálják meg, majd az idegenek hazamennek. Miután mindenki elment, a háziak a szomszéd szobában lefeküsznek, a halott magára marad.

Pipén a virrasztóba a közeli hozzátartozók mennek, mások nagyon ritkán vesznek részt. A virrasztás 11 óráig, esetleg éjfélig tart. A virrasztókat kenyérral és borral kínálják.

Egyházkörünkben a virrasztáskor végzett szertartás következő formái ismeretesek:

Egyházi éneklés van Nyárádszentmártonban, Jobbágyfalván, Szentgericén, Nyomáton, Csokfalván, Szőkefalván és Küküllősárdon. Egyházi éneklés és imádkozás a lelkész jelenléte nélkül Ádámoson, Küküllődombón. Lelkeszi szolgálat egyházi énekekkel Nyárádgálfalván, Szentháromságon, Csokfalván, Bözödön, Pipén, Segesváron.

Búcsúztató. A búcsúztatóban a halott búcsúzik az élőtől, rokonsági és öröklési sorrendben, így az egész nagy családot magába foglalja. Arra vonatkozóan, hogy a búcsúztató eredetileg verses, énekes vagy prózai volt-e, a rendelkezésünkre álló adatokból kitetszően megjegyezzük, hogy egyházkörünkben a Kisküküllőmentén hagyománya lehetett a verses és énekes búcsúztatónak. Az 1813-as egyházi összeírás szerint: „Désfalván a halott felett való búcsúztatásért a mesternek 24 pénz járt.“,

Haranglábban és Kissároson 3 máriás¹¹. Adámoson a búcsúztató éneklésért 4 sustág.¹² Régebben a küküllői körhöz tartozott Bethlenszentmiklóson a halottak énekkel való búcsúztatásáért 3 máriás járt a mestereknek. Hasonlóképpen Szentbenedeken is.¹³

Zsákodon az 1940-es évek előtt verses-énekes búcsúztató volt szokásban. A hozzátartozók által összeállított névsor alapján az énekes a halott érdemeit, életét versbe foglalta és sajátos dallammal a templomi szertartás után, orgonakíséret mellett elénekelte, amiért egy véka búzát kapott.¹⁴

A verses búcsúztatót az 1643. évi nyárádszentlászlói zsinat betiltotta. „A pap a halottat az élőkötől ne búcsúztassa, versifikálást ne tégyen.“ Ezt a tiltó rendelkezést erősíti meg az 1774-i zsinat, amely a lelkeszt állásából való felfüggesztés terhe alatt eltiltja a verses búcsúztatótól.

A tiltó rendelkezések ellenére a búcsúztató megmaradt. A mesterektől, az énekesektől a lelkeszt vették át. Az egyházkör területén napjainkban csak Pipén mond a lelkeszt verses búcsúztatót. A búcsúztatót a nevek rokonsági felsorolásában még városon is — Segesvár, Medgyes, Dicsőszentmárton — gyakorolják.

Az eltemetés

A szokás és szertartás itt áll elénk egységesen. A koporsóba tevésével kapcsolatos szokások közül csak egy néhányat emelünk ki. Nálunk is, mint annyi más helyen a koporsó lezárása előtt a szemfedeleket felhasítják, a gombokat kigombolják, a halott lábán és állán a kötések kioldják. Nyárádszentmártonban, Nyárádgálfalván az áll- és lábkötő szalagot a koporsó gyaluforgácsa közé teszik. Dicsőszentmártonban az ing nyakán levő gombokat is kigombolják. Ravában a halott öltözetén nincs gomb vagy egyéb kötelék. Az áll- és lábkötő szalagot itt is kioldják és a koporsóban hagyják. E tárgyak eltemetésének szellemi háttere: azok a halottéi, vigye magával, mert ártó szelleme bennük lehet és a háziakra rontást hozhatnak. Mindent el kell követni, hogy a halott szelleme a házból minél hamarabb eltávozzék. Ezt célozza a házban való zajscapás, a koporsó kivitele után a bakkok feldöntése, mint pl. Dicsőszentmártonban és Szőkefalván.

A koporsót a legközelebbi hozzátartozók veszik körül, de ennek szabályos, meghatározott rendje már sehol sincs meg egyházkörünkben. A koporsó körülállásának némi rendjét csak Ravából ismerjük, a templomból való temetés alkalmával. Itt a koporsót úgy helyezik el, hogy a halott feje szembe legyen a szószékkel. Fejénél bal oldalt vannak az asszonyok: édesanya, nőtestvérek; jobb oldalt a férfi hozzátartozók: édesapa, fiútestvérek. Az udvaron történő szertartás alkalmával a gyülekezet férfi tagjai a lelkeszt mögött, a nők vele szemben állnak. Kivétel Küküllődombó, ahol a lelkeszt az udvaron a koporsó jobb oldalán áll, tőle balra a férfiak, jobbra a nők vannak. A házban történő szertartás alkalmával a lelkeszt a halott lábánál, az udvaron és a temetőben pedig a fejénél áll.

A temetés ideje mindenütt a halál beállta után harmadnap, rendszerint délután 2—3 óra között.

Harangozás. A halál beálltát, a temetés kezdetét mindenütt harangszó jelzi. A halál beálltától a temetés végeztéig naponta háromszor harangoznak: reggel, délben és este. A harangozás hírül adja a halott nemét. A legáltalánosabb az, hogy férfinak nagy haranggal kezdik, kicsivel folytatják, végül mind a kettőt összehúzzák. A nőknél a kicsivel kezdik, naggyal folytatják majd összehúzzák.

Vadadon, Nyárádgálfalván, Ravában, amikor az idegenben elhalt, de haza hozott koporsója a falu határához ér, azonnal harangoznak. A haranggal való hírüladást mindenütt szaggatásnak nevezik. Szabédon „gyűlöt“ húznak a temetés kezdetén, „kísérőt“, míg a menet a temető felé tart, és „takarót“ mialatt a koporsót behantolják. Itt minden egyes harangozás időtartama öt perces megszakításokkal két óra. Küküllődombón „gödörnekvalót“ húznak, mikor a sir készen van. Nyárádszentmártonban „papinduló“ jelzi a belsőemberek elindulását. Szentgericén, Ravában, a „gyűlöt“ kettővel húzzák, majd utána egyes harangszó jelzi a belsőemberek elindulását. Több vegyes lakosságú faluban, mint Szőkefalván, Désfalván, Haranglábán, Adámoson, Nyárádgálfalván, Küküllő-sárdon, Csokfalván, Jobbágyfalván minden felekezeti templomában harangoznak.

A koporsó lezárása. A koporsóba olyan tárgyakat tesznek, amelyeket a halott életében használt. Ravában a halott jobb kezébe tiszta zsebkendőt tesznek; férfi mellé a kalapját. Az 1960-ban elhunyt Berecki Imréné Hankó Júliánna 79 éves özvegyasszony mellé odatették imakönyvét, férjének háborúból írt leveleit, menyasszonyi jegykendőjét, gyermekek, unokák, dédunokák fényképeit. Az 1975-ben elhalt Fülöp Mózes mellé lezárt üvegbe tették életrajzát, búcsúztatóját, a betegsége okát ismertető írást. Ennek az a magyarázata, hogy Ravában a sírokat 50—60 év múlva újraássák, az utódok hadd tudjanak tájékozódni, hogy melyik családhoz tartoznak. A koporsó lezárás előtt a házban énekekkel végeznek egyházi szertartást Nyárádszentmártonban, Jobbágyfalván, Vadadon; előfohással, Úri imával és énekekkel Szabédon és Küküllőszéplakon.

Lezárás után a koporsót kiviszik az udvarra, legtöbb helyen lábbal előre, hogy a bajt, betegséget vitessék el a halottal. Fejjel előre csak Vadadon, Nyárádgálfalván és Pipén viszik. Az udvaron a koporsót az előre elkészített bakkokra teszik szintén lábbal előre a kapu felé. Fejénél egy kis asztalka áll, innen végzi a lelkész a szertartást. A családi ház udvarán végzik a szertartást Nyárádszentmártonban, Jobbágyfalván, Vadadon, Szentháromságon, Nyárádgálfalván, Nyárádszentlászlón, Bözödön, Pipén, Désfalván, Haranglábán, Sároson, Dicsőszentmártonban, Küküllődombón, Adámoson, Szőkefalván és részben Ravában. Az udvaron történő temetési szertartásnak egy érdekes formája alakult ki Szentgericén, Szentháromságon, Nyárádszentlászlón, Ravában: a koporsó a házban van a hozzátartozókkal, a lelkész az udvaron szolgál fekete abrosszal letakart asztal mellett. E szokás eredetét nem ismerjük.

Temetői kápolnában, ill. ravatalozó helyen történik a szertartás Marosvásárhelyen, 1976 óta Segesváron és Dicsőszentmártonban.

A templomból való temetés régebb általános lehetett. Erre utal Körmöczi János püspök 1829. október 11-i körlevele, melyben közli a főkormányzék rendeletét: „A gubernium előtt kivilágosodván, hogy a megholtak testeit némely helyeken a Templomokba vitetnének és az Isteni tisztelet alatt is ott tartatnának, minden jurisdictionhoz rendelés tétellett az eránt, hogy ezen visszaélés eltöröltessék s az ez eránt felséges rendelkezésnek nem engedelmességek, ha colonusok¹⁵ 12 pálca testi büntetés, ha Nemesi szabadsággal bírók, Constitutionális büntetés alá vettessenek“.

Ádámoson 1813-ban még templomból temettek. Dicsőszentmártonban 1905 előtt minden halottat a templomból temettek. Küküllődombón az első világháború előtt szintén a templomból temettek; a spanyolnátha járvány vetett véget a szokásnak. Nyárádgálfalván mindenkit a templomból temettek, ma nagyon ritkán. Ma is a templomból temetnek Szabédon, ahol odavisznek minden megkonfirmáltat vagy törvényes házasságban elhunytat; Csokfalván minden halottat különbség nélkül; Zsákodon csak a megkonfirmált halottat; Ravában csak azokat, akik jó templombajárók voltak és ilyen irányú kívánságukat még életükben kifejezték. Ha az időjárás rossz vagy szűk a családi ház udvara, akkor is a templomból temetnek.

A temetési menet. A szertartás befejezése után a koporsót rudakra emelik vagy szekérre teszik, a koszorúkat elhelyezik és temetési éneket énekelve megindul a menet. Elöl viszik a fekete zászlót, melyet Szabédon és Szentgericén mindig férfiak visznek. Máshol az egykorúak és egyneműek, férfinak férfi, nőnek nő. Küküllőszéplakon a haldokló még életében felkéri, hogy ki legyen az ő zászlóvivője. A zászló után a lelkész és énekvezér halad, mögöttük az énekkar, a férfiak csoportja életkor szerint, majd a koporsó. Utána a legközelebb gyászolók, végül az asszonyok sorai zárják be a menetet.

A halottvivés ősi formája a koporsó rudon való vivése. Ma így van egyes esetekben Vadadon, Csokfalván, ha a temetőhöz közelálló házból temetnek. Ravában a rudon való vivés a gyakoribb, szekérre csak azt teszik, aki a falu alsó végén lakott. Szőkefalván nem rég kezdődött a rudon vivés elterjedni; addig itt is szekérral vitték a koporsót. Nyárádszentmártonban régebben ökrös szekérral vitték, az ökrök szarvait fekete kendővel díszítették. Désfalván a szekér aljára szalmát tesznek, amit a temetőben elégetnek. Haranglábán, Désfalván, Szőkefalván, Küküllődombón az idősebb asszonyok felülnek a szekérre és siratóznak.

A menet régi formája érvényesül ma is, ha fiatal lányt vagy legényt temetnek. Ez a halott lakodalmára emlékeztet. Nyárádszentmártonban ilyen esetekben lovas legények és fehér ruhás leányok vonulnak a koporsó két oldalán a temetőig. Zenészek is részt vesznek és zeneszóval a temetőig kísérik. Csokfalván az 1930-as években csecsemő halála esetén a fiú koporsóját egy legény, a leányét egy fiatal lány vitte hóna alatt. Fiatal leány halottat kétfelől hat-hat legény kísérte, guzsalyakra kötött fekete kendővel. Fiatal asszonyt rudon hat-hat fekete fejkendőss asszonytársa vitt. Ma már ez nincs szokásban.

Küküllődombón régebben a fiatal halottat hat fiú és hat leány vitte. Utóbbiak kibontott hajjal, fekete szalaggal átkötve kísérték leánytársuk koporsóját. A leányok házilag készített guzsalyt vittek nyelére tett fekete és fehér kendővel. Désfalván fiatal leány és legény temetésén társaik kendőkkel díszített virágcsokrokkal kettős sorokban meneteltek. Legények a koporsó előtt, leányok a koporsó után. Zenekedvelőknél zenekart is fogadtak. Küküllőszéplakon fiatal leány halálakor tíz leány fehérbe öltözik, rojtos kendőkből zászlót készítenek és többszínű szalaggal kidíszítik, tetejébe élő virágcsokrot tűznek. A koporsót legények viszik rudakon. Ravában régebben minden temetésre külön készítették zászlót. Guzsaly nyelére fehér abroszt kötöttek és rá fekete selyemkendőt. Ez a fiataloknál ma is szokás. A fekete kendőre még egy sárga selyemkendőt, a rud végére csokorba kötött fekete szalagot tettek.

Temetkezési helyek. A templom mellé temetkeznek Szabédon, ahol a temető közvetlenül a templom körül terül el. Nyárádszentmártonban a régi betelt temető a templom körül, a falu közepén volt. Szentgericén is a leggyakoribb temetkezési hely a cinterem. Zsákodon a közös unitárius és katolikus temető a katolikus templom mellett van. Pipén a régi temető a régi templom felett volt. Désfalván az 1813-as egyházközségi vagyonszeírás megemlíti, hogy az „unitáriusoknak temetőjük ezelőtt volt a Czinterem“. Itt ma is vannak régi sírok. Ádámoson az 1700-as évek előtt felhagyták a templom mellé való temetkezést. Dicsőszentmártonban is a templom 1972—73. évi javításakor az északi fal mögül emberi csontok kerültek napvilágra.

A *családi kertbe való temetkezés* következő formáit ismerjük:

a. Telken belüli családi kertbe: Bözödön, Ravában, Ádámoson.

b. Telken kívüli családi kertben: Nyárádszentmártonban a „Csorgó“ nevű dűlőben van a kihalt Rozsnyay család sírkertje. Búzaházán a határban szétszórtan fekvő családi kertekbe temetkeznek. Nyárádgálfalván a Csiki és Fekete családok egyes tagjai a szőlőben levő családi sírokba temetkeznek. Csokfalván van mintegy öt népesebb családi temető, kilenc-tíz pedig egy-két sírral. Bözödön a falut körülövező dombos és lankás vonulatok oldalába temetkeznek, egykori földjeik végébe. Ravában családi sírkertek vannak a közös temető körül, az Andrási, Kozma, Tamási, Kecskés kert, ezen családok sírjaival és a Pap kert a belsőemberi sírokkal.

Közös temetőt minden egyházközségben találunk, helyenként többet is.

Nyárádszentmártonban a régi temető a 12. században épült templom mellett terült el s valószínűleg azóta használták. Nyárádgálfalván a régi temetőben 400 éves, Szentgericén a templom mellett lévő régi temetőben 300 éves sírok is találhatóak. A Kisküküllőmenti egyházközségekben a szőkefalvi temetőt kivéve mind 1813 előttiiek, amint ezt a már említett összeírásban feljegyezték. Pipén az új temető az 1920-as évekből való.

Közös temetőink néha külön nevet is viselnek. Az elnevezés utalhat társadalmi tagozódásra is. Székelykálon „Nemes“ temető van; Kü-

küllődombon régebben azokat, akiknek senki hozzátartozójuk nem volt, a „Szegények“ temetőjébe temették. A név a terület adományozójának nevét is örizheti. Vadadon a Török temetőt egy évszázaddal ezelőtt egy ilyen nevű család adományozta. Szőkefalván a reformátusok tulajdonában van a Károly temető, melyet az 1920-as években Rákosi Károly nevű birtokos adományozott. Ugyanebben a faluban a Nagy Pál temetőt az 1940-es években egy hasonló nevű család adományozta szérús kertjéből. Mind a két temetőbe unitáriusokat is temetnek. Pipén a régi temetőt Kölpény-nek hívták. Az új temető egykori határneve Kerek szőlő volt, valamikor e helyen szőlőt termesztettek.

Közös temetőink az egyházkörben mindenhol dombos oldalon fekszenek. Ezeket a Kisküküllőmentéről a már többször idézett 1813. évi összeírás részletesen felsorolja:

Désfalva: „...most a több valláson levő atyafiakkal közösen temetkeznek a „Krutsa“ nevű helyen, a falun kívül, mely kerítetlen és egy nagy hegy oldal, — ennek hossza: 100 öl, északi vége: 34 öl, déli: 24 öl.“

Harangláb: „temetőjük a falun kívül van a többi valláson levőkkel közös, s kerítetlen. Szomszédi: Napkeletről Bosztán Tamászi: Tktes Máté Isák úr embere földje, északon a földek végein, nap nyugotról: Tktes Máté Farkas Úr szántóföldje. Délről tktes Vita Sámuel kaszálója. Hossza: délről: 53, északról: 55 öl, Napkeletről: 44 öl, Napnyugotról 22 öl.“

Kissáros (Sáros): „Temetője az ecclesiának két helyt van. 1-ször a Halmoknál levő, mely három darabban van három hegyetskén. Az Elsőnek szomszédi Napnyugot felől a Faluban levő sessiók¹⁶ s kertek végei rúgnak reá. Dél és Napkelet felől a Samos Szöllő. Északra kender földek, kerítetlen s mind a három valláson levő magyarok egyenesen temetkeznek benne. Ennek hossza 46 öl Napnyugot felől. A széle 18 öl Napkeletről pedig a harang alatt tsaponolag 38 öl. A második és harmadik egymás mellett levő halmok vagynak a Samos Szöllő mellett. Szomszédi a kettőnek: Napkeletről a Samos Szöllő, Délről a kert Szöllő. Napnyugotról a Galambfalviné Asszony jószágá. Északról egy darabig a Szöllőbe járó út és azon túl a kender földek. Hossza a két halomnak 110 öl, széle az alsónak Napnyugotra 32 öl, ahonnan kihegyessül. A 2-ik temető helye van a Bársony nevű erdő alatt, ez is kerítetlen s temetkeznek a reformátusok és katolikusok is belé. Szomszédi északról a falu kertjei, Napnyugotról és Délről a Bársony erdő, Napkeletről a falu kertjei és a Vadveremből lejövő árok. Ennek Napkeleti oldala 100 öl, Déli 150, Északi a falu megett 136, Napnyugoton pedig 23 öl.“

Adámos: „A Temetőjük van a falun kívül, a falu déli széliben kerítetlen s megengedik ugyan az Unitáriusok más magyaroknak is oda temetkezni, de a hely tulajdonosai csak az unitáriusok s az Unitárius Pap használta vagy kaszálta, s ma is mikor nem esik nyomásba a Pap kaszálja. Szomszédi Délről az erdőre járó út, Napnyugotra a tekintetes Pásztai Ferentzné Asszony csűrös kertje, melynek nagyobb része a te-

metőből van elfoglalva. Északról a Csegezi Elek posteritási¹⁷ Curialis¹⁸ Telkek. Napkeletről a falu szabad útja. Ennek északi széle 26 öl, közép szélessége pedig keresztül mérve 47 öl. Hossza nyugoti végiben 67 öl, közepin pedig 91 öl. A déli vége az út miatt kerek.“

Küküllődombó: „Az Unitáriusoknak külön van Temetőjük a Falu napkeleti és északi részében, vagy Széliben kerítetlen, de megengedik a faluban levő Reformátusoknak is az ide való temetkezést s midőn nincs nyomásban az Ó-temető fűvit a Pap használja. Szomszédja a két temetőnek az Ujj Hegy nevű Szöllő, Napkeletről a papi föld. Délről a Mesterség kertje és az árok, Napnyugotra egy darab pusztá kopacz oldal két részben lévén: az egyik Ó és a másik Ujj, az Ó-temetőnek (kaszáltatik midőn nincs nyomásban) Déli vége 56 öl, északi is 56 öl. Hossza: 90 öl.“

Dicsőszentmárton: „Temetője az itt levő Unitaria Ecclának vagy kettő, de mind a kettő a faluban levő más vallásuakkal közös. Egyik Temető van a falunak felső végibe, kerítetlen, Szomszédjai: Napkeletről a román templom, Napnyugotról és délről az ország uttya, északról a belé rúgó szántóföldek végei. Ennek Napkeleti vége: 10 öl, Napnyugoti vége 51 öl, Hossza 66 öl. Másik Temető van a falu alsó végibe ez is kerítetlen, szomszédjai Napkeletről a Reformátusok temploma, Napnyugotról a mesteri fundus, Északról az Egyház-Szere Szöllőse, délről az ország uttya, ez háromszög figurájú, melynek déli oldala 85 Napkeleti 57, Napnyugoti 57 öl.“

Szőkefalva: „Temetőjük külön nints, hanem a Reformátusokkal egy helyre temetkeznek. A Temető a Reformátusok tulajdona, ők használják a fűvit is, a múlt Esztendőben mikor a Reformata Ecclak vagyonaikat is conscribáltak¹⁹, ez akkor szomszédosított s felis méretett“.

Széplök (Küküllőszéplök): „Temetőjek az Unitáriusoknak külön van, a más vallásuakkal nem közös, a fűvit is mikor tsak terem valamit az Unitárius Pap kaszálja, de sovány volta miatt terméketlen, s ennél fogva nints bekerítve. Fekszik a falun kívül Északról a Szöllő oldalában. Szomszédgyai, Délről és Napkeletről Román György Mgs. Horváth Dániel Úr embere szántóföldje, Napnyugotról a Szöllő mellett kijáró út Északról kihegyesül a Szőke István Mgs. Horváth Károly Úr embere, s más emberek szántóföldjeibe, Szélessége 25, Hosszúsága 80 öl, a fekvése ovális kerekesség.“²⁰

A temető bekerítése. A temetőket ma mindenütt bekerítik. A Kis-küküllőmentén 1813 előtt sehoh sem volt a temető elkerítve. Azóta ezeket is bekerítették. Küküllődombón élősövény — orgona — veszi körül. Pipén a régi temetőt a Kölpény árka határolja, az új temetőt bekerítették. Szabédon élő gyepű, Vadadon is élő sövény veszi körül. Ravában élő sövény és árok határolja. Csokfalván némelyik családi temetőt üres árokkal vették körül.

A temető növényvilága. A régiek a halott fejéhez vagy lábához fát ültettek. Ennek magyarázata valószínűleg az ősi hitvilágban oly fontos szerepet játszó „életfa“ lehetett. Temetőink ma is tele vannak gyümölcs- és díszfákkal vagy más haszonfákkal és virágokkal. Eze-

ket már nem tudatosan ültetik fejhez vagy lábhoz, hanem üres helyre.

A temető szigorú tilalom alá esik. Fát kivágni vagy virágot letépni nem szabad. Pipén és Ravában azért, mert az innen tépett virágnak „halott” szaga van.

A temető beosztása tükrözi a falu eredeti képét. A családok abban a szomszédsági rendben temetkeznek, ahogy a faluban éltek. Szőkefalván, az egyházközségek tulajdonjoga szerint külön van unitárius, református, katolikus és ortodox temető. Küküllőszéplakon a már említett 1813-i összeírás az unitáriusok külön temetőjét említi, mely a Kilia nevű határrészen volt. Ide temetkezett a patronus P. Horváth család. Ebbe a temetőbe az idők folyamán a cigányok temetkeztek felekezeti különbség nélkül. Ma Cigány temetőnek is hívják. Az unitáriusok a református temetőbe temetkeznek. Az ortodoxoknak külön temetőjük van. Van zsidó temető is, ahová a szomszéd falvak zsidó családjai temetkeznek. A kereszteleetlenül elhalt gyermekeket Ravában a temető külön sarkába temetik el.

A család rendjéből kiindulva feltételezhető, hogy a halottnak a temetőben is rokonsági foka, kora, neme szerint meghatározott helye volt. Ennek nyomait egyházkörünkben ma is megtaláljuk. Az egy családhoz tartozókat igyekeznek egymás mellé temetni. Ez tapasztalható azokban a temetőkben, ahol a sírokat nem sorban, hanem csoportosan ássák, mint pl. Ravában. A szabályos sorú temetőkben a halott családtag sírja mellett az élőknek is meghagyják a helyét, mint pl. Szőkefalván, Ádámoson. A családtagokat egymás mellé temetik Szabédon, Nyárádszentmártonban, Vadadon, Nyárádgálfalván, Szentháromságon, Nyomáton, Ravában, Pipén, Zsákodon, Küküllőszéplakon, Désfalván, Haranglábán, Sároson, Küküllődombón, Dicsőszentmártonban, Segesváron és Küküllősárdon.

Egyházközségeink temetőiben általános szokás, hogy a sírokba a férfi koporsóját jobb, a nőt bal oldalra helyezik.

A nagycsalád rendje az egymás fölé való temetkezésben is nyilvánul, amikor egymáshoz tartozókat egy sírba temetnek. Így van Pipén, Ravában, Désfalván. Itt élettársakat, szülőt, gyermekkel, gyereket szülők sírjába oldalpadmalyba²¹ temetnek. Az egymás fölé temetés példáját közli Fóris Géza lelkész Pipéről: „A temetőben családok szerint temetkeznek; férj és feleség egy sírhelyet kapnak. Előzőleg meghalt gyermekeket oldal padmalyba helyeznek. Megássák a rendes sírt, aljánál oldalra egy koporsóhelynyit ásnak s oda helyezik a gyermek koporsóját. Ezt az oldalnyílást cserefa hídlásokkal lefedik. A következő halott koporsója a hídlásra jön az előző fölé. Általában négy halott van egy sírban. Kettő oldalt a padmaly alatt, kettő a rendes sírveremben egymás fölé kerül.“

A sírok iránya. Egyházkörünkben a Kelet-Nyugat irányba való temetkezés a gyakori. Ettől eltérő szokással csak Nyárádgálfalván és Ravában találkozunk, ahol Észak-Dél irányban temetkeznek.

A sírok fekvésénél a templom is irányadó. Nyárádszentmártonban a régi temetőben (a templom mellett levő) a sírok a templom falával

párhuzamosak. Az 1800-as évekből való új temetőbe is eleinte a templom irányába temetkeztek. Ide tartozik Csíkfalva is, mint társegyházközség. Itt a temető régi sírjait úgy ásták, hogy a halott lába a nyárádszentmártoni templom felé mutasson. Ádámoson fejjel keletre, a templom hosszanti tengelyével egy irányba temetkeznek.

Híveink kisebb vagy nagyobb mértékben másvallásúakkal együtt élnek. Helyenként minden vallásfelekezetnek külön temetője van. A protestáns és katolikus felekezetek esetében ez csak tulajdonjogi megosztás. A gyakorlatban a vegyes családok tagjai egymás mellé temetkeznek. Így van ez Nyárádgálfalván, Szentháromságon, Csokfalván, Désfalván, Szőkefalván, Küküllőszárdon.

A sírásás módja tájegységenként változik. Nyárádszentmártonban fogadott sírásók vannak. Fizetésük a temető gyümölcs- és fűtermése. Esetenként kenyér és pálinka, valamint a torba való meghívás. Fogadott emberek ássák a sírt a Nyárádmunte többi egyházközségeiben és Szabédon is. Csokfalván, Bözödön, Bözödújfaluban, Ravában, Borsodon, Zsákonon, Pipén és a Kisküküllőmentén a rokonok, jóbarátok kalákában ássák meg. Fizetségük a munka alatt az ebéd és a vacsora, valamint a torba való meghívás. Küküllődombón a sírásást a halotti társulat tagjai végzik. Mindig három személyt jelölnek ki. A sírásókat a család étellel és itallal látja el és torba hívja. A búcsúztatóban külön megemlékeznek róluk.

A sírásás helyenként különböző időben történik. A halál beállta után azonnal megkezdik a sírásást Szentháromságon, Vadadon, Szabédon, Ravában, Désfalván. Másnap kezdik Küküllődombón, Dicsőszentmártonban, Szőkefalván. Segesváron és Pipén a temetés napján kezdik.

Szertartás a sírnál. Rendjére nézve egyházközségenként nagy az eltérés. A szertartás akkor történik, mikor a koporsó a sír fenekén fekszik: Désfalván, Segesváron, Bözödön, Csokfalván. A padmaly berakása után Szőkefalván. Hantolás után Nyárádgálfalván, Szentgericén, Küküllődombón, Ravában.

A temetési szertartás bezáró mozzanata a rögdobás, melynek valószínű eredete a nem kívánatos szellemek elűzése.²²

Mikor már a koporsót leeresztik, a füstöléshez szükséges szemfedél darabot letépi, a sírnak szánt tárgyakat, virág stb. elhelyezik, megkezdődik a rögdobás. Vadadon, Nyárádszentlászlón, Szőkefalván először a lelkész kezdi. Nyárádgálfalván, Csokfalván, Ravában, Szabédon, Désfalván, Küküllődombón, Szentgericén csak a hozzátartozók dobnak földet, akik a sírhoz közel állanak. Dicsőszentmártonban már kiveszőben van ez a szokás. Itt régebben először a családtagok kezdték, majd mások is folytatták, mindenki háromszor egymás után egy-egy marék földet dobott a sírba. Szabédon a régiek emlékezete szerint 60—70 évvel ezelőtt még szokásban volt a sírba lövés, valószínűleg a gonosz szellemek elűzése céljából.

Hantolás. A rögdobás után Nyárádmunte a fogadott sírásók, Kisküküllő mentén a rokon és jóbarát férfiak a sírt behantolják. A koporsó leeresztése, rögdobás és hantolás közben a gyülekezet férfi tagjai vagy az

énekkar végig temetési énekeket énekelnek. A sírt halomszerűen felhantolják majd virágkoszorúval borítják. A hantolás befejezése után Szentgericén, Nyárádszentlászlón, Ravában, Désfalván, Szőkefalván, Dicsőszentmártonban, Ádámoson, Küküllőszéplakon, Küküllősárdon egy-egy öregember megköszöni a lelkész szolgálatát. Küküllődombón ez a társulati gazda tisztje.

Sírjelek. A felhantolt sírt mindenütt megjelölik. A sírjel az ősi hitvilágra utal. Új testet kell a halott sírjára készíteni, hogy a lélek oda térjen meg. Ez az új test a fejfa vagy bálvány, erre emlékeztetnek temetőink régi fejfái. Ezek alakja, díszítése jelezte a halott nemét, korát, rangját, foglalkozását. Az írástudás elterjedésével kerültek rá prózai vagy verses feliratok.

Egyházkörünkben a sírjelek háromféle anyagát ismerjük: a fa, terméskő, a csiszolt vagy betonkő. Legrégibb a fából készült sírjel. Kecskés Lajos közlése szerint sajátosan ősi, szabédi sírjel a cserefabéلبől kifaragott sírfa, mely a fájdalomba roskadt, megtört ember csendes alázatát, szelíd megadását szimbolizálja. A sírfa egyenesen felfelé haladó része az ember törzse, a tetején előrebukó része a lehajtott feje. Ezekről az ősi sírfákról akkor is le lehetne olvasni, hogy mi volt a foglalkozása az alatta pihenőnek, ha írás egyáltalán nem volna rajtuk, mert mindeniken ott ékeskedik a jel, ami a foglalkozásról beszél. Ezeket az ősi sírjeleket sajnos teljesen kiszorították a beton sírkeretek és a földbe épített betonkripták.

Désfalván is van sírfa. Ezt hozzáértő rokonok vagy jóbarátok faragják cserefaból vagy akácfaból. Rendszerint a temetés napjára elkészül és azonnal felállítják.

Egyházkörünkben a régi sírjeleken a felirat általában kívül, az újakon pedig belül van.

Nyárádszentmártonban 1946 óta a sírkőavatás is szokásban van.

Halotti tor. Ősi formájában a sírnál ülik meg. Itteni résztvevői ma a sírásók. Szabédon a sírhoz kenyeret és pálinkát visznek s a hantolás után megkínálják azokat, akik a halottas házhoz nem hivatalosak. A megmaradt italt visszaviszik, a kenyeret odaadják az arra váró cigányasszonynak.

Vadadon, Szőkefalván, Csokfalván a hantolás után a sír körül állókat kenyérrel, pálinkával vagy borral kínálják meg. Nyárádszentmártonban, Nyárádgálfalván, Szentháromságon, Szentgericén, Nyomáton a temető kapujában kínálják meg azokat, akik nem mennek el a torba. Ravában a sírásókat a sírnál mindig megkínálják. Ha a halottat idegenből hozzák haza, a gyülekezet tagjait a temető kapujában kínálják meg.

A torozás általános formája a háznál való torozás. Ez közvetlenül a temetés után történik. A tor eredetileg a halottnak szólt. Solymossy Sándor megállapítása szerint „a halott végső lakomájaként szerepelt, akinek a lelke szintén jelen volt és részt vett a mulatságban”²³. A tor ma a temetésen résztvevők megtisztelését célozza. A torba való meghívás már a temető kapujában megtörténik. Ravában először az idegeneket ültetik le; azután a család megbízottja a falut eljárva, torba hívja a kijelölt személyeket.

Az Unitárius Egyház a torozás ellen évtizedek óta küzd. A küzdelem azonban nem hozta meg a kívánt eredményt. A tor rendtartása: világi részről egy-egy öregember imádkozik Désfalván, Küküllőszéplakon, Küküllődombón; beszédet mond Székelykálban, Jobbágyfalván, Szentgericén, Csokfalván, Ravában és Pipén. A lelkész imádkozik Nyárádszentmártonban, Jobbágyfalván, Szőkefalván, Ravában, Pipén; beszédet mond Szabédon, Vadadon, Nyárádgálfalván, Pipén, Segesváron. A lelkész csak jelen van Csokfalván. Egyházi éneket énekelnek Pipén.

A torozásnak érdekes szokása alakult ki Szabédon. „Egyik előző lelkész el akarta törölni a tort, de a gyülekezet kifogott rajta. Temetés előtt ebédre hívták meg és hívják ma is a lelkészt. A temetés befejezését követően megtartják a hagyományos tort a meghívott gyülekezeti tagok részvételével. Ma már két tor van: temetés előtt és után is.“ (Kecskés Lajos közlése). Nyárádgálfalván a tort még az első világháború után el akarták törölni. Az egyházközség anyagi támogatását ajánlotta fel azon híveinek, akik nem tartanak tort. A feljegyzések és a hívek emlékezete szerint ezt egyetlen alkalommal sem vették igénybe, még a legszegényebbek sem.

A *halottkísértéssel kapcsolatos hiedelmek* az ősi hitvilághoz tartoznak. A halott lelkének kibékítését, ártó szándékának távoltartását, a hazajáró lélek kísértésének az elkerülését egyházkörünkben a következő szokások őrzik: Dicsőszentmártonban a koporsó deszkájából egy forgács darabot kivágnak, a szemfedélből egy darabot letépnek és ezekkel füstölnek. A füstölés a Kisküküllőmentén ma is élő szokás. Ravában is gyakorolják azzal, hogy a halott hajából levágott tincessel vagy a ruhájából letépett darabbal füstölnek. Aki fél a halottól, egy lapátra paraszt tesz s erre helyezi a levágott tincset, illetve ruhadarabot, magára egy lepedőt terít s így ráhajol a füstölő lapátra. Csokfalván a halott hozzátartozója a halott mosása közben adakozik a szegényeknek, hogy a halott nyugodtan pihenjen, s az ő álmát ne zavarja. Küküllőszéplakon az álomban megjelent halottnak ruháját, cipőjét a szegényeknek adták, s az többet nem zavarja álmukat. Ravában úgy védekeznek, hogy aki fél a halott megjelenésétől, a bátrabb hozzátartozó előtte a halottat egy cérnagomolyával megméri, azt a lábához teszi s az magával viszi a félelmet.

A halott szellemének távoltartására vonatkozik a szentgericei szokás, mely szerint a kenyérsütetből egy cipót a cigánynénak adnak, miközben azt mondják: „akkor lássam meg a halottat, mikor ezt a cipót.“

A *gyászidő* mai értelme a halotról való megemlékezés. A régi értelmezés szerint, amíg a test el nem porlad, a halott lelke az élőkkel állandó érintkezésben van, tehát gyászolással kell távol tartani. A gyász időtartama egybeesik a test elporladásának idejével. Ez az éghajlattól és más tényezőtől függően különböző. Nálunk a test elporladásának ideje egy év. Eddig tart a gyász is. „A lélek végleges elköltözésével megszűnik a gyász is“ — írja Solymossy Sándor²⁴. A gyász fő követelménye a vidámságtól való tartozkodás. Időtartama a halott korától, a rokonsági foktól függően hat hét, hat hónap vagy egy év. Szabédon a

közelieket, szülőt, testvért, gyermeket egy évig, anyóst, apóst hat hónapig, első unokatestvért hat hétig kell gyászolni. A gyászruha színe mindenütt fekete.

A temetés utáni vasárnap a gyászolók elmennek a templomba, ahol a lelkész megemlékezik a halotról. Ravában a halott emlékére a legközelebbi alkalommal úrvacsorai jegyeket adományoznak. A halottak emlékére adják az úrvacsorai jegyeket Székelykálban, Medgyesen, Segesváron, Jobbágyfalván, Nyárádgálfalván, Csokfalván, Sároson, Désfalván, Küküllősárdon; ritkábban Küküllődombón és Vadadon.

A sírt tömegesen halottak napján keresik fel, és ma már egyházkörünkben mindenütt világítanak és istentiszteletet tartanak. Pipén, Szőkefalván és Segesváron a temetőben, máshol a templomban.

A temetés az egyetlen szertartás, ahol a gyülekezet tagjai a lelkéssel együtt tevőlegesen részt vesznek. A haldokló mellett imádkoznak, Bibliát olvasnak, a virrasztóban egyházi éneket énekelnek. A egyes felekezeti családból származó halott esetén a különböző vallású hívek együtt vannak, és a lelkészek közösen szolgálhatnak, mint Segesváron, Szőkefalván, Nyárádgálfalván.

JEGYZETEK

¹ K. Kovács László: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Kolozsvár, 1944, 8.

² Simó Attila nyárádszentmártoni lelkész közlése.

³ *Magyarság néprajza*. Bp. 1941. IV. k. 38—39.

⁴ *Magyarózdí toronyfalja; Írói falurajz*. Kolozsvár, 1971. 197.

⁵ Gergely Jánosné Gergely Zsuzsánna szóbeli közlése.

⁶ Özv. Gergely Mihályné Kerekes Anikó szóbeli közlése.

⁷ Hajdú Péterné Sós Molnár Mária szóbeli közlése.

Az 5, 6 és 7 szám alatti szóbeli közléseket lejegyezte Adorjáni Rudolf szőkefalvi-küküllőszéplaki lelkész.

⁸ Lőrinczi Gergely désfalvi lelkész közlése 1978-ban.

⁹ K. Kovács László: i.m. 124.

¹⁰ K. Kovács László: i.m. 118.

¹¹ 3, 9/17 rénes forint értékű pénzegység.

¹² 1/10 rénes forint értékű pénzegység.

¹³ A küküllői egyházkör egyházközségeinek vagyonösszeírása 1813-ból: 9, 14, 20, 27, 31, 34, 40.

¹⁴ Özv. Péterffy Mihályné Gvidó Katalin szóbeli közlése, lejegyezte Adorjáni Rudolf lelkész.

¹⁵ Jobbágy.

¹⁶ Jobbágytelek.

¹⁷ Utód.

¹⁸ Nemesi udvarhoz tartozó.

¹⁹ Összeírni.

²⁰ A küküllői egyházkör egyházközségeinek vagyonösszeírása 1813-ból: 8, 13, 18, 26, 39, 48, 52.

²¹ A sírgödör oldalába ásott üreg a koporsó számára.

²² K. Kovács László: i.m. 374.

²³ *Magyarság néprajza*. IV. 345.

²⁴ Uo. 348.

TÖRÖK ÁRON

„KÖVESSÉTEK HITÜKET“*

Zsid 13,7

Az emlékezés az emberi lélek egyik legszebb és legkedvesebb tevékenysége. Nevezhetnők a reménység ikertestvérének is, legfennebb annyi a különbség, hogy ellenkező irányba néznek, az egyik a múlthoz, a másik a jövőhöz kapcsolódik. A cél, a szerep azonban ugyanaz: könnyíteni a jelenen, s többre képesíteni általa önmagunkban az alkotó embert. Azt is mondhatnók, hogy mindkét tevékenységre a jelen készíteti a lelket.

Akik ma sírnak, szomorúan sóhajtozva emlékeznek életük könnytelen napjaira, de sírva is boldogok azok, kik remélni tudják, hogy holnap újra felszárad a könny. Akik ma mosolyognak, vidáman gondolnak életük nehezen átélt, gyötrelmes tegnapijára, de mosolyukat őszi dér hervasztja le, ha nem remélhetik boldogan, hogy az a tegnap nem tér vissza többé soha. De akár szomorúan, akár vidáman emlékezünk; akár sírva, akár mosolyogva, azért van, hogy az életet szeretni s a jelen minden napját szépnek és jónak látni tudjuk még akkor is, ha súlyos feladataival teherként nehezedik vállunkra és szívünkre egyaránt. Éppen ezért a mi múltbanzésünknek minden szépsége és élménye mellett, csak úgy van igazi értelme és haszna, ha általa magyarázatot keresünk és ösztönzést találunk a bátor jövőbelátáshoz, ha olyan segítséget kapunk, mellyel több és értékesebb emberek lehetünk.

Mai emlékezésünk nem egy eseményhez, nem is egyetlen személyhez fűződik, hanem mindazokhoz, akik szólották nekünk az Isten beszédét. Első feladatunk ezek szerint tisztázni, az alkalomnak és lehetőségnek megfelelően, hogy kik voltak ezek az emberek.

Egészen természetes, hogy ez a kérdés — Egyházunk főtanácsi istentiszteletén — elsősorban azokat juttatja eszünkbe, akik a történelem folyamán elhivatást éreztek magukban arra, hogy az „isteni törvény útján“, odaáldozzák magukat egy magasztos eszmény szolgálatára. Gondolunk a nagy vallásalapítókra, az Ószövetség tüzesajkú prófétáira. Mózeszt látjuk képzeletünkben a Hórebben, majd a Sinaí hegyen, amint

---

* Elhangzott december 7-én a főtanácsi istentiszteleten.

kőtáblára vési a 10 parancsolatot. Halljuk Ézsaiás, Jeremiás, Ezékiel, Amos és a többi próféták megrázó ítéletét, igazságot hirdető, intő és buzdító figyelmeztetését, lelkesítő tanítását.

Írajzolódik lelki szemeink előtt a názáreti Jézus szelíd alakja, jóságos tekintete, aki a vallás lényegét az Isten- és emberszeretet parancsolatába sűrítve bizonyosságot tett arról, hogy nemcsak beszéd, de lélek, erő és élet volt tanítása.

Látjuk Jeruzsálem piacát, halljuk a szeretet nyelvén megnyilatkozó Pétert és az apostolokat, akik az első pünkösdi alkalmával a lelkesítő beszédekkel megalapították az első keresztény gyülekezetet. Csodálatlan és tisztelettel állunk meg Pál apostol előtt, akinek fáradhatatlan szervezőképessége és páratlan missziói munkája nyomán terjedt tovább a keresztény mozgalom a Földközi tenger partjain s indult el világhódító útján a jézusi evangélium, a jézusi élet.

Nem kerüli el figyelmünket a pogány Augustinusból lett Szent Ágoston sem, aki az ókor romjain álmodta meg az Isten országát.

Különös érdeklődéssel fordulunk emlékezésünkben a reformáció új korszakot nyitó vallásos gondolkodói felé, akiknek hitfelfogása, következetes magatartása, bátorsága és az igazságért vívott harca olyan dicsőséget szerzett, melyet elvitatni tőlük ma sem lehet. Vald Péter, Wycliff János és Husz János nyitják meg a sort mint előreformátorok, akik a 12. és 14. század derekán, valamint a 15. század elején, bátran fedték fel az egyház visszaéléseit s méltó előkészítői lettek a 16. század nagy szellemi áramlatának, a reformációnak.

Aztán, ahogy közelebb jövünk, Luther Márton kalapácsütéseit halljuk, midőn 1517. október 31-én kiszegzi híres 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára. Őt halljuk, az egyszerű bányászcsalád gyermekét, akinek ajkáról a wormszi birodalmi gyűlésen hangzik a bátor meggyőződés végkövetkeztetése: „Itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segítjen!”

Erasmus, Zwingli, Kálvin és Serveto folytatják a sorát azoknak, akik szóban és írásban nyilatkoztatták ki meggyőződésüket éreztetvén az új idők jelét: a szellemnek a tekintély béklyóiból való szabadulását, követelvén az egyéni hitbéli meggyőződés szabad érvényesülését.

És végül, de nem utolsó sorban, a hozzánk legközelebbire gondolunk s hódolattal állunk meg egyházalapító nagy püspökünk, Dávid Ferenc élete és munkássága mellett, akinek türelmes, egyenes, jellemes hitküzdelmé örökre példakép marad, mert a vallásszabadság és az istenegység eszméjének prófétai lelkéből pattant szikrája a jövőndöbe világító, lelket melegítő tűzzé nőtt a századok során. Akinek utolsó, a börtön sziklafalára írt szavait maga a történelem igazolta.

Rájuk gondolunk elsősorban, s mindazokra, akik Dávid Ferenc örökébe lépve, több mint négy évszázadon át, jó és balsorsban egyaránt helytálltak az egyház és hitvédelem magasztos, de áldozatos munkájában. A nagynevű és névtelen hősökre, kiknek köszönhető minden átmenett szellemi és lelki érték, mellyel ma gazdagabb a világunk és áldottabb az életünk. Őket idézzük emlékezésünkben, midőn az apostol felhívását halljuk, mert úgy érezzük és tudjuk, hogy Isten beszéde számunkra az ők életében és munkájában csendült meg és teljesedett ki a

legtisztábban, hogy lelket formáló, hitet erősítő, életet jó irányba alakító tényezővé legyen a késő utódok modern világának szemléletében is.

De vajon nincsenek rajtuk kívül mások is, kik Isten beszédét szólták, s akikre emlékezni ennél fogva éppen olyan jó, szükséges, szép és hasznos lelki kényszerűség?

Szabadelvű kereszténységünk, életizű vallásunk, ésszerű istentiszteletünk az élet más területeire is elvezet minket, midőn emlékezünk. Így találkozunk azokkal, akik a történelem folyamán kőbe-fába-márványba vészték, vászonra vetítették vagy dalba öntötték az Isten beszédét s halhatatlan alkotásaikkal, remekbe szabott műveikkel halhatatlannokká lettek maguk is. Így látjuk mindazokat, akik az ember alapvető jogaiért: szabadságért, egyenlőségért, testvériségért, emberségért vívott harcnak szentelték életüket, hogy a miénk nyugodtabb, békésebb legyen. Így döbbenünk rá, hogy a nagy kutatók a tudomány, különösen képpen pedig az orvostudomány világában, éppen úgy megérdemlik emlékezésünket, mert sok olyan betegséget szüntettek meg — igen gyakran saját életük kockáztatásával, — melyek addig gyermekek, édesanyák, emberi életek százezreit ragadták el menthetetlenül. Ez a szívós, kitartó, tudományos kutató munka is Isten beszéde volt az ember egészséges testi életének áldott érdekében.

S ha a kenyér Isten áldása, ha a gyermek Isten ajándéka, s ha Isten világszépítő, tökéletesítő nagy tervének valórválásában munkatársa az ember, akkor Isten beszéde volt a magvetők, az édesanyák és a nevelők millióinak hősi élete és munkája is. Ki ne ismerné el, hogy igen gyakran a kenyér, a szeretet és a tudás mentette meg emberi világot és életünket a szörnyű pusztulástól.

Előljárók voltak mindannyian, mert nem a dicsőségvágy, de belső kényszerűség volt parancs indította őket arra, hogy szóljanak, alkossanak, tegyenek valamit az emberiségért, s kinyilatkoztassák, belekiáltásuk életműveikkel Isten beszédét a világba. Milyen szép és kedves dolog lélekben emlékezni rájuk egy-egy ünnepi órán. Nekünk azonban egy percre sem szabad elfelejtenünk, hogy ezeknek az emlékezéseknek nemcsak lelket gazdagító élményük, de számunkra elkötelező erejük van, és kell hogy legyen minden egyes esetben. Más szóval: nemcsak ajándékot, de feladatot is adnak nekünk. Ezt azért tartom szükségesnek kihangsúlyozni, mert tapasztalatból tudom, hogy ha emlékezni, ünnepelni kell, önfeledten adjuk át magunkat a nagyszerű alkalomnak, s aztán ha tenni, cselekedni, kiállani kell, bezárkózunk és maradunk magunknak, különösen, ha így hangzik a hívó szó: „figyelmeztetés az ő életük végére, kövessétek hitüket.“ Itt, ennél a pontnál megtörik lelkesedésünk fénye, s megindultságunkból magunkra ébredve megriadunk és gyáván megfutunk, mert kiderül, hogy akikre emlékeztünk, azok legtöbbször élete vége tragikus, megrázó, szomorú vég volt. Kik meggyőződésüket bátran kimondták s a kimondott igazság mellett mindvégig megmaradtak, haladó szellemű gondolkozásukért szenvedniök kellett.

Jézus életének egész szenvedéstörténete van s ezt a szenvedést gótgóti kereszthalál követte, mert üldözések, kérdőrevonások, fenyege-

tések és törbeccsalások kínzó perceiben is hirdette a szeretet, jóság, igazság és békesség evangéliumának örök időkre szóló létjogosultságát.

Az első keresztények az üldözések elől katakombákba menekülve, szenvedve vitték tovább ezt az evangéliumot, s boldog belenyugvással haltak meg a római amfiteatrum porondján, mert nemcsak félve tisztelték Istenüket, de teljes szívükből szerették is őt.

Husz Jánost, hét hónapi nehéz börtön után, máglyára hurcolták tanaierért 1415. július 7-én zsoltárt énekelve, Krisztusát a lángok között is dicsőítve azzal a meggyőződéssel halt meg, hogy „a nálánál nagyobb szellemek ügyét diadalra segítik majd“.

Luther Márton mindvégig kitartott hitfelfogása mellett mondván: „Nem tanácsos és nem is szabad az embernek meggyőződése és lelkiismerete ellen cselekednie“.

Zwingli Ulrich Kappelnél esett el a csatamezőn 1531. október 11-én s ez volt utolsó szava: „a testet ugyan megölték, de a lelket nem ölhetik meg“.

Serveto Mihály, ez a mélyhitű, bátor jellemű, kitaró hűségű orvos a Genf melletti Champel mezőn, 1553. október 27-én máglyahalált szenvedett haladó szellemű vallásos gondolkozásáért.

Dávid Ferenc a dévai várbörtönben fejezte be életét, reformátori működését, mert felismerte azt az igazságot, hogy „a hit Isten ajándéka“, s mindenkinek joga van azt a vallást követni, mely felfogásával megegyezik.

Soroljam-e tovább, mint életünk egészéhez tartozót, hogy a parasztlázadásoknak, népfelkeléseknek kerékbetörés és tüzestrón; a szabadságharcosoknak törött zászló és bújdosás, bitófa, börtön, száműzetés és hősi halál lett a vége azok részére, akik bátran síkraszálltak a nép jogaiért, az elnyomott, semmibevert emberek millióinak szabadságáért. Eszetekbe juttassam-e a soha eléggé meg nem becsült szenvedéssel és áldozattal teljes édesanyjai, magvetői, nevelői munkát és sorokat? Nem sorolom tovább, ehelyett boldog istenhittel szólók hozzátok ez ünnepi alkalommal s hirdetem nektek, hogy aki emlékezni szeret, annak midőn a jelenben jövőt épít, reménykedni, vallani és vállalni kell az előljárók igaz hitét, és helyes emberi meggyőződését bátran követni kell.

Az első jézustanítványok s Dávid Ferenc követői is csak átmeneileg futottak szét a tragédia láttán, aztán új, erősebb akarással szálltak síkra az eszmények útján, s könnyek között emlékezve, derűs hittel néztek a jövőbe és dolgoztak, áldoztak azért, hogy legyen tiszta jézusi kereszténység, legyen Unitárius Egyház és vallás, szülessen béke, mélyüljön jóság és szeretet az emberek életében. És a történelem őket igazolta.

Korunk emberének vallásos szemléletét és magatartását tekintve, nem véletlenül vetődik fel a megrendítő kérdés: vajon mi tudunk-e úgy emlékezni előljáróinkra, tudunk-e úgy imádkozni és dolgozni, tudjuk-e, életük végére figyelmeztetve is, úgy követni hitüket és úgy szólani ma is a magunk helyén az Isten beszédét, hogy egykor majd minket is igazoljon az élet, a történelem? S noha a kérdés valóban megrendítő s így válaszuk sem lehet könnyelmű, meggondolatlan, én mégis hiszem,

hogyan tudunk. Csak mindannyiunknak akarnunk kell. Mert az annyi áldozattal megszerzett, fenntartott és reánk hagyott unitárius örökség ápolására és továbbadására egy-két ember nem elég. Vezetőknek és egyháztagoknak, kicsinyeknek és nagyoknak teljes meggyőződéssel kell lennünk, hogy az a gondolat, az az eszme, melynek szolgálata egykor a mi elődeinket hőskökké és mártírokká avatta, ma is emberi, ma is jó, ma is szent és örökkön igaz. Lelkünk legmélyebb részéig kell hogy jasson az az élmény, mely ebből a meggyőződésből fakad. Mindenekfelett pedig egy olyan tiszta vallásos életmód gyakorlását kell magától értetődően vállalnunk, mely Isten gyermekeivé, Jézus tanítványaivá és felebarátokká nemesít minket a szó igaz értelmében ma is.

Ez a főtanácsi istentisztelet egyike azoknak a nagyszerű alkalmaknak, amikor méltóan emlékezhetünk meg a mi előjáróinkról, ahol öntudatosabban figyelmeztethetünk hősi életük végére, s ahol a közös lelki szárnyalás útján megdönthetetlen elhatározás születhetik bennünk hitüknek és vallásos meggyőződésüknek követésére. Szeretném, ha nemcsak az ünnepi hangulat hatása alatt, de elkövetkezendő életünk hétköznappal tele világában is zengeni tudnók azt a határozott *igent*, melynek nyomában az egy Isten dicsőségét, anyaszentegyházunk nemes célkitűzéseit, az ember nyugalmát és békességét eredményesen munkálhatjuk ezen a földön.

Ehhez azonban — miért ne ismernők ei — még több lelkesedés, több önkéntesség, odaadás és törődés szükséges mindannyiunk részéről. Vidd magaddal ma ezt a *többet*, indulj el a mai napon boldogan e nemes építő munkára, az örökké élők nyomán azzal a tudattal, hogy a jó és igaz követéséért ma már senki sem bántalmaz téged. Ámen.

PÉLDÁZAT AZ ADÓS SZOLGÁRÓL

Mt 18,21—35

Az első három evangéliumban található példázatok Jézus tanításainak legszebb s egyben a legértékesebb részei közé sorolhatók. Mindenikben a valóságos emberi élet ritmusa lüktet, a mindennapok emberének és magatartásának pozitív vagy negatív vonásait mutatja be találón, örökérvényű módon.

Amikor olvassuk vagy hallgatjuk a példázatokat, tisztelettel s csodálattal gondolunk Jézusra, akinek ajakáról akár a 12 tanítvány, akár az öt követők sokasága előtt elhangzottak egykoron. Tiszteletünket még az a tény sem szállítja alább, hogy ugyanazok a példázatok a különböző evangéliumokban szó szerint nem egyeznek, sőt köztük néha egészen

szembetűnő eltérések mutatkoznak. De még az a tudat sem zavar e példázatok értékelésénél és mai életünkre való vonatkoztatásánál, hogy a különböző egyházak saját hitfelfogásuk igazolása érdekében magyarázzák és használják fel. Mi arra törekszünk, hogy a szavak mögé is tekintve, megragadjuk a központi gondolatot, azt, ami kétségtelenül rokon vagy éppenséggel egy a jézusi lelkülettel, szellemmel, az úttal, melyet ő járt, az igazsággal, melyet képviselt és védett, s az étellel, melynek szellemi, lelki, erkölcsi kiteljesítését Istentől kapott szent feladatának tekintette.

A felolvasott bibliai rész egy példázat az adós szolgáról, melyet Jézus közvetlen tanítványainak mondott el, s mely csak Máté evangéliumában maradt ránk. Elmondására Péternek egy figyelemreméltó kérdése készítette Jézust, mely a keresztyény vallás ún. kulcskérdései közé sorolható ma is: „Uram, hányszor lehet az én atyámfiának ellenem vétkezni és néki megbocsátanom? még hétszer is? Monda néki Jézus: nem mondom neked, hogy még hétszer is, hanem még hetvenhétszer is“ (Mt 18, 21—22).

Az adós szolgáról szóló példázatban Jézus egy földi király képében akarja érzékeltetni Istennek a bűnösök iránti könyörületességét, s így kívánja kihangsúlyozni, hogy Istenországában legfőbb törvény a *megbocsátó szeretet*. Ebből természetszerűleg következik, hogy Istenországa tagjainak legfőbb kötelessége az egymás iránti megbocsátás. A másik szereplőnek: a leborulni kész, irgalomért könyörgő, de keményszívű szolgának példája azt tárja előnkbe, hogy mindig a legnagyobb bűnösökben él a legkevesebb megbocsátó szeretet azokkal szemben, akik fölött lehetőségük van hatalmukat gyakorolni és érvényesíteni. Ezt lát-szik igazolni a példázatban szereplő két adósságösszeg közti óriási különbség is. Az adós szolga tízezer talentummal tartozott urának. Olyan hatalmas összeg ez, mely a szeretet nélküli ember bűnének s ezt az adósságot elengedni kész király irgalmának, megbocsátó szeretetének roppant nagyságát kívánja kifejezni. Igaz hálával és a megjavulás őszinte, tiszta szándékával kellett volna távoznia a számonkérés színhelyéről a gonosz szolgának, de ő csak addig érzett némi hálát ura iránt, ki neki megbocsátott, sőt adósságát is elengedte, amíg fogadkozása, könyörgése és ígérete nyomán a drámai feszültség feloldódott az irgalmas szeretet melegében. Aztán újra felöltötte lelkének még gonoszabb kötötését s maga elé hivatva egyik szolgatársát, aki neki csekély összeggel volt adós, keményszívű és engesztelhetetlen módon akarta fizetésre kényszeríteni, s mert az nem tudott — noha ugyanazokkal a szavakkal könyörgött hozzá irgalomért, mint amelyek nyomán az ő nagy adóssága elengedetett, — börtönbe vettette. S ha azt hitte, hogy helyesen és bölcsen járt el, nagyon tévedett. Amikor ugyanis a király megtudta embertelen eljárását, visszavonta irgalmát, gonosz szolgának nevezte s átadta a hóhérok kezébe, mígnem megfizeti mind, amivel tartozik.

Jézus a példázat záró versében határozottan, erős meggyőződéssel vonja le a tanulságot, a végkövetkeztetést: „Eképpen cselekszik az én mennyei Atyám is veletek, ha szívetekből meg nem bocsátjátok kiki az ő atyjafiának az ő vétkeit“.

Nézzünk nagyon mélyen a tanítás lényegébe, vegyük a szellemét, s akkor tisztán fog állani előttünk, hogy Isten az általa teremtett és gondviselt világban tőlünk emberektől várja el a legtöbbet, a legnemesebbet hitünknek és cselekedetünknek útjain. Munkatárs csak az lehet vele, gyermekévé csak az nőhet fel, aki ezt a többet, nemesebbet készségesen vállalja és felmutatni kész. Aki arra törekszik szüntelen, hogy bűnöktől mentes életet éljen, mert tudja és vallja, hogy „az Isten szeretet, aki szeretetben marad, az Istenbèn marad s az Isten is öbenne“ (1Jn 4,16).

Ha a káténak Isten jóságával, igaz és irgalmas voltával foglalkozó kérdéseket vizsgáljuk (41, 42, 43), azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy Isten „végtelen szeretetéből kifolyólag elnézi vétkeinket, s időt ad a megjobbulásra, hogy megtérjünk és megbocsásson.“ Azt a kérdést, hogy miért ilyen az Isten, könnyedén tesszük fel, de azt már nagyon megfontoljuk, hogy önmagunkra is vonatkoztassuk ugyanezt a kérdést. Pedig az értelemmel megáldott ember esetében olyan egyszerű az egész. Ha természetes nekünk a Miatyánk-ban naponta elimádkozott, idevonatkozó rész: „és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek“, ha elfogadjuk, hogy Isten bocsánatát őszinte bűnbánatunk és megtérésünk függvényében nyerjük el, s ha magától értetődőnek tartjuk, hogy a mi vétkeinket más emberek megbocsássák, akkor készeknek kell lennünk arra, hogy másokkal szemben mi is ugyanezt tegyük. Öntudatunkban tudatossá kell válnia a jézusi tanításnak, mely arra int, hogy szeressük Istent teljes szívünk-ből... és felebarátunkat, mint magunkat. Meg kell értenünk a maga világos, e tekintetben könnyen eligazító voltában azt a jézusi felhívást, mely leegyszerűsítve oldja meg a nagy kérdéskomplexumot: „Amit akartok azért, hogy az emberek tiveletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal“ (Mt 7,12). Példázatunk adós szolgája nem ennek a jézusi meghagyásnak, figyelmeztetésnek szellemében járt el. Önző, csak önmagát tekintő gonosz szolga volt, s elnyerte büntetését.

Mi ezt egészen természetesnek tartjuk még akkor is, ha valljuk, hogy Isten lényének legszebb vonása a jóság és a megbocsátó, türelmes szeretet. Miért? Egyszerűen azért, mert azt is valljuk, hogy Isten ezt a teremtett világot s benne az ember életét minőségében a legmagasabb szintre szándékozik felemelni minden tekintetben. Törvényt szab, parancsot osztogat szíveknek, lelkeknek és életeknek, gondvisel, oltalmaz, vezet, tanít az élet ösvényére, erőt ad, hittel, reménységgel áld meg, hogy feladatainkat híven betölthessük, a megbánó tékozlókat visszafogadja szeretetébe, irgalmasan vár a megtérő gonoszokra. De annyira jó már Isten sem lehet, hogy azokat, akik életükkel és cselekedeteikkel, tudatosan és következetesen gátolják a létnek ezt a magasrendű kibontakozását, hogy azokat száz és ezer bűnük után is atyaként magához ölelje, s ne szabjon ki rájuk semmi büntetést. Nem, mert Isten nemcsak jóság, hanem maga az igazság!

Az a nehéz, de nemes feladatunk, hogy a személyes és családi életünk jó példájával, a jézusi tanítások örök érvényű igazságainak hivatás szerinti megélésével tudatosítsuk, hogy nekünk, mint Isten gyermekeinek és Jézus tanítványainak a jó és a rossz, az igaz, és a hamis, a szép

és a rút, az értékes és az értéktelen örök harcában azokat az erőket kell — ha áldozattal is — győzelemre segíteni, melyek Istenországának az emberi szívekben és életekben való megvalósulását segítik elő.

Ez a feladat jóságot, szeretetet, igazságérzetet, erkölcsi bátorságot és tisztaságot, sok türelmet és jóakaratot, erős hitet, szilárd jellemet, hivatásérzetet, teljes életet tételez fel és vár el Isten, az ember és az élet szolgálatának útján. „Adjátok meg azért mindenkinek, amivel tartoztok: akinek az adóval, az adót; akinek a vámmal, a vámot; akinek a félelemmel, a félelmet; akinek a tisztességgel, a tisztességet. Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte“ (Róm 13, 7—8). Ámen.

JAKAB DÉNES

AKI NEM GYŰJT VELEM, AZ TÉKOZOL

Lk 11,23b

Az őszi tájat bágyadt napsugár melengeti. Kint a mezőkön javában folyik a termény betakarítása. A kapuk előtt, udvarokon hervadt leveleket sepernek. A zöldséges kertekben megszáradt gyomkórókat égetnek. Raktározzák a télire valót mindenfelé.

Betakarodás, takarékoság, tisztaság: kínálja magát a gondolat, bármerre nézek. Keresem az összefüggést a fogalmak között, keresem a lelki tartalmat a hétköznapi munkafolyamat fölött.

Jézus szavát ismételve: „Aki velem nem takar, tékozol.“ Így van megírva Lukács evangéliumában, Máté evangéliumában pedig így: „aki velem nem gyűjt, tékozol“ (12,30). Ahogy Jézus szavai lelkembe kapaszkodva mellém szegődnek, s napokon át kísérnek, egyre jobban érzem, hogy itt újra a szorgalmasan gyűjtögető, takarékosan élő földműves ember élethelyzetéből indul ki és jut el örök igazságok közléséig, akárcsak a magvető példázatában. Érzem, hogy határozott állásfoglalásra késztet, válaszút elé állít, megtanít különbséget tenni értékes és értéktelen, hasznos és haszontalan tényezők és megnyilvánulások között. Lelki tisztaságra vezet, megszabadítva gyarlóságainktól, hogy gyarapodhassanak lelki értékeink.

Kijelentésének alkalmoszerűségét egy süketnéma meggyógyítása adja, amikor ellenségei azzal gyanúsítják, hogy gyógyítási sikerét Belzebub segítségével érte el. Ez a név ma már ismeretlen és számunkra idegen, keveset mondó, de abban a korban a népi vallásosság közismert

ördög-neve volt. Bármennyire jelentéktelen és mellékes ma e fogalom, számunkra mégis a lényeg tekintetében sokat mond, abban az értelemben, hogy kihangsúlyozódik Jézus győzelme a tisztátalanság fölött. A gyógyítás — akkor is és most is — nem egyéb, mint az ember lényegétől idegen, sőt káros testi, lelki tényezők eltávolítása. Harc a szervezet, a lélek tisztaságáért, a fertőzés kiküszöbölése által. Szabadítás, amelyvel leveszik rólunk életünk súlyos terheit. Takarítás, rendcsinálás.

A takarítás folyamatában elválasztjuk az értékest az értéktelentől, a hasznosat a károstól, a szükségeset a szükségtelentől. Mert mindkettő létezik ugyan, de mindkettőnek megvan a maga helye. A rendteremtés pedig nem egyéb, mint a tényezőket a nekik megfelelő helyre tenni, ahogyan a teremtésben Isten az őskáoszból rendet teremtett, elválasztván a világosságot a sötétségtől.

Jézus a templom megtisztításakor kiűzi a pénzváltókat és a galamb-árusokat, mint nem odatartozókat, mert ők az imádság házát fertőzték meg.

Istenországával kapcsolatos példázatai között találjuk a tiszta búza és a konkoly elkülönítéséről való tanítását: „Szedjétek össze először a konkolyt, kössétek kékébe és égessétek el, a búzát pedig takarítsátok be csűrömbe“ (Mt 13,30), mert a tisztátalannak nincs öröksége Istenországában (Ef 5,5). Senki sem szolgálhat két úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli és a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik és a másikat megveti. Gyűjtsetek azért magatoknak igazi kincseket, melyeken sem rozsdá, sem moly, sem tolvajok nem tehetnek kárt (Mt 6,19), s ami igaz, s tisztességes, ami igazságos, ami tiszta azt vegyétek figyelembe (Fil 4,8).

A tiszta gondolatú embernek rendszerető értelme, helyénvaló fogalmai, helytálló ítéletei vannak. Tisztán látónak is mondják. „A tiszta érzésekben magára eszmél minden el nem romlott ember.“ Helyén van a szíve, s a szeretet a gyűlölettel nem kavarog együtt benne szertelen összevevisszaságban. Így lehet képes meglátni Istent. A tiszta ajkú ember beszéde egyenes, melyben az igen—igen, a nem pedig nem. Áldás és átok, igazmondás és hazugság nem fér meg ajkán egymás mellett, és nem szennyezi be nyelvével egész testét, s nem borítja lángba életét.

Ilyen szellemben gyűjtögeti Jézus, a jó pásztor, az elszéledt nyáját egybe. Ilyen szellemben akarja egybegyűjteni népét, „mint a tyúk a csibéit szárnyai alá“. Ilyen értelemben biztatja tanítványait, hogyha az ő nyomába lépnek, embereket fognak halászni. Ezért küldi őket az elszéledt nyájhoz. Aki ezt teszi, az jutalmat nyer és az örökéletre kincseket gyűjt. Aki nem ezt tesz, az tékozol.

A tékozló fiú apjának vagyonát szórta szét, tivornyás helyeken s a disznók vályúja előtt. Gyermeki jussát, istenfiúságát tékozolja el mindenki, aki emberi értékeit nem becsüli.

A betakarítás munkafolyamatában a mezei munkás összegyűjti a termőföld életet tápláló értékeit. Elraktározza, vigyáz rá, „beosztja“, hogy szükség esetén mindig legyen tartaléka.

A takarékoság lényege az, hogy minden érték a legmegfelelőbb helyre kerüljön, minden hasznos tényező a legcélszerűbben értékesítődjön, ahol a legnagyobb hatást eredményezi. „Szánalomra méltó minden

érték, mely magát ostoba célokra fecsérli el.“ „Ne adjátok a kutyáknak azt, ami szent, gyöngyeiteket se dobjátok a disznók elé, mert eltaposás lábukkal, azután megfordulnak, és széttépnek titeket“. (Mt 7,6).

Az őszi tájban napsugár aranyozza az Isten áldását gyűjtő szorgalmas kezeket. Szép eredmények növelik az önbizalmat. Halad a betakarítás, s az ottmaradt giz-gaz is eltakarítódik. Lassan a megnyugvás csendessége édesgeti bennetek a jól végzett munka sikerélményét. S ha jön a tél, ha jön a tavasz, ha jön az új erőpróba, elrendezett raktáraitokból, ésszerű beosztással lesz majd tartalék.

Mindezt azért mondtam el, hogy megérthessük: így van a valószínűleg értékek világában is. Értelmünkre, szívünkre mindig ráragyog Isten szeretete, hogy lássuk és érezzük, mi az örök érték és hogyan lehet különbséget tenni a fenséges és nevetséges, az építő és romboló, a hasznos és a káros, a tiszta és a tisztátalan között, és hogyan lehet Jézussal együtt gyűjteni: tiszta szívet, tiszta lelkiismeretet, tiszta gondolatot, tiszta hitet, egyszóval istenfiúsági kincseket. Hogy lássuk, hogyan kell egy gyülekezeti közösségben Jézussal gyűjteni és lelki házzá épülni.

Isten a hit által melengeti gyengülő akaratumkat, ha közeledünk hozzá, hogy vigyázhassunk lelki kincseinkre takarékosan, és soha se legyünk tékozló gyermekei, kik gyöngyeiket ostoba célokra szórják szét.

Jézushoz való tartozásunk követelménye a vele való takarás. A vagy-vagy válaszútja előtt állva, hiszem, hogy nekünk könnyű lesz mellé állni. Amen.

HATALOM, DICSŐSÉG

Mt 6,13b

A Miatyánk utolsó szavai még fülünkbe csengtek, amidőn kétszer megismételve olvastam ugyanazokat a Bibliából: „tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké“.

Hatalom, dicsőség, amint kimondom, jelezni akarom, hogy lelkeimet Isten hatalma és dicsősége töltötte be, s próbát teszek nektek is megmutatni azt.

Különös, de azt is be kell vallanom, hogy amikor erre vállalkozom, minduntalan a gyermekkori mesék gyakran hallott közhelye tolakodik elé. Kimondom hát így, ahogy sokszor hallottam és sokszor elmondtam magam is: „Felséges királyom, életem-halálom a kezedbe ajánlom“.

Nem véletlen e képzettársítás, mert, ha valaha voltak királyok, akiknek hatalma, dicsősége abban állott, hogy alattvalóik élete és halála

egyetlen kézmodulatuktól függött, akkor mennyivel inkább függvénye életünk és halálunk Isten hatalmának.

Nem véletlen e különös képzettársítás azért sem, mert végig forgatva a Bibliát, számba véve az ott olvasható Istent dicsérő gyöngyszemeket — a mózesi könyvektől a Zsoltárokon át, és az evangéliumoktól a Jelenések könyvéig —, azt éreztem, hogy Isten hatalma és dicsősége végső soron az élet létezésének tényére vezethető vissza; a teremtés és gondviselés valóságában gyökerezik. Isten szól: legyen és lesz élet, mozgás, szaporodás. Lecsillapítja a tengerek zúgását, népek háborgását. Meggazdagítja a földet, bő gabonával borítja a völgyeket, a halmokat a vigság övezi, népének esedezését meghallgatja, hegyeket épít erejével, körül van övezve hatalommal. (65. Zsoltár).

Léte örökkévaló, igazsága büntet hetediziglen és emberekhez hajló szeretete áld ezeriziglen.

Nemzedék nemzedéknek dicséri műveit, a föld lakói és minden nagy emberek, pásztorok és mennyei seregek sokasága zengi dicsőségét. Tanítványok és a meggyógyult betegek, de mindenk felett: a gyermekeket megáldó, az imádkozni tanító, a szenvedés útján Olajfák hegyére menő Mester, az élet fejedelme dicsóiti Őt: „tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség“.

Méltó, hogy övé legyen a dicsőség, a tisztesség és a hatalom, mert Ő teremtett mindent és minden az ő akaratából van. (Jel 4,11).

Élet és halál ura Ő.

E kettő közül a földi élet az elsődleges. Előbb élni kell, azután jön a halál és általa a láthatatlan és ismeretlen létezés, melyet Isten ajándékozik az embernek örökség gyanánt.

„Ó Urunk, ...! Mily felséges a te neved az egész földön, az égen is megmutattad fenségedet! Gyermekek és csecsemők szája által is építetted hatalmadat... Ha látom az eget, kezéd alkotását, a holdat és a csillagokat, amelyeket ráhelyeztél, micsoda a halandó — mondom —, hogy törődsz vele, és az emberfia, hogy gondod van rá? Kevéssel tetted őt kisebb Istennél, dicsőséggel és méltósággal koronáztad meg... Ó Urunk, mi Urunk! Mily felséges a te neved az egész földön“ (8. Zsoltár).

Számunkra elsősorban a mi egyéni létünk a legfontosabb. Ezen túl azonban látnunk kell, hogy az egyéni lét összefügg az egyetemes emberi léttel. A továbbiakban, pedig összefügg minden létező élőlény fennmaradásával.

Az Isten által alkotott életösszhang teljessége tökéletes és megcsonkíthatatlan. Az élővilág összessége egy láncszerűen összekapcsolt egységes rendet képez. Ha kihal egy faj, kihull egy láncszem és megbomlik az életegyensúly, melynek következtében kárt szenved maga az emberi élet is.

Ami van, annak lennie kell. „Mert nagy az Úr és hatalmas, / Dicső dalmas mindenk felett. / ... Mert mindent tart, amit teremtett. / E roppant föld kerekége / S teljessége hatalmában áll. / Övéi a fénylő egek, / Napok, földek, Ő mindent táplál“ (49. sz. egyházi ének).

Az a tény, hogy Isten körülvette magát étellel és dicsőségét megosztotta teremtményeivel, nemcsak végtelen szeretetének bizonyossága,

hanem hatalmának és dicsőségének kiteljesedése. „Íme az Isten E dicsőségében / Minket is felvett, Örökévé tett / És tiszta fényben / Előtünk mégyen“ (190. egyh. ének). S így ha van emberi hatalom és dicsőség, az kizárólag Isten után van.

S van nemcsak az embernek, de minden élőnek is van külön hatalma és dicsősége, Isten által.

A virágok szépségükben, a méhecskék szervezett szorgalmukban, az égi madarak szárnyaikban, tojásaikból kikelt pelyhes magzatukban, a termőfák gyümölcsükben, a búzaszemek tápláló erejükben hordozzák hatalmukat és dicsőségüket.

S az öntudatos ember dicsősége miben lehet? Minden dicsőség a hatalomból ered, és minden hatalom erő kérdése. Ezért az öntudatos ember abban a képességben hordozza dicsőségét, mellyel az életet szolgálja.

A pusztá testi erő csak egyik keze az embernek. A másik a lélek ereje: az akaraterő. Mert erő kell a lemondáshoz, az önmegtartóztatáshoz, a türelemhez, a megbocsátáshoz, a szelídséghez is. Mindezek felül van a legnagyobb erő: a szeretet.

Az anya hatalma és dicsősége a szíve alatt hordozott, világra hozott és felnevelt gyermekeiben van.

„A bölcs férfi erős, és a tudós ember nagy erejű“ (Péld 24,5), keze munkája után él, s felesége, mint termő szőlőtő és reményteljes olajfacsemeték gyermekei (128. Zsoltár). Az igazság útján így válik ékes koronává fején az ősz haj (Péld 16,31).

Amikor közöttetek járok, gyönyörködve szemlélem, hogy ti magatok is milyen szép igyekezettel veszitek körül magatokat az étellel.

Tekintetem szelíden simul végig az ifjú édesanyákon, mikor keblükre ölelik az ártatlan életet. Együtt örvendezve állok meg veletek egy-egy szépen megművelt földtábla mellett. Én is büszke vagyok szépen fejlődő állataitokra, gondozott zöldeges kertjeitekre, s az ablakaitokból, erkélyeitekéről rám mosolygó virágokra rámosolyog az én szívem is. Gyümölcsöseitektől roskadó fáitok alatt, terményeilek megrakott szekereitek előtt ragyogó szemmel állok én is mellettetek.

Nincs nagyobb boldogságom, ha egy halálosnak hitt beteg felgyógyult, ha egy béna ismét talpra állt, ha egy züllött s halál felé rohanó ember a lejtőn meg tudott állni és a rendes életbe visszatért.

De ha egy törött szárnyú madár újra felrepült, egy fertőzött patak újra kitisztult, egy alélt virág vagy levél újra felüdült, akkor is ehhez hasonló érzek.

Amikor pedig az emberi tudás: az orvosi, természettudományi, technikai és egyéb életet szolgáló diadalokról hallok, vagy a méltányos emberi életért folytatott társadalmi erőfeszítések eredményeinek híre jut el hozzám, akkor a hatalom és a dicsőség új dimenzióit látom mindezekben.

Megdöbbenek, amikor arra gondolok, hogy Isten a halál hatalmát is az ember elé tette (V. Móz 30,19) Megdöbbenek, mert, ha az ember e hatalommal él nemcsak önmaga szégyenét teremti, de Isten ellen cselekszik, elhomályosítva az Ő örökkévaló dicsőségét.

En bízom abban, hogy az ember nem a halált, hanem az életet fogja választani. Bízom abban, hogy az élet védői, az élet szolgálói, művelői, méltányossá tevői, előbbre vivői érvényesülnek, mert hiszem, amit a jézusi imádságban naponta elmondok, „Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké“. Ámen.

NYITRAI MÓZES

SZÍVÁTÜLTETÉS

Ezék 11,19

Beteljesedett az ígélet: adok nekik új szívet. December 3-án, 1967-ben, megtörtént az első szívatültetés, Christian Barnard professzor vezetésével. Dél-afrikai Fokvárosban eltávolították Louis Washkansky beteg szívét és egy balesetben meghalt leány szívét ültették át a mellkasába. Amikor magához tért, első szava ez volt: „sokkal jobban érzem magam.“ Egy hét múlva már a kórház erkélyén üldögélt. Rövid ideig tartott az öröm. Tizenhatodikán kétoldali tüdőgyulladás tünetei mutatkoztak. Valójában az idegen szív kivetésére készült a szervezet. Tizennyolc nappal a világhírű műtét után, valóban visszautasította az átültetett szívet az az emberi test, akin akkor a világ szeme csüngött: meghalt a „lány szívű férfi“.

Az eseményt az orvostudomány így közölte: Ez a halál nem jelent kudarcot, mert semmiképpen sem zárja le az újabb hasonló kísérletek útját. A harc tovább folytatódik az új szívért.

Húsz év távlatából kijelenthetjük: a harc valóban tovább folytatódik a halál ellen a szívgyógyászatban is. Már szinte le is járt a csodák három napja ezen a téren is; annyira természetes lett az egyre több szívatültetés, hogy a nagyközönség csak átfut egy-egy ilyen híradás felett.

Az egészséges szív adventjéről sem mond le az ember. Már a próféták is megjósolták az új szívet: el fog jönni az idő, amikor nem lesz rossz szív, nem lesz gonosz lélek. Mert a megigazult ember ott van Isten tervében. Úgy alkotta teremtésének koronáját, hogy egyre több erény ékesítse a fejlődés fokozatait. Úgy alkotta az embert, hogy a tökéletesedés vágya benne legyen; hogy ne nyugodjék bele lépten-nyomon kiütkező gyarlóságaiba; ne nyugodjon bele abba, hogy az ember szíve bosszúban, bűnben, irigységben, kegyetlenségben, embertelenségben dobogjon.

A próféták könyve tele van ezzel a reményteljes jövendöléssel. Ezékiel próféta akkor élt és dolgozott népe javára, amikor arra a legnagyobb szükség volt: a fogság korában. Nebukodnezár Babilonba hur-

colta a nép színe-javát, közöttük Ezékiel prófétát is, népe szerencséjére az ő nagy szerencsétlenségében. Ő volt az, ki tartotta a lelket népe szívében. Sokan voltak, akik könnyen hajlottak érdekből a bálványimádásra. Sokan készek voltak feladni a pogány környezettel a harcot és lemondani saját lelki kincseikről, hogy békésen belesimuljanak az elmúlásba, az idegen istenek imádásába.

Ezékiel lassanként meggyőződött arról, hogy népe csak bűnhődik és miután szenvedéseinek mértéke betelik Isten előtt, megszabadul, hazatér és felépíti az új Jeruzsálemet. Ehhez az új élethez azonban új szív kell. Isten jósága eltávolítja a kőszívet: hitetlenséget, kételyt, felebaráti gyűlölködést, meg nem értést, torzsalkodást és hűsszívet ad, amilyennek az Isten szánta: emberszívet tele emberséggel. A Messiás lesz a szívatültető orvosa Izrael népének és örökkévaló országot szerez a megigazult népeknek.

A próféta szüntelen összeköttetésben érzi magát Istennel. Hallja világosan az Úr parancsát: Embernek fia, téged küldelek Izrael fiához, szóljad az én beszédemet nékik, ha hallják, ha nem! Órállóul adlak téged, hogy ha szót hallasz a számból, intsd meg őket az én nevémben.

Ezékiel vállalja a küldetést. Szörnyű pusztulását jósolja az engedetleneknek, gonoszoknak. A büntetés elől nem lehet a sírba menekülni. „Mert az atyák ették az egrest és a fiaknak a foga vásik el!” Gondolja meg hát a bűnös, hogy fiain csattan a történelem ostora. Mert nemcsak a test vétezik, hanem a lélek is. Hirdeti Isten szeretetét is. Azért bünteti népét, mert szereti. Ki akarja tépni a konkolyt a búzából. Az eljövendő jobb világ attól függ: mennyire illeszkedik be az isteni rendbe az ember fia, tud-e végre igaz nép lenni, parancsot betartani, templomot és embert szeretni. Épp ezért fiaitól tökéletes megújulást vár. Ha ez megtörténik, a nép fel fog emelkedni elesettségéből. Jutalmul megkapja a szabadságot, a szabadságban pedig az új szívet.

Szerintünk a megjövendő *új szívet* megkapja az emberiség Jézus tanításában és életpéldájában. A betlehemi jászolban dobbant bele ez a szív a világba, mely sokkal nagyobb, mint a próféták szíve. Befért az emberiség, nemcsak egy nép. Az emberek összességéért tudott dobogni és imádkozni. Nem volt szüksége csodákra ahhoz, hogy Istenben bízzék és higgyen benne rendületlenül. Nekünk is meghagyta, hogy ne kísértsük Istent a csodák elvárásával, mert a mennyei Atya senkinek a követelésére vagy könyörgésére nem változtatja meg az általa alkotott örök törvényeket. Ez a szív beledobogja a világba, hogy nem a hatalom a fontos, hanem az Isten- és emberszeretet. Ettől az új szívtől nyernek erőt az erőtlének, gyógyulást a betegek, megtérést a bűnösök, tudást a tudatlanok. Ebből az új szívből sugárzik szét az örökélet hite, mellyel elveszi a halál félelmét az öt követők lelkéből.

Ennek az új szívnek a birtokában sokan mondták: most már sokkal jobban érzem magamat. Jézus sorsa a mártírok sorsa volt. De hogy az emberek sokkal jobban érezték magukat, mint őelőtte, az való igaz.

Fel sem lehet mérni, mit nyert Jézus által az emberi szív. Már az is, hogy a jó keresztény ember nem fél az Istentől, hanem mint Atyát szereti, és gyermeki bizalommal közeledik hozzá. Ám ezen kívül is a lelki kincsek sokaságát köszönhetjük neki. Az evangélium minden lapja tartalmaz jézusi kincseket számunkra. Csak meg kell keresni, el kell olvasni, meg kell tartani, csak hozzá kell igazítani szívünket, csak úgy kell dolgozni s imádkozni, ahogy Jézus tanítja.

Beteljesedett az ígélet: lehet már új szívet kapni. De ne feledjük el: nincs fölösleges szív a világon. Mindenki ügyeljen, amennyire teheti, a saját szívére, amit Isten neki adott. Vigyázzunk, álljunk meg a hitben, legyünk Jézus követői, hogy egyre jobban érezze magát mindenki földi életében. Ámen.

SZÉKELY MIKLÓS

A MEGTÉRT TÉKOZLÓ

Lk 15,14—24

A tékozló fiú példázata egyike a legismertebb evangéliumi történeteknek. Széleskörű ismeretét a benne végbemenő cselekmény mindennapisága alapozta meg. Az atya és fiú közti viszony a családi élet egyik mozgóterét, amely vagy a békesség vagy a szakadás felé irányítja az eseményeket. A javak megosztása az új életkezdés anyagi feltételeit alapozza meg s ez az emberi élet örök körforgásában szinte mindennapivá válik. Ezért is használja fel Jézus példázatában ezt az ismert, mindenki előtt világos és szinte mindenkivel megtörtént életmozzanatot.

A történet szorosan illeszkedik az előtte elmondott elveszett juh és elveszett drahma példázatához; A juh kikerül a nyájból, elkóborol, nem tud magán segíteni; a pénz elgurul, nem tudja saját magát megtalálni. A harmadik elveszett, a családi háztól tudatosan elment tékozló fiú. Vagyonát elszórakozva nagy nyomorúságba kerül, melynek hatására elhatározza, hogy apja elé megy és megvallja: „Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Nem vagyok többé méltó arra, hogy fiadnak nevezd, tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy“.

Sok szempontból foglalkoztak már ezzel a példázattal, és nyilván sokat is hallottunk róla. Két kijelentés szempontjából szeretném megvizsgálni. Mindkét kijelentést a kisebbik fiú teszi: egyiket akkor, amikor el akar menni, mert szűknek érzi az atyai házat, a másikat akkor, amikor megtérve, elindul haza.

„Atyám, add ki nekem a vagyon rám eső részét“. Az ember természet szerinti állapotát fejezi ki ez a szó: adj! Mindig kapni akar. Embertől is, Istentől is. Mikor Isten felé néz, még imájában is a kérés, követelés formálódik ki benne: Adj; a szép, boldog, gazdag élet nekem jogos tulajdonom.

Ezzel az „adj“ beállítottsággal múlik el életünk, hogy csak abban tudunk gyönyörködni, ami a mienk, amit megszereztünk magunknak. Sajnos, ez sokunknak alaptermészetévé válik, s akkor az eszköz sem válogatott, amelyet bevetünk a cél érdekében. Természetes, hogy amit így szerzünk meg magunknak, az általában hamar szétfolyik, nincs rajta áldás.

Azután a tékozló fiú életében, aki nem tudott bánni az apjától kierőszakolt örökséggel, hanem eltékozolta azt, jött az önfelismerés ideje a nyomorúságban, szenvedésben. Elhatározta, hogy nem marad az önkötöttségben, elmegy apjához és megvallja: vétkeztem ellened. Ekkor ez a nyomorúságtól összetört ifjú már a lélekben újjászületett emberré vált, és ahogyan apja felé lépked, az már nem esemény, hanem az örök emberi sors útja.

Amikor kikérte örökségét, büszke énjének teljességében állt elébe, mint aki azt hiszi, van joga követelni. Azonban amikor magába szállt és elhatározta szívében, hogy „Útra kelek, elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened. Nem vagyok többé méltó arra, hogy fiadnak nevezz, tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy“ — abban már összetört, de újjászületett szívének kérése volt. Már nem akart, nem követelt, nem volt méltó. Ebben benne volt a megadás és felismerés: csak a közeledben lehessenek, csak kenyeredet ehessenem, mely megelégti éhező lelkemet. Tégy azt, amit akarsz, állíts oda, olyan munkára, ahová megérdemlem, legyen meg a te akaratod.

A történet külön szépsége, hogy a tékozló fiú nemcsak eltökéli, hogy ha megérkezik a szülői házhoz mit fog mondani és valóban meg is teszi, kimondja, hanem amikor mondanivalójában odáig jut el, hogy: „Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened...“, amikor eltöri a bírói pálcát saját élete felett, az atyja nem engedi tovább mondani. Nem kerül sor arra, hogy kimondhassa saját ítéletét: „tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy“, mert az apa már cselekszik, előhívja a szolgákat és szól: „Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát...“.

A hívő ember életében is két állomást jelentenek az ilyen kifejező mondatok. Amikor mondom, kérem, imádkozom, hogy adj, adj nekem, add ki a részem, ami nekem jár, mégcsak annyit látok meg Isten atyai jóságából, hogy ő ad, ajándékozik, szemrehányás nélkül. Ilyenkor még előttünk áll az a hosszú út, amit meg kell járnunk, s amelyen még sokat kell tanulnunk. De amikor már ki tudom mondani, mert átéltem valóságban, hogy vétkeztem, tékoztam, nem vagyok méltó, amikor ki merem mondani: „tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy“, akkor **már az életet nem az ajándék szempontjából nézem**, hiszen nem érdemlek semmit, de már megtanultam mindent. Nem az ajándék lesz fontosabbé, hanem az, hogy mivé és hová állít minket Isten.

Ha ezt átéltük, ki tudtuk mondani, akkor érkezünk igazán haza, mert amit ezután hallunk, az már Istennek, ami Atyánknak kibeszélhetetlen szeretetéből fakad: „mert ez az én fiam, aki meghalt és feltámadt, elveszett és megtaláltatott“. Ámen.

Dr. CSEKE PÉTER

BERDE MÓZES EMLÉKE

Nemes és dicséretes hagyományunk, hogy a főtanácsi közebed alkalmával felidézzük legnagyobb jóltevőnk, Berde Mózes emlékét.

Berde Mózes élete közismert. A hála és kegyelet nevében mégis megemlítem annak fontosabb mozzanatait. Született 1815 decemberében Laborfalván és elhalálozott 1893 szeptemberében Budapesten, 78 éves korában. A székelykeresztúri és kolozsvári tanodáinkban végezte el középiskoláit kitűnő eredménnyel, majd Marosvásárhelyen szerzett ügyvédi diplomát 25 éves korában. 50 éven keresztül munkálkodott mint ügyvéd, jogtanácsos és jószágigazgató. A közéletben rangos tisztségeket töltött be, mint kormánybiztos az 1848—49-es szabadságharc idején. Ezen tevékenységéért hosszas börtönbüntetésre változtatott halálos ítéletet kapott. A kiegyezés után többször volt országgyűlési képviselő, majd kormánybiztos és miniszteri osztálytanácsos. Egyházunkat, mint a legfőbb világi vezetők egyike hűségesen szolgálta. Végig tagja volt a Főtanácsnak, a Képviselő Tanácsnak, a legtöbb bizottságnak és elnöke a nagyfontosságú jószágügyi bizottságnak. Tehetségével, szorgalmával nagyfokú önmegtartóztatásával és lemondásával, ésszerű gazdálkodásával hatalmas vagyont gyűjtött. Végrendelésében általános örökösévé az Unitárius Egyházat tette meg. Alapítványainak legfontosabb rendeltetése az Unitárius Egyház iskolaügyének felkarolása volt. Mint gyakorlati emberi elsősorban az iskolaügy anyagi feltételeit teremtette meg, de végső fokon szeme előtt a tanítás, a tudásszerzés, az iskola szellemi hivatásának a betöltése lebegett. Lehetővé tette a kolozsvári unitárius főgimnázium épületének felépítését s a székelykeresztúri gimnázium felszerelését Biztosította a tanárok méltányos fizetését. Legfőbb szándéka szerint azonban a tanuló ifjúságot segítette. Gyermektelen lévén apai szeretetét kiterjesztette az unitárius tanulóifjúság egészére. Külön gondoskodott a szegény, szorgalmas, jó magaviseletű diákok táplálásáról a híres „Berde-cipó-alapítvány“ által, amelynek fedezésére buni birtoka jövedelmét rendelte. Ő teremtette meg az Unitárius Egyház középiskolái számára a tudásszerzés anyagi alapjainak az oroszlanrészét. A tanulóifjúság iránti gondoskodása, szeretete nemcsak az anyagiak biztosításában nyilvánult meg. Személyesen fi-

gyelte a kolozsvári főgimnázium tanulóinak az előmenetelét. Az év végi vizsgákon mindig jelen volt, mint világi vizsgabiztos és széleskörű nyelv és történelmi tudásával aktívan részt vett a vizsgáztatásban, így a tanításban is. A jó előmenetelű diákok számára alapítványából jutalmat biztosított.

A Berde-alapítvány anyagi értéke megszűnt. Megmaradtak az általa épített vagy megsegített főiskolák, amelyek ma is tovább viszik a tudás fátylóját.

Az én nemzedékem már nem részesülhetett a Berde-alapítvány juttatásaiban, azonban mint a székelykeresztúri főgimnázium tanulója és az általa megsegített régi tanoda lakója tapasztalhattam, hogy szelleme tovább él. Az ottani közösségi életben elsajátítottuk az együvé tartozás érzését, megismertük a tudás erejét és szépségét, elsajátítottuk a vallási türelmességet és megtanultuk az egymás és a közösség megsegítésének a kötelességét. Berde Mózes örök példaképünk marad a közösségért való munkálkodás és áldozatkészség útján. Szelleme hatja át egyházi közösségünk tagjait is, amikor az ő példája szerint Unitárius Egyházunkat fenntartják.

Az utódok nevében fogadjuk, hogy az ő emlékét továbbra is megőrizzük

BIBLIAI FOGALMAK

VÁRAKOZÁS — REMÉNYSÉG

Zsolt 130,5	Várom az Urat, várja a lelkem, és bízom ígéretében.
Péld 20,22	Reménykedj az Úrban, ő megsegít téged.
Zsolt 31,25	Legyetek erősek és bátor szívűek mind, akik az Úrban reménykedtek.
Zsolt 25,5	Vezess hűségesen, és taníts engem, mert te vagy szabaddító Istenem, mindig benned reménykedem.
Gal 5,5	A Lélek által hitből várjuk az igazság reménységét.
Róm 8,19	Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését.
Zsolt 9,11	Benned bíznak, akik ismerik nevedet, nem hagyod el Uram, azokat, akik hozzád folyamodnak.
Zsolt 40,5	Boldog ember az, aki az Úrba veti bizodalját.
Róm 5,5	A reménység pedig nem szégyenít meg, mert szívünkbe áradt az Isten szeretete.
Mal 3,1	Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat.
Ézs 9,5	Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk... és így fogják nevezni: Békesség Fejedelme!

Ézs 52,7 Mily szép, ha feltűnik a hegyeken az örömhírt hozó lába! Békességet hirdet, örömhírt hoz... azt mondja Sionnak: Istened uralkodik!

IGAZSÁG

Zsolt 119,142 Igazságod örökké igaz, és törvényed maradandó.
1Kir 17,24 Most már tudom, hogy Te Isten embere vagy, és hogy igaz a te szádban az Úr ígéje!
2Sám 7,28 Valóban, Uram, te vagy az Isten, és igazak a te ígéreteid.
Jn 18,37 Én azért születtem, és azért jöttem a világba, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról.
Jn 8,32 Megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket.
Zsolt 40,10—11 Hirdetem igazságodat a nagy gyülekezetben és nem zárom be a számat, jól tudod Uram! Igazságodat nem rejtetem szívem mélyén.
Zsolt 51, 1—2 Ki tartózkodhatik szent hegyeden? Az, aki feddhetetlenül él, törekszik az igazságra és szíve szerint igazat szól.

VALLÁSTÉTEL

2Kor 4,13 A hitnek ugyanaz a Lelke van bennünk, ahogyan meg van írva: „Hittem, azért szóltam“, mi is hiszünk, és azért szólunk.
ApCsel 4,20 Mert nem tehetjük, hogy ne mondjuk el azt, amit látunk és hallottunk.
1Tim 6,12 Harcold meg a hit nemes harcát, ragadd meg az örök életet, amelyre elhivattál, amelyről vallást tettél szép hitvallással sok tanú előtt.

SZOLGÁLAT: ISTENNEK ÉS EMBERNEK

Mik 6,8 Mit kíván tőled az Úr! Azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Isteneddel szemben.
Jn 12,26 Ha valaki nekem szolgál engem kövessen; ...és ha valaki nekem szolgál, azt megbecsüli az Atya.
1Tim 3,13 Mert akik jól szolgálnak, azok szép tisztességet szereznek maguknak.
Mt 4,10 Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj.
Józs 22,5 Szeressétek Isteneteket, az Urat, és mindenben az ő útjain járjatok; tartsátok meg parancsolatait, ragaszkodjatok hozzá, és szolgáljátok teljes szívvel és teljes lélekkel.

Józs 24,15	De én és az én házam népe az Urat szolgáljuk!
Zsolt 100,2	Szolgáljatok az Úrnak örömmel, vigadozva járuljatok színe elé!
1Krón 28,9	Szolgálj neki teljes szívvel és készséges lélekkel, mert megvizsgál az Úr minden szívet, és megismer minden gondolatot és szándékot.
Mk 10,43	Aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen szolgátok.
Gal 5,13	Szeretemben szolgáljatok egymásnak.
Jn 15,13	Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja barátaiért.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Az a lelki ember, akit Isten lelke megvilágosított. Az Isten fiait Isten lelke hordozza; az emberek csak akkor lehetnek Isten fiai, ha Isten lelke által megújulnak (Dávid Ferenc).

*

A vallás nagy hivatása az emberben a lelket életre kelteni, fölemelni és megtisztítani, és így isteni eredetijéhez hasonlónak tenni (William Ellery Channing).

*

A szükséges dolgokban egység, a kétségesekben szabadság, de mind-egyikben szeretet (Rupertus Meldenius).

*

Az igazi derű a tiszta és őszinte lelkiismeretből fakad (Erasmus).

*

Sok van, ami csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb (Sophokles).

*

Az embernek meg kell ismernie önmagát, ha ennek nem venné is hasznát az igazság megtalálásában, legalább élete szabályozására fölhasználhatja és ennél nincs helyesebb valami (Blaise Pascal).

*

Aki másokat ismer, okos. Aki magát ismeri, bölcs. Aki másokat legyőz, erős. Aki önmagát legyőzi, hős (Lao-tse).

*

Állj meg hát emberi csendben, ne takard, ne óvd magad. Ha szükség lesz rád e földnek, majd megszólal: hivattalak (Magyari Lajos).

*

Csak az lehet igazán jó, akiben van szeretet és igazságosság (Varga Béla).

*

Az az igazi jó ember, aki a szívét és az eszét egyaránt belevonja jósa tápláló forrásába (Harry Emerson Forsdicki).

*

Az ember nem beszélhet anélkül, hogy saját magáról ne mondana ítéletet. Minden szavával szándékosan vagy akarata ellenére saját arc-képét vetíti embertársa szeme elé (Ralph Waldo Emerson).

*

A tudomány hatalom (Francis Bacon).

*

Csak azok lehetnek közülünk igazán boldogok, akik megkeresték és megtalálták a mások szolgálatához vezető utat (Albert Schweitzer).

*

A magánosan élő ember nem teljes ember, mert hiányoznak melőle a társak, akik éppen olyan szerves részei az életnek, mint saját gondolatai (Balázs Ferenc).

*

A tudás erkölcsi értékek nélkül haszontalan (Szentgyörgyi Albert).

*

Megtanultuk, hogy szállnak a madarak, miként úsznak a halak. De nem tanultuk meg azt az egyszerű művészetet: hogyan éljünk testvérek módjában (Martin Luther King).

*

Legyen a nőnek bátorsága saját lénye kibontakoztatásához (Paul Tillich).

*

Sok mindenre van időnk, de a gyermek ügye sürgős. Most fejlődnek a csontjai, most alakul a vére, az érzékei most bontakoznak. Nem várhatunk „Holnapig“. „Ma“ a gyermek neve! (Gabriela Mistral).

*

Két dolog tölti el lelkemet mindig új és növekvő csodálattal és tisztelettel, minél gyakrabban és tartósabban gondolkodom fölöttük: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem (Immanuel Kant).

*

Hiszek a békében. Hiszek a harmóniában, melyre vágy a lélek, a szépségben, melyért kiáltoz az anyag, a szeretetben, melyért epednek a népek. Hiszek a nehézben, hogy nem lehetetlen! Ha nem hinnék benne, magam tenném lehetetlenné (Babits Mihály).

*

Amikor egyedül álmodunk, az csak egy álom. Amikor együtt álmodunk, az a valóság kezdete (Dom Helder Camara).

Egyházi Képviselő Tanács

november 27-én tartotta IV. évnegyedi ülését, melynek tárgyszorozatán szerepeltek az elnökileg elintézett fontosabb ügyekről szóló jelentés, az állandó bizottságok jegyzőkönyvei, az esperesi vizsgálószékek és egyházköri közgyűlések jegyzőkönyveinek kiértékelése, a Protestáns Teológiai Intézettel kapcsolatos ügyek, az Egyházi Képviselő Tanács és Nyugdíj- és Segélypénztár jelentése az elmúlt esztendőről, a főtanácsai választások előkészítése, valamint az egyházközségek, egyházi központ zárszámadásai és 1987. évi költségvetései.

Egyházi Főtanács

december 6—7. napjain tartotta évi rendes gyűlését dr. Kovács Lajos püspök és dr. Barabássy László főgondnok elnöklétével. Elnöklő főgondnok megnyitó beszédében megállapította, hogy „ha az utóbbi 25 év megvalósításaira tekintek, úgy gondolom, nem tévedek, hogy híveink áldozatkészsége csak optimizmussal tölthet el, hiszen gyülekezeteink fejlődnek lelkieken, de megbírkóznak az anyagi kérdésekkel is [...] Minden megvalósított eredmény újabb célok felé kell, hogy lendítsen, mert mindig maradnak és lesznek bőven tennivalók, melyeket csak az egységes összefogás valósíthat meg. Hiszem és remélem, hogy ebben a jövőben sem lesz hiány“.

Főtanács üdvözlő táviratot intézett Nicolae Ceaușescu államelnökhöz az alábbi szöveggel:

„Az Unitárius Egyház Főtanácsa 1986. december 6—7. napjain tartott gyűléséből a hívek és a lelkészek nevében odaadását és együttlétét fejezi ki az Ön fáradhatatlan tevékenységéért, melyet az ország egyre magasabb civilizációs és fejlődési csúcokra való emeléséért, a béke és a világ népei közötti együttműködésért kifejt.

A hívek és a lelkészek nevében elismerésünket fejezzük ki az országunkban létező vallásszabadságért és csatlakozunk országunk bel- és külpolitikájához, melynek Ön a kezdeményezője, Nicolae Ceaușescu államelnök úr, a román nép jeles fia, a mai világ kiemelkedő személyisége.

Az 1986. november 23-án tartott népszavazáson a Románia által egyoldalúan 5%-kal csökkentendő fegyverzet, hadsereglétszám és katonai kiadás kérdésében, mely az Ön újabb kezdeményezése, híveink és lelkészeink népünkkel együtt a békére, az életre szavazva, vallási felfogásunk szellemében, határozott igent mondtak.

Az Unitárius Egyház nevében biztosítjuk Önt, hogy követni fogjuk azt az utat, amelyen vezet országunk, Románia Szocialista Köz-

társaság jóléte, a béke, a fegyver és háború nélküli világ megvalósítása felé“.

A Főtanács tárgysorozatán szereplő püspöki, E. K. Tanács-i, valamint a Nyugdíj- és Segélypénztár-i jelentések felölelték az egyház egy évi tevékenységét, arról tárgyilagos és reménykeltő képet nyújtottak. A jelentések élénk megbeszélést váltottak ki, melynek során egyház-építő észrevételek és javaslatok hangzottak el.

Főtanács az 1987—1990. évek ciklusára megválasztotta az E. K. Tanács és az állandó bizottságok tagjait.

A Főtanács első napján tartott istentiszteleten, szombaton este Ke-dei Mózes újszékelyi lelkész végezte a szószéki szolgálatot (Mt 5,15). Vasárnap délelőtt Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész prédikált (Zsid 13,7). A vasárnapi istentiszteleten a küküllődombói egyházközség daldárdája énekelt.

A közebeden, a Berde-serleggel dr. Cseke Péter főtanácsai tag mondott pohárköszöntőt.

Lelkészavatás

Egyházi Főtanács december 7-én tartott istentisztelet keretében lelkésszé avatta Lucienne Kirk franciaországi unitárius lelkésznt.

Lucienne Kirk 1921. február 8-án született Moint Saint Aignan-ban. Teológiai tanulmányait az oxfordi Manchester College-ban és a Montpellier-i Protestáns Teológiai Fakultáson végezte el 1986-ban. Jelenleg a Carcassone-i protestáns egyházközségben szolgál ideiglenes minőségben, ugyanakkor egy francia unitárius egyházközség megszervezésére törekszik.

Lelkeszi értekezletek

A III. évnegyedi közérdekű és teológiai lelkeszi értekezleteket október 7—8., valamint 27—28. napjain tartották Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Gyepesben és Brassóban. A közérdekű értekezőlet tárgyát képezte „1986, a béke nemzetközi éve“ c. előadás; a teológiai értekezőleten dr. Erdő János tartott előadást „A kijelentés ismertető jegyei és fajai“ címen.

Az értekezőletet keretében tartott istentiszteleten Nagyváradon Benedek Ágoston kolozsvár-napocai, Marosvásárhelyen Kiss Károly medgyesi, Gyepesen Dancs Lajos énlaki és Brassóban Albert Attila sepsikőröspataki lelkész végezte a szószéki szolgálatot.

A IV. évnegyedi közérdekű és teológiai lelkeszi értekezőletet november és december hónap elején tartották Kolozsvár-Napocán, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Brassóban. A közérdekű értekezőlet előadásának címe: „A hazaszeretet a lelkészek és hívek szolgálatában“; a teológiai értekezőleten dr. Szabó Árpád „A kijelentés és a Biblia“ című előadása hangzott el. Az előadásokat részletesen megtárgyalták az értekezőleten résztvevő lelkészek.

A továbbképzést szolgáló istentiszteleten Kolozsvár-Napocán Fazakas Ferenc tordai, Marosvásárhelyen Balázs Tamás szentháromság-kisadorjáni, Székelyudvarhelyen Rűsz Domokos és Brassóban Bedő Béla datki lelkész prédikált.

Püspöki vizitáció

November hónapban dr. Kovács Lajos püspök kíséretével együtt folytatta vizitációját a maros-küküllői egyházkörben.

Zsákod, Bordos, Csokfalva egyházközségeket, valamint az erdőszentgyörgyi és szovátai leányegyházközségeket látogatta meg. A vizitáció alkalmával keblitanácsi ülést tartottak, megvizsgálták az egyházközségek ingó és ingatlan vagyonát és ügyvitelét. Az istentiszteleteken dr. Kovács Lajos püspök prédikált. A püspöki látogatás mindenütt szeretetvendégséggel ért véget.

Lelkésznevelés

Lelkészképesítő vizsgát tett november 4—5. napjain Pálfi Dénes bethlenszentmiklósi gyakorló segédlelkész, elégséges osztályzattal.

A *Protestáns Teológiai Intézetben* az 1986—87. tanulmányi év első félévi előadásai december 19-én értek véget.

Legációs szolgálatot teljesített minden hallgató karácsony ünnepén.

Énekvezérképzés

Énekvezérképesítő vizsgát tett december 16-án Berecz Zselyke, a marosvásárhelyi egyházközség tagja, jeles osztályzattal.

Személyi változások

Buzogány Sándor vadadi segédlelkész november 1-től kinevezést nyert rendes lelkésznek a sinfalvi egyházközségbe.

Balázs Tamás komjászegi segédlelkész december 1-től kinevezett rendes lelkésznek a szentháromság-kisadorjáni egyházközségbe.

A Román Ortodox Egyház új pátriárkája

A Román Ortodox Egyház Szinódusa november 9-én Teoctist Arăpașu, Iași-i metropolitát választotta meg pátriárkának.

Teoctist Arăpașu 1915. február 7-én született a Botoșani megyei Tocileni faluban. Teológiai tanulmányait a bukaresti Ortodox Teológiai Intézetben végezte 1940—1945. években. Az egyházban különböző magas tisztségeket töltött be; 1950-től a Pátriárkátus püspökhelyettese volt; 1954-től a bukaresti Ortodox Teológiai Intézet rektori tisztségét

töltötte be; 1962—1973 között aradi püspök, 1973-tól Olténia metropolitája, majd 1977-től Moldva és Suceava érseke volt.

Az új pátriárka beiktatása november 16-án volt. A beiktatási ünnepségen egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök képviselte.

Felekezeti teológiai konferencia

A 48. felekezeti teológiai konferenciát december 2—3. napjain tartották Nagyszebenben, melyen a hazai egyházak képviselői, a teológiai intézetek igazgatói és tanárai, valamint egyházi folyóiratok szerkesztői, doktorjelöltek és más meghívottak vettek részt.

A konferencia első napján dr. Liviu Streza nagyszebeni ortodox teológiai intézeti tanársegéd „A béke — az igazság és a szolgálat ügye” című előadása hangzott el. A második napon dr. Nicolae Stoicescu történész tartott előadást „Mircea cel Mare, az ősi föld védelmezője, a román nép történelmének kiemelkedő személyisége” címmel. Mindkét előadást részletes megbeszélés követte.

A konferencián egyházunkat Rezi Elek tanársegéd képviselte.

■ *Lelkész-kibúcsúzó ünnepély.* Halmágyi Pál nyugalomba vonult lelkész kibúcsúzó ünnepélyét a bethlenszentmiklósi egyházközség október 12-én tartotta. Halmágyi Pál 1Kor 13,13 alapján mondott egyházi beszédében búcsúzott el gyülekezetétől. A kibúcsúzó lelkészt az egyházkör részéről Benedek Sándor esperes, Benedek Ágoston és Sándor Bálint köszöntötték; az egyházközség részéről többen köszöntötték. A kibúcsúzó ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Egyházi beszéd és agenda-pályázat eredménye.* A Főtanács december 7-i ülésén került sor az egyházi beszéd és agendapályázat eredményének kihirdetésére. A beküldött pályamunkák közül jutalomban részesültek: „A szolgálat teljes betöltése” c. prédikáció, szerzője Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész és „Az ismeretlen Isten” c. egyházi beszéd, szerzője Csongvai Attila szentgericei lelkész. A jutalomdíjat dr. Kovács Lajos püspök osztotta ki.

■ *Pályázathirdetés* Egyházi Képviselő Tanács pályázatot hirdet egyházi beszédre (vasárnapi és ünnepi istentiszteletre) és úrvacsorai ágendára szabadon választott textus alapján. A jeligével ellátott pályamunkák 1987. október 30-ig küldendők be az E. K. Tanács címére.

■ *Lelkész-beiktató ünnepély.* A sinfalvi egyházközség november 2-án tartotta Buzogány Sándor beiktatását. A kinevező irat felolvasása után az új lelkész megtartotta beköszöntő prédikációját (Jn 5,17); ezt követte Ferencz Gábor espereshelyettes beiktató beszéde Mt 5,15—16 alapján. Az üdvözetek során Buzogány Sándort a gyülekezet nevében Balla József, az egyházkör részéről Lőrinczi Károly lelkész, a maros-küküllői egyházkör lelkészei nevében Varga Sándor nyárádszentmártoni lelkész köszöntötte. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ **A szentháromság-kisadorjáni egyházközség** új lelkészének, Balázs Tamásnak beiktatását november 30-án rendezte meg. A kinevezési okiratot Csongvai Attila köri jegyző olvasta fel; ezután az új lelkész Mt 11,28—30 alapján megtartotta beköszöntő prédikációját. Kolcsár Sándor esperes Mt 25,24—30 alapján iktatta be Balázs Tamást. Az új lelkészt köszöntötték a gyülekezet részéről: Fazakas Sándor, Tökés Sándor, Tattár Ildikó és Nagy Tünde; az egyházkör nevében Inczeffy Károly felügyelő gondnok, Varga Sándor Zoltán és Máthé Ödön lelkészek.

Az ünnepély, melyen a szomszéd egyházközségek lelkészei, gondnokai és hívei közül többen megjelentek, szeretetvendégséggel ért véget.

■ Dr. Kovács Lajos püspök október 15—november 5. között látogatást tett a Magyarországi Unitárius Egyháznál. Október 18-án részt vett a Budapesten megrendezett Kriza János emlékünnepélyen. Október 19-én a Magyarországi Unitárius Egyháznak a pestlőrinci templomban tartott főtanács istentiszteletén egyházi beszédet mondott. Október 21-én dr. Frencz József püspök kíséretében látogatást tett az Egyházügyi Hivatalban, ahol Bay László igazgató fogadta. November 1-én részt vett a Nagy Ignác utcai templomban tartott halottak napi istentiszteleten.

■ **Doktoravatás.** A Protestáns Teológiai Intézetben november 12-én doktorrá avatták Magda van der Ende holland, november 26-án Juhász Tamás, Juhász András és Berthold Köber doktorjelölteket.

■ **100 évvel ezelőtt, 1886. október 23-án született dr. Varga Béla.** Apja Varga Dénes, tanár, majd igazgató a tordai unitárius gimnáziumban. 1922—1938 között a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémia professzoraként működött; 1938-ban az Egyház püspökévé választották. 1940—1942 között a kolozsvári tudományegyetemen a pedagógiai tanszék rendes tanára volt. 1942. április 10-én halt meg. Emlékét hálás kegyelettel őrizzük.

■ **Dr. Borbáth Dániel,** a Protestáns Teológiai Intézet ny. tanára 82. évében, 1986. november 14-én elhunyt. November 18-án temették el a Házsongrádi temetőben.

■ **Ökumenikus imatalálkozó Assisiben.** II. János Pál pápa meghívása nyomán 32 keresztény és 30 nemkeresztény vallási szervezet képviselői gyűltek össze október 27-én az itáliai Assisiben, hogy együtt imádkozzanak a békéért. Az Unitárius Világszövetség (IARF) képviselőjében dr. Roy Smith elnök vett részt a béke imánon.

*

Halottunk

Özv. *Ekárt Andorné Pálffy Sarolta*, néhai Ekárt Andor székelykeresztúri lelkész-esperes özvegye, november 22-én, életének 82. évében Székelykeresztúron elhunyt. Temetésén, november 24-én, Botha Dénes és Jakab Dénes lelkészek végeztek szolgálatot.

Emléke legyen áldott!

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1986. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 — Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12—201 telex 10376, prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 fizetendő.

Dr. Erdő János: *Teológiai tanulmányok*. Az Unitárius Egyház Kiadása, Kolozsvár-Napoca, 1986. 324 l.

Dr. Erdő János teológiai professzor, egyházi főjegyző 1986-ban megjelent és 324 oldalra terjedő könyve egyházi életünk jelentős eseménye. Az abban foglalt tanulmányok egy részét már közölte folyóiratunk, a Keresztény Magvető. Mégis nagy jelentőségű, hogy e könyvben összegyűjtve élénk tárulnak az unitárius rendszeres teológia és egyháztörténelem területén végzett alapos kutatásainak legfőbb eredményei. Mert Erdő János az a nagyszerű tudós, aki világosan megfogalmazta vallásunknak azokat az alapvető tételeit, amelyek a mai unitarizmus hitét és erkölcsstanát tükrözik; ugyanakkor egyházunk történetével kapcsolatban is több vonatkozásban nyújt pontos útmutatást.

A könyv mindenekelőtt, bevezetésként, időrendi sorrendben, 50 oldalon át egyházunk történetének főbb eseményeit ismerteti az elindulástól napjainkig. Az első értekezés azzal a nagy változással foglalkozik, melyet János Zsigmond fejedelem korai halálával utóda, a katolikus vallású Báthori István idézett elő, aki Dávid Ferenc tanításai ellen minden erejével harcolva, az egyházat és híveit súlyos megpróbáltatásoknak tette ki, főképpen az ún. innovációs törvénynek az 1572-iki tordai országgyűlésen való kimondatásával, amelynek később olyan végzetes következménye lett. A következő tanulmány kimutatja, hogy a Biblia volt Dávid Ferenc reformációjának „alapja és zsinormértéke“. Meghirdette Isten egységének és Jézus embervoltának tanát, elvetve a szentháromságot, mely szerinte nem bibliai eredetű. Hitvitáiban legfőbb érveit a Bibliából merítette, melyet a vallásos élet leggazdagabb forrásának tartott. Szerző a türelem problémáját tanulmányozva hangsúlyozza, hogy Dávid Ferenc nem elégedett meg a keresztény vallás istentanának a megreformálásával, hanem mélyen humanista szemléletével olyan alapelveket állapított meg, mint a hit- és lelkiismereti szabadság, valamint a vallásos türelem. Az 1568-iki tordai országgyűlés Dávid Ferenc tanainak elismerését jelentette. Megállapítja, hogy „ez a vallásügyi végzés a radikális reformáció és a haladó erők győzelme volt, és a maga nemében egyedülálló jelenség a 16. században.“ Heltai Gáspárról szóló tanulmányában ismerteti a század nagy teológusának a reformáció mozgalmában való tevékeny részvételét, aki hosszas lelki vívódás után élete utolsó éveiben unitáriussá lett és prédikatori, könyvkiadói és írói minőségében egyaránt az unitárius reformáció kiemelkedő személyiségévé és Dávid Ferenc reformációjának buzgó támogatójává vált. Következő értekezésében, tanulmányozva a Kriza János későbbi püspök által névtelenül kiadott kátét, megállapítja, hogy annak szerzője Channing Ellery Vilmos, a nagy észak-amerikai unitárius prédikátor volt és az a Kriza

által véghezvitt módosításokkal egyházunkban évtizedekig általános használatban volt. Két tanulmányában részletesen ismerteti az észak-amerikai unitárius teológia két képviselőjének, az előbb említett Channingnek és R. W. Emersonnak kiemelkedő jelentőségű tevékenységét, akik hitelveink további alakulását erőteljesen befolyásolták. Jézus istenfogalmának és erkölcsi tanításainak ismertetése során kifejti, hogy Jézus felfogása szerint Isten élő és életet adó, szüntelenül jelenlevő szellemi valóság, a mi gondviselő Atyánk; atyaságának leglényegesebb tulajdonsága a szeretet. Hangsúlyozza, hogy „monoteizmusa az istenfogalom legmagasabb fejlettségi fokát képviseli a vallás történetében.“ Jézus erkölcsanát részletesen ismertetve kifejti, hogy ő „a szeretetnek, mint az erkölcsi élet legfőbb törvényének három tárgyát jelöli meg: Isten, felebarát és önmagunk“, és hogy Isten szeretete a felebarát szeretetében tükröződik. „A tekintély forrása a vallásban“ című tanulmányában kimutatja, hogy a kereszténység a tekintély-vallás alapján állva, hitelveit csálhatatlannak tekinti és értékrendjét kötelezően írja elő hívei számára. Az unitárius kereszténység azonban függetlenítette magát a külső tekintélytől és a belső tekintély alapján áll, melynek forrása az értelem és a lelkiismeret. „A belső tekintély a kereszténységet a lélek vallásává és a lélek egyházává nemesíti.“

Öt utolsó tanulmányában ismerteti Világszövetségünknek az 1972. évi heidelbergi, az 1975-i montreali, az 1978-i oxfordi, az 1981-i hollandiai és 1984-i tokiói világkongresszusokon folytatott tevékenységét, amelyeken megvitatásra kerültek azok az egyetemes vonatkozású és a mi egyházunkat is közelről érdeklő alapvető jelentőségű kérdések, mint az ember, szabadsága és jövője, egységünk a különbözőségben, a türelem és határai, a vallás változása, hanyatlása és emelkedése, a vallás és emberszolgálat kapcsolata, a szabadelvű egyházaknak és vallási közösségeknek a ma legközpontibb kérdésével, a béke megvédésével kapcsolatos félreérthetetlen álláspontja, kihangsúlyozva a mi egyházunknak a békéért folyó erőteljes és állandó küzdelmét.

A ma alapvető jelentőségű kérdéseiben eligazító, értékes és minden tekintetben hiányt pótló könyvre örömmel hívom fel gyülekezeztink tagjainak figyelmét.

Dr. Kovács Lajos

Hajós József: *Böhm Károly filozófiája*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986. 392 l.

A kolozsvári egyetem első világháború előtti történetének kiemelkedő egyénisége volt Böhm Károly. Nem tartozott az első tanárgeneráció polihisztorai közé, akik tanszékükön dolgozták bele magukat egy-egy tudományágba, a nagy szervezők, intézetalapítók sorába sem sorolhatjuk, a szó szerint vett kísérletezésben sem tűnt ki. Ő volt a gondolkodó, a nagy rendszerező. A második generáció tagjaként mint kiforrott

filozófus került tanszékére. Csak tárgyának élt, előadásait is csak közvetlen tanítványai tudták követni. Máskülönbén zárkózott, túl komoly, sőt komor embernek tartották, akinek barátai is alig akadtak. Így a bölcsészet iránt érdeklődő néhány tanártársát és legjobb tanítványait kivéve kevesen tudták róla, hogy korának legnagyobb magyar filozófusa.

Böhm életének csak utolsó szakasza fűződik Kolozsvárhoz, bár kétségtelenül ez egyben pályájának csúcsa, legfontosabb műveinek keletkezési ideje. Besztercebányához kötődik gyermekkor. Ott született 1846-ban Böhm Gottlieb módos német anyanyelvű kovácmester és a nemesi származású Zsufay Anna hatodik gyermekeként. Anyja korai halála miatt nővérei nevelik. A helybéli evangélikus elemi iskolába, majd gimnáziumba jár. 1862 ősztől a pozsonyi evangélikus líceumban folytatja tanulmányait Besztercebánya ösztöndíjasaként. A tanári pályát választja, de akkor még a teológián s az azt követő külföldi egyetemjáráson át vezetett erre az út, úgyhogy beiratkozik a líceummal kapcsolatos teológiai tagozatra, s azt 1865—1868 között végzi el. Herbartot, Kantot és Hegelt olvassa, egyre jobban megérik benne az elhatározás, hogy filozófus lesz. 1867-ben egy filozófiai jellegű dolgozata is megjelenik a Sárospataki Füzetekben. Kilátása nyílik egyik nyugalomba készülő professzora tanszékének elfoglalására, úgyhogy 1868—1870 között Göttingenben majd Tübingenben elsősorban teológiai tárgyakat hallgat, s mellettük természetesen filozófiát és lélektant. Ott ismeri meg Schopenhauer bölcseletét.

1870 ősztől három éven át Pozsonyban helyettesként tanít a teológusoknak bölcsészettörténetet, a felsőbb gimnazistáknak különböző tárgyakat. Bár felajánlják neki a német és a magyar tanszéket is, ő nem fogadja el ezeket, kifejezetten a filozófiának akar élni. Tanári vizsgát klasszika-filológiából tesz. A tanítás mellett az Ellenőr című fővárosi lapban cikkeket, bírálatokat közöl. Nevére felfigyelnek, s így a rangos budapesti evangélikus főgimnázium rendes tanárául választják. Itt bontakozik ki filozófiai munkássága: tanulmányokat, tankönyveket ír, 1881-ben megalapítja a Magyar Philosophiai Szemlét, melyben otthont teremt a magyar nyelvű bölcséleti irodalomnak. 1874-ben házasodik először, támogatójának, az esztéta Gregus Ágostnak Lujza nevű unokahúgát veszi feleségül, akitől két gyermeke születik. Öt évi özvegység után saját nővérének lányával, a 21 éves Márkus Margittal köt házasságot 1885-ben. Öt fiúk születik. 1883-ban ő lesz iskolája igazgatója, s ugyanez évben jelenik meg nagy filozófiai művének első kötete.

Böhm már a kolozsvári egyetem felállításakor, 1872-ben megpályázta a filozófiai tanszéket, de akkor az inkább költőként és műfordítóként, jó kapcsolatokkal rendelkező Szász Bélára esett a választás. Ennek nyugalomba vonulása után a pedagógiai tanszék új professzora, Schneller István, Böhm személyes ismerőse hozta javaslatba, hogy ne pályázzal, hanem meghívással töltsék be a tanszéket. Az akkor már tekintélyes munkássággal rendelkező Böhm Károlyt ajánlotta, aki a meghívást — mint várható volt — elfogadta.

Kolozsvárt Böhmöt tiszteletbeli doktori címmel tüntették ki. Még azon évben az Akadémia levelező tagjául választotta (1908-ban lett rendes tag). Az 1901-ben megalakuló Magyar Filozófiai Társaság is al-

elnökévé tette. Visszahúzó életet élt. Rengeteget olvasott és írt, készült előadásaira. Nagy művét rendre kiteljesítette. 1911 májusában egy vakbélgyulladás végzett vele. Kívánsága szerint Besztercebányán temették el.

Böhm Károly igazi tere a filozófiakutatás volt. Legtöbb egyetemi kollégiuma is ennek eredményeit továbbította. Etikája bevezetőjében mutatott rá: „most sem adok rendszert, mely a hallgatót foglyul ejti: hanem kutatásaimat úgy rendezem be, hogy hallgatóim velem együtt meggondolhassanak minden részletet, az okoskodás tévedéseit esetleg megjavítsák, s meggyőződésüket ne éntőlem vegyék, hanem önerővel küzdjék ki maguknak, a felhozandó tények alapján.“

A tanulmányok, könyvek azonban a szakemberek kezébe kerültek, s azokban korlátlanul kifejthette összefüggő gondolatmenetét. Számos bírálata, kisebb-nagyobb magyarul és németül megjelent tanulmánya mind csak előkészület volt a hatkötetes „Az ember és világa. Filozófiai kutatások“ megírására. Első kötete, a *Dialektika vagy Alapphilosophia* (1883) tizenöt évi előkészület után született meg, s alig keltett visszhangot. A második kötet *A szellem élete* (1892), a harmadik pedig az *Axiológia vagy értéktan* (1906) címet viselte. A hátra levő köteteket Böhm kéziratai alapján tanítványa, utóbb tanszékének is örököse, Bartók György rendezte sajtó alá: *A logikai érték tana* (1912), *Az erkölcsi érték tana* (1928), *Az esztétikai érték tana* (1942). Ezekben fejti ki Böhm neofichteanus szubjektív idealista filozófiai rendszerét, mely Hajós szerint „az első színvonalasan kidolgozott magyar bölcsészeti rendszer; mi több: délkelet-európai viszonylatban is az első világháború előtti évtizedek kimagasló teljesítménye. A harmadik kötetről pedig elmondható, hogy „világviszonylatban is az első olyan könyv, melynek címlapján szerepel az axiológia szó. [...] Mi több: világszerte ez az egyik legkorábbi általános értékelmélet“. Ez különben Böhm legfontosabb alkotása. Filozófiai vonatkozásban a két középső kötet rangot adott mind az egyetemnek, mind pedig a városnak, miként Hajós József leszögezi: „Az ember és világa harmadik és negyedik kötete révén Kolozsvár nagyot ugrott a szellemföldrajzi ranglétrán, ama kevés délkelet-európai városok közé jutva, ahol két igazán [...] jelentős filozófiai könyv jelent meg“.

A Böhm életében három kötetet és a halála után kinyomtatott negyediket is aránylag kevesen olvasták, még kevesebben vállalták ismeretetésüket, megvitatásukat. Így a magyar filozófusok nagy részére nem is voltak hatással. Akik gondolatrendszerét tovább érlelték, folytatták, legközelebbi tanítványai voltak. Nagyrészt ők írták az 1913-ban Besztercebányán kiadott és Kajlós (Keller) Imre szerkesztette *Dr. Böhm Károly életét és munkássága* című háromkötetes emlékkönyvet is, melyben részletes életrajzán, előadásai és művei jegyzékén kívül visszaemlékezéseket és műveivel kapcsolatos tanulmányokat közöltek. Bár Böhmöt tizenöt évi tanszéki működése alatt a bölcsészeti és a természettudományi kar minden tanári pályára készülő diákja kellett hogy hallgasson, meglepő módon leghűbb tanítványainak nagyobb része a teológusok közül került ki. Az 1895-ben megnyílt kolozsvári református Teológiai Fakultás hallgatói a bölcsészetet és a pedagógiát az egyetemen hallgatták, s heti tíz óráig más tárgyakat is felvehettek, majd bölcsé-

szeti doktorátust szerezhettek. Az Unitárius Papnevelő Intézet 1897-ben lépett hasonló egyezsége az állammal, úgyhogy az egyetem látogatása ekkoriban a teológusok részére vonzó újdonságnak számított. S jöllehet, Böhm egyik művében kijelenti: „... a filozófia a maga teendőit a tudás körére köteles korlátozni, s a vallástól függetlenül járhat a maga útjain [...] Ezen függetlenséget, amelyet a filozófia ideiglenes visszaesések dacára, Descartes óta soha fel nem adott, a filozófia nevében magam számára is feltétlenül vindikálom.“ Idealista rendszerét könnyen tudták egyeztetni a teológiai tanokkal.

A tanítványok Kolozsváron kívül évtizedekig terjesztették filozófiáját, fenntartották emlékét. A kifejezetten filozófus követői közül a már említett Bartók György mellett a Makkai Sándor, Ravasz László, Tankó Béla, Tavaszy Sándor és Varga Béla neve érdemel említést. De tágabb értelemben tanítványának vallotta magát Csüry Bálint nyelvész, Gönczy Lajos és Imre Lajos teológus, Kristóf György irodalomtörténész, Makkai Ernő történész, Nagy Géza egyháztörténész. Az unitáriusok közül a már említett Varga Bélán kívül a teológiai értesítők alapján Böhm hallgatója kellett hogy legyen Gálffy Zsigmond, György János, Rafaj Károly, Kovács Lajos, Benczédi Pál, Utó Lajos, Györfi István, Rédigér Géza, Sebe Ferenc és Kiss Elek (ez utóbbi ugyan már Pauler Ákosnál doktorált). Az unitárius-tanítványok sorában Borbély István nevét említjük elsőként, aki pályája végén teológiai professzorként etikát is előadott, továbbá Borbély Ferencet, Kelemen Lajost, Márkos Albertet és Szentmártoni Kálmánt.

Böhm pályájának unitárius vonatkozása még kapcsolata Brassaival. A Böhm édesapjával egyidős kolozsvári polihisztor 1888-ban lesz a Magyar Philosophiai Szemle munkatársa, s *A philosophia fordulata* címmel közöl háromrészes tanulmányt. Az első részre Böhm észrevételeket tesz, Brassai személyéről igen elismerően nyilatkozva. 1889-ben Medveczky Frigyes akadémiai székfoglalóját ismerteti a szemlében a kolozsvári tudós. E kapcsolat folytatására utal, hogy Böhm Kolozsvárra kerülése után pár hónappal, 1896. december 21-én *Az ember és világának* első kötetét saját kezűleg dedikálva nyújtotta át Brassainak. A könyv ma is megtalálható az Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjának unitárius átlagában.

Hajós József nagy és nehéz feladatra vállalkozott, mikor célul tűzte ki, hogy feltámassza, a mai filozófiai érdeklődésű olvasókkal is megismertesse az első világháború előtti legnagyobb magyar filozófust. Erre a feladatra más talán nem is vállalkozhatott volna. Hiszen Hajós az, aki évtizedeken át kutatta az erdélyi filozófiai gondolkodás múltját, s kötetekkel, tanulmányokkal adózott az egykori kollégiumi professzorok emlékének. Az ő görög és latin tudása is szükséges volt a Böhm-szövegek értelmezéséhez. A feldolgozást, közzétételt illetően nehéz dilemma előtt állhatott: a hatkötetes műből mire essék választása, avagy maradjon meg az értelmező-értékelő tanulmány mellett. Végül egy Böhm esetében igen sikeres kombinált megoldást alkalmazott: a lege necum (olvass velem!) módszerével fejezetről fejezetre előadja Böhm filozófiáját jellegzetes szövegrészeket illesztve be az eredeti kötetekből, szükség esetén kommentálva is ezeket. Sokszor utal rá, hogy csak „csipegetni“

tud a terjedelmes művekből „mert egy-egy frappáns mondat vagy szakaszocska a maga kiragadottságában is többet nyújthat [...], mint bizonyos hosszú, olykor meglehetősen elvont fejtegetések (általában szűkítve sűrítői kivonatulása“.

Kétségtelenül így is nehéz, magvas olvasmány ez a tíz fejezetes közel 400 oldalas könyv. A filozófiában kevésbé jártas olvasó is sejti, hogy milyen nagy munka lehetett összeállítása, s minduntalan meglepődve tapasztalja Hajós asszociáló képességét, jártasságát a „nagy filozófiatörténetben“ éppúgy, mint az erdélyi kismesterek műhelyében, a költészetben és a nyelvészetben. A Befejezés című zárófejezet — azok számára is, akik netán beleunnak a könyv végigkövetésébe — tizenegy pontban foglalja össze Böhm jelentőségét, életművének mai értékeit.

Gaal György

Weöres Sándor: *Legszebb versei*. Válogatta, a bevezetőt írta és az életrajzi adatokat összeállította: Kántor Lajos. Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1985. 142 l.

Hazai magyar könyvkiadásunk érdeme, hogy klasszikus íróink többszöri kiadást megért műveinek megjelentetése mellett, a kortárs magyar irodalom kimagasló teljesítményeinek is teret szentel. Örömmel vehette kezébe az olvasó az utóbbi években Juhász Ferenc, Pilinszky János, Nagy László, legújabban pedig, Weöres Sándor válogatásban megjelent legszebb verseit.

A már Kosztolányi által felismert és bátorított páratlan tehetségű Weöres Sándor Rimbaud-hoz hasonló csodagyerekként tűnt fel a magyar költészetben a harmincas években. Az alig tizenöt éves korban írt „Öregek“ c. versében Kodály Zoltán az ősi magyar ritmus és zeneiség eleven csörgedezésére figyelt fel, és szövegére halhatatlan kórusművet komponált. Élete, azóta is, szüntelen alkotási lázban telt el és több mint húsz terjedelmes kötetet kitevő életműve révén, a kortárs magyar költészet élő klasszikusaként és a magyar nyelv, Arany Jánoshoz mérhető óriásaként tartja nyilván az irodalomtörténet.

Verseinek világa: a színárnyalatokra és legapróbb rezdüléseire lebontott, majd nyelvben újjáteremtett Mindenség. A létezés mámorába beleszédülő, játszó gyermek, a mindent rendbe szervező okos elme, a lét- és nemlét közötti, pillanatnyi örökkévalóságember szólal meg. e rímbe-dallamba szerveződő versekben.

Ars poetica-jában így fogalmazza meg költői hivatását: „Dalod az öröklétből tán egy üszköt lobogtat / s aki feléje fordul, egy percig benne éghet.“

Egész életművéből árad a felszín alatti, lényegét átmetsző tisztánlátás és ugyanakkor a derűs alkotói nyugalom. A létezés nagyszerűségében Istent megtapasztaló és vele társ-teremtő ember nyugalma ez.

Az elmúlás és örökélet emésztő dilemmáját, a létezés törvényeivel megbékélten, játszi könnyedséggel oldja fel: „őskezdet óta / itt vagyok / de a lepkével / meghalok.“ (Toccata) De a lepke-törékeny, időbe zárt költő hite végtelenbe ívelő szárnyalássá terebélyesedik: „Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket: / táplálnak, melengetnek valahány világévet / s a te múltó dalodba csak vendégségbe járnak, / a sorsuk örökélet, mint sorsod örökélet, / társukként megölelnek és megint messze szállnak.“ (Ars poetica)

Honnan az erő és képzelet, ehhez az elmúlásból örökéletbe oly könnyedén átsuhanó szárnyaláshoz? Feleljen erre a költő: „Mint fürdőző combját ha hal / súrolta s tovalibbent — / így néha megérezheted / önnön-magadban Istent: / fél- emlék a jelenben is, / és később, mint az álom. / S az öröklétet ízeled / még innen a halálon.“ (Örök pillanat)

Weöres Sándor életműve, a rábízott talentumokat szüntelen munkával kamatoztató jó sáfár erkölcsi példája.

Jelen könyvecske arra a nehéz feladatra vállalkozik, hogy a több mint húsz kötetnyi remekműből a „legszebbeket“ tárja az olvasó elé.

Dicséret illesse Kántor Lajost, a kötet szerkesztőjét, aki válogatásában szem előtt tartotta Weöres Sándor költői pályájának döntő állomásait és sikerült a „rész“ által az „egészet“ láttatnia.

Datki Kovács István

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 3025/1987

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

CHRISTIAN SOWER

Revista
Bisericii Unitariene
din R.S. România

Journal of the
Unitarian Church
in R. S. Romania

XCII. CLUJ-NAPOCĂ • 1986/4

CUPRINSUL • CONTENTS

Aniversarea Republicii • The Anniversary of the Republic	193
Dr. Lajos Kovács: Slujirea lui Dumnezeu și a omului • In the Service of God and Man	195

STUDII • STUDIES

Ferenc Balázs: Crezul meu • My Confession	208
Ferenc Benczédi: Ocrotirea familiei • The Defence of the Family	209
Rudolf Adorjáni: Obiceiuri legate de înmormintare în Protopopiatul Uni- tarian Mureș-Tirnavă • Customs of Funeral Service in the Mureș- Tirnavă District	214

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Aron Török: Urmați credința lor • Follow their Faith	231
Pildă despre sluga datornică • Parable of the Servant Being in Debt	235
Dénes Jakab: Cel ce nu adună cu mine risipește • Those who Do not Cover with me Squander	238
Putere, slavă • Power, Glory	240
Mózes Nyitrai: Transplantul inimii • Transplantation of the Heart	243
Miklós Székely: Risipitorul pocăit • The Prodigal Son and his Repentance	245
Péter Cseke dr.: Amintirea lui Mózes Berde • The Memory of Moses Berde	247
Concepte biblice • Biblical Conceptions	248
Idei, cugetări • Ideas, Thoughts	250

VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS 252

RECENZII • BOOK REVIEWS 258

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R. S. România. Tel. 1 52 71.

